

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ İÇİN BİR DENEME

(Master Tezi)

Hazırlayan : Dursun AYAN
Danışman : Doç. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Y. S.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

EYLÜL - 1987

ANKARA

İçindekiler

İçindekiler	i
Kısaltmalar	iv
Giriş	1
Metot ve Çalışmanın Tanıtımı	3
BÖLÜM : I	
GEÇİCİ ÖN BİLGİLER DAĞARCIĞI	8
A- Birinci Öbek	10
1- Kültür	10
2- Felsefe-Bilim-Sanat	23
B- İkinci Öbek	33
1- Etik	33
2- Estetik	41
3- Mantık	43
4- Epistemoloji	47
5- Metodoloji=Yöntem	48
a- Gereç ve ürün göreliliğinde yöntem bütünlüğü .	51
b- Coğrafi,dini,millî ayrımlarda yöntem	52
c- Disiplin ve disiplin öbekleri ayırımında yöntem bütünlüğü	53
d- Çalışmalara emdirilmiş ve çalışmalarda ayrı olarak yöntem bütünlüğü	55
e- Yöntem kavramının alanı	60
i- epistemolojik alan	60
ii- lojik alan	61
iii- metodolojik alan	63
C- Üçüncü Öbek	66
1- Psikoloji	66

2- Tarih	68
3- Arkeoloji ve Sanat Tarihi	76
4- Etnografya	79
a- Etnografyadan hareketle bilime	80
b- Etnografyadan hareketle sanata	81
Béla Bartok	82
D- Dördüncü Öbek	88
1- Diyalektik	88
2- Determinizm	93
3- Ampirik olan ile somut olan	97
4- Gerçeklik ile olanak	98

BÖLÜM : II

SANAT SOSYOLOJİSİNE DOĞRU	100
A- Tarihçilerin Çalışmalarında Sanat Sosyolojisi ...	107
1-İbn-i Haldun	107
2-Jacob Burckhardt	109
B- Felsefeden Sanat Sosyolojisine Doğru	112
1- Jean Marie Guyeau	112
2- Adolphe Hppolyte Taine	115
C- Sanat Sosyolojisinde Bazı isimler	117

BÖLÜM : III

SANAT SOSYOLOJİSİNİN KONUSU	120
A- Sanat Olan	125
1- Bilgisine Sonradan Varılan Sanat	125
2- Bilgisine Varılmış Olarak Yapılan Sanat	127
Kaside	130
3- Başka Bir Etkinlikte Gerçekleşim ve Katkı Olarak Sanat	133
B- Sanat Olana İlgi ve Sanat Olanla İlişki	137
1- Sanat - Sanatçı İlişkisi	137
2- İnsanların Kendiliğinden İlişkisi	138

3- Kurumlaşmış İlgiler ve İlişkili Olma Halleri .	139
a-Devlet-sanat	139
b-Felsefe sanat	140
pozitivizm, ralizm, naturalizm	142
c- Din-sanat	149
Dinden verilen ödünler	151
d- Teknoloji ve sanat	160
SONUÇ	164
Kaynakça	168
Dizin	176

Kısaltmalar

AKDTYK	: Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Ank.	: Ankara
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
İst.	: İstanbul
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
SBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
y.a.g.e.	: yukarıda adı geçen eser
yay.	: yayını,yayınları

Bir katredir ancak aldığım hep,
Derya yine durmada lebalep.

ZİYA PAŞA

GİRİŞ

Sanat; bir yandan yüzyıllardır yapılagelen uğraşılardan sonucu olarak sanat eseri denilen somut varolanlarda bir yandan da bu somutluk üzerine oluşturulan soyut düşünce dizgelerinde anlam bulmaktadır. Daha çok sanat felsefesi, güzellik felsefesi şeklinde ele alınan soyut düşüncelere, ifadelerle sosyoloji de kendi açısından katkıda bulunacaktır. Sanat sosyolojisi burada vardır.

İnsan etkinliklerinden olan bilim herhangi bir düzensizliğe yöneldiğinde daha kısa zamanda daha fazla yol kat ederek yöneldiği nesnenin ne olduğuna ilişkin daha tutarlı bulgular ortaya koymakta; elde edilen bilginin üretimde kullanılması olan teknolojiyle de daha çok göz doyurmaktadır. Gene, insan, her ne kadar kendini soyutu oluşturma, algılama yolunda geliştirirse de, gözüne görüneni sadece gözüne görünüp eline geldiğinden revaçta tutmakta, ona bilimsellik adına pozitif değeri yüklemekte, öncelik tanımaktadır.

Bu çalışma için seçilen konu yukarıda sayılan olumlu yanlardan uzak görünmektedir. Çünkü, sayı ve rakamlarla işe yarar olma bakımından göz dolduracak bilgiler veremeyecektir. "Ainesi iştir kişinin lafa bakılmaz" ata sözünü "Ainesi görgül, somut ve deneysel çalışmadır bilim adamının, başka çalışmaya bakılmaz" şeklinde düşünen biri için de bu çalışma dikkate değer değildir.

Bu olumsuzluklara rağmen bu çalışma sonuna "logi" takısı gelmekle hemen bilim olduğu sanılan spekülasyonlardan veya "falan şey sosyolojisi" diye teoriler yazıp, istatistikî veriler sunan bir yola sapmış olma tehlikesinden sanat sosyolojisini korumayı hedefleyen bir ön çalışma olmak istemektedir.

Yeni bir disiplin olan sanat sosyolojisi bir yandan yapılıp edilenlerle bir yanda yapılıp edilenlerin gözden geçirilmesiyle oluşumunu devam ettirecektir. Bu çalışma sanat sosyolojisine ilişkin olarak; "Sanat Sosyolojisine Giriş için nasıl bir ön bilgi donanımına sahip olmak gerekir?", "Sanat Sosyolojisi sanat tarihi ve sanat felsefesi gibi disiplinleri çağrıştırmaktan nasıl kurtulur?" "Sanat sosyolojisinin konusu için nasıl bir epistemolojik ayırım yapılmalıdır?" sorularını sürekli zihinde tutmuştur. "Bilim ile sanat çatışır mı?" "Din sanata zarar mı getirir?" "Sanat istese de kendisi için olabilir mi?" gibi soruların cevabını sanatın içinde hayat bulduğu toplumla, onun yapısını belirleyen unsurlarla ilişkisinde belirlemeye özen gösterilmiştir. Bu ilişkilendirme içinde sanatın, bilimin felsefenin, toplumun ne olduğuna ilişkin çerçeveler çizilirken bir varlık olarak kendilerini ortaya koymalarındaki özel hallere dikkat edilmiştir.

Bu genel hatlar içinde lisans ve yüksek lisans programlarıyla verilen sosyoloji giriş bilgilerinin sanat sosyolojisine giriş için yeniden gözden geçirilmesiyle genel sosyolojiden bir çıkış düşünülmüştür. Bu çıkış sosyolojiden bir kurtuluş değil; genel sosyolojinin ve onun diğer disiplinlerle olan bağlarının önemini, değerini, sınırlarını gözden kaçırmadan, onunla yeniden başka bir alanı aydınlatma çabasında birlik olmaktır.

Sanat olgusuna toplumsal olduğu ölçüde yaklaşmayı gerçekleştirme işinde; örneklerde mümkün olduğunca alışılmış olanların dışına çıkmaya, günlük ifadeleri, atasözlerini kullanmaya özen gösterilmiştir. Çünkü evrensel ölçülerde disiplinlerin birikiminden yaralanmayı önde tutmuş bir anlayış için, alışılmadığı için yabancı sayılacak bir konu, halk ara-

sında konuşulduğundan dolayı didaktik olma özelliğini yitirmiş sayılan bir fıkra ihmal edilmemelidir. Hatta toplumda uzun yıllar yaşamakta olan sanatsal etkinlikler ile deyimler, atasöpleri, fıkralar zihniyeti yansıttığı için önemli görül - müştür.

Bu çalışma sanatı sosyolojisini yapmak adına, sosyolojiyi de sanat konusuna yaklaşmak amacıyla gücendirdiği ölçüde eleştirilmelidir. Bundan önceki genel sosyoloji konularıyla, bundan sonraki sanat sosyolojisi çalışmaları arasındaki konuma eriştiği, eksikleri ikaz ve düzeltilmeye değer bulunduğu sürece kendini başarılı sayacaktır.

METOT ve ÇALIŞMANIN TANITIMI

Çalışmanın amacı genel sosyoloji ile sanat sosyolojisi arasında sanat sosyolojisi çalışmalarını önceleyecek bir çalışma yaparak genel sosyolojiden özel bir sosyoloji dalına geçmektir. Bunun dışında bir tez çalışması olmak bakımından sınırlıdır. Bu sınırlılık sadece bu çalışma içindir, bundan sonraki zamanlarda genişleme kaygusunu taşımaktadır.

Burada amaç olarak 'sanat sosyoloji^{si}/metodu'na ve konu ayrımına ulaşmak istenirken, sanat sosyolojisini hazırlayan birikim tanıtılırken sanat, sosyoloji, felsefe, tarih gibi disiplinlerin kavramlarından, genel anlayışlarından faydalanılmıştır. Bir isim tamlaması olan sanat sosyolojisi metoduna yönelimde 'bilimsel yöntem' (sıfat tamlaması) den hareket edilmiştir. Bu bir belirlenmişliktir. Bu belirlenmişlikle de üç ana alanda hesaplaşılmaya çalışılmıştır.

Epistemolojik alanda: Bazı felsefi kavramlar kullanılsa da bunun nedeni bazı kavramları açıklamaya katkı içindir. Yoksa, idealizm, materyalizm, ampirizm, rasyonalizm adına bir iş yapmak için değildir. Nusret Hızır Aristo'nun idealist bir filozof olduğunu, ama gözlemler, sayımlar, deneyler yaptığını da söylemektedir. Onda bir deney yapma işi ampirizm adına veya rasyonalizmin karşısında olmak için değildir.

Bu çalışmanın derlediği bilgi her zaman sınırlı olma durumuyla karşı karşıyadır. Tüm bilimlerde ve çalışmalarda olduğu gibi. Ancak bu sınırlı olma durumu, sonucu sorgulanan her şeyin mevcut bilgi birikimlerinin her türüyle ele alınmasıyla genişleyecektir.

"Önde gelen etken"leri sayan pek çok teori vardır ; coğrafî, dinî, ekonomik vb. Bu etkenlerin her birini tek olarak ele almak yerine insanın, beşerî olmanın ele avuca gelmezliğini doğuran kendi hemcinsleri evrenine, kendi kendinin bilgisine müdahale etme gücü önde tutulmuştur.

Ayrıca sanat eserinden hareketle toplumumu, toplumdaki hareketle sanat eserini gibi görüşlere bakıldığında; tekini yeğlemek yerine her ikisinin bilgisini karşılıklı koymanın sonucu, aydınlatılacak alanda olup bitene bakmak tercih edilmiştir. Tarih ve sosyoloji için de bunun önemli olduğu vurgulanmıştır.

Toplum bir olgu, sanat eseri bir olaydır. Birinin tarihi vardır biri tarihtir. "Tarih ve sosyoloji ise zihnin aynı fonksiyonlarıdır; bir kumaşın tersi yüzü değil tüm kalınlığınca kendisi olarak." Tarihsel, toplumsal gerçeğin temeli de zaten insanın her şeyi yerli yerinde bulmayıp sürekli değiştirmesidir. Bu değiştirme ile de insan hayvandan, zooloji sosyolojiden ayrılmaktadır. Öyleyse insanî olmanın bilgisi tek yönden bakılmakla erişilir gibi değildir.

Bu çalışma için temel bir kavram olarak başa konan kültür kavramının betimlenmesinden de bu anlaşılacaktır.

Kültür kavramından sonra bilim, sanat, felsefe kavramlarına ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler onların daha çok bir varlık alanı olarak düşünülmesinden yola çıkmakla -dır. Ontolojik temelde verilmek istenen kavramların bilgisi de her an gözden geçirilip yeni oluşumlarla desteklenebilecektir. Sanatın kanunlarının, mantığının bilinenden farklılık göstermesi onun bilgisine tam olarak varmayı güçleştirmektedir.

Metodoloji paragrafındaki epistemolojik alan başlığı da bilgi konusuna yeniden değinmektedir.

Sanat sosyolojisinin konusu sanatın bilgisine insanın varması temelinde ayrıştırılmak istenmiştir. İnsanın ne yaptığını bilmesi durumu somutluklardan soyut dizgeler oluşturma durumunun önemi üzerinde durulmuş, bunun toplumsal bakımdan önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Lojik alanda insan zihninin düşüceği hataların hesaba katılmasının önemi vurgulanmak istenmiştir. Bu alandaki bilgilerle mantık paragrafındaki bilgiler birlikte düşünülmelidir.

Tüm bu belirlemelerle bir bilimsel yöntem tasviri yapılarak sanat sosyolojisi konusundaki çalışmalarda bir obje üzerine düşünme işlemlerinde düzenli olarak izlenen yön tespitine varılmak istenmiştir.

Çalışmada gözlem ve anket yapılmamıştır. Sanat, felsefe, sosyoloji, sanat tarihi gibi konuların temel kaynaklarından hareketle bir çerçeve çizilmek istenmiştir. Sanat olan şeylerin günlük hayata öylesine çok girmesi bu çalışma için oluşan sanat tasvirini sağlayan filimlerin, romanların, sergilerin, şarkıların, şiirlerin listesini vermeyi olanaksız kılmış-

tır. Ancak kitapların ve makalelerin çoğunlukta olduğu kaynakçada televizyon programlarının, konferansların yapıldığı tarihlerinin, kaset ve plakların prodüktör firmalarının isimlerine, katologlara yer vermek gerekmiştir.

Özetle, çalışmanın birinci bölümünde sanat sosyolojisi için temel bilgiler olarak görülen kavramlar, disiplinler bilim dallarından bahsedilmiştir. Bunların zamanla sayısının ve içeriklerinin değişeceği vurgulanmıştır. Etik konusunda bir tiyatro eserinden, etnografya konusunda bir besteciden bahsedilerek ilk kez onların sosyolojiyle ve etikle ilgilerine değinilmek istenmiştir. Béla Bartók'un bir sanat sosyoloğu olduğuna dikkat çekilmiştir. Mantık, estetik, epistemoloji konusundaki genel bilgiler kısmen metodoloji konusunda yineletenerek pekiştirilmek istenmiştir.

Metodolojinin bilim ile ilgisi ve dini, coğrafi, disiplinli ayrımlara karşın onların evrensel bir potansiyel oluşturduğuna, proto-tiplerini 'günlük alelâde başarılı düşüncenin', 'yoluyla yordamıyla yapılan işlerin' olduğuna dikkat çekilmiştir. Tüm bu bölümün sanat, felsefe, bilim ve kültür kavramları üzerine oturacağı düşünüldüğü 'determinizm', 'diyalektik' kavramları teoriye genel bir bakış açısını, 'somut-ampirik' ve 'olanaklı ile gerçek olan' kavramları da teoriden pratiğe geçişi sağlayan sadece iki su taşı olarak düşünülmüştür.

İkinci bölümde sanat sosyolojisi için bir gelişim çizgisi verilmek istenmiş, bunun içinde tarihten ve felsefeden örneklerle sanat sosyolojisine nüve oluşturacak belirlemelerin altı çizilmiştir. Bu bölümün üçüncü başlığında, sanat sosyolojisinden isimler verilmek istenmişse de bu konu etnografyada ele alınan Bartók ile sınırlı kalmıştır. Burada sanat sosyolojisi çalışmalarının bir tarihî verilmesi gereği kendini gösterirken sanat tarihinin birikimleriyle bunun ancak

mümkün olacağı inancı belirmiştir. Bu aşamada sanat sosyolojisi disiplinler arası yaklaşımın gereğince hareket etmelidir.

Üçüncü bölümde sanat sosyolojisinin konusunu belirlemeye yarayacak çizgiler çizilmek istenmiştir. Öncelikle, sanat olan ve sanatla ilgili-ilişkili olan ayırımı seçilmiştir. Bir resim sergisi örnek verilirse, en basit anlamda, resim sergisindeki tablolar birinci kesimi, izleyiciler, düzenleyiciler vb. ikinci kesimi oluşturmaktadır.

Birinci kesimi oluşturan 'sanat olan' ise üç ana başlıkta toplanmıştır: 1) Bilgisine sonradan varılan etkinliklerin sanat olarak etiketlendiği bu başlıkta örnekleri; büyü içinmi, av içinmi yapıldıkları belli olmayan mağara resimleri oluşturmaktadır. 2) Bilgisi ile birlikte yapılan sanat denilen bu başlığın ayırıcı özelliği sanatçının sanat eseri diye yaptığını bildiği eserler olmasıdır, sanatçının sanat eseri yaptığını bilmesidir. Toplumda bu aşamada sanat kurumlaşmıştır. 3) Bu başlıkta sanatın başka bir etkinlik içinde kendini gerçekleştirdiği görülmektedir. Dinî ayin, spor gösterisi gibi. Ezan, Mevlevî ayini, mevlid, mozaik bunlara örnektir.

Sanatla ilgi-ilişki kesiminde, sanata sanatçının, kendiliğinden halkın gösterdiği ilgi dahil edilirken kurumlaşmış toplumsal gidişatların ilgisi de ele alınmıştır. Örneğin, din, felsefe gibi ilişkili olma durumlarının açıklanmasında konular genişletilerek bir örnek çalışmayla tamamlanmak istenmiştir. Bu denemeler daha ilerde yapılacak sınırlı sanat sosyolojisi çalışmaları için örnek minyatürler olarak düşünülmüştür.

BÖLÜM:I

GEÇİCİ ÖN BİLGİLER DAĞARCIĞI

Günlük hayatta karşılaşılan pratik sorunların çözümünde en azından, aritmetik işlem yapmak, okur-yazar olmak, dil bilmek, bir ölçüm aleti kullanmak zorunlu olmaktadır. Daha pek çok örnekte daha farklı zorunlulukların yerine getirilmesi gerekmektedir. Eğitim, olması gereken bu zorunlulukları bilişsel giriş davranışları diye kaydeder veya hazır bulunuşluk düzeyi diye J.Piaget'den bir sözcükle ayrıştırır. Bu konunun detayı eğitimcilerin psikologların ilgi alanına girmektedir. Burada amaç, bu öğrenim tekniğinden esinlenerek sanat sosyolojisi için giriş davranışlarının gereğini belirtmektir.

7,8 sayısını 4 sayısıyla bölmek için çarpma, çıkarma ve ondalık kesirleri bilmek giriş davranışlarıdır. Başka bir deyişle "bilişsel giriş davranışları ((cognitive entry behaviors) bir davranışın öğrenilmesi için daha önceden öğrenilmiş olması gerekli ya da zorunlu olan bilişsel öğrenmeler bütünü." (1)

Sanat sosyolojisi sosyoloji ve ona destek olacak bilgileri, sanat denilen bir olguyu açıklayacak bilgileri bilmeyi ve bu bilgileri bilim denilen bir olgunun bilgisiyle birleştirmeyi zorunlu ve gerekli görmektedir. Sanatın, bilimin, felsefenin tam bir tanımını yapmak imkansızsa da bunlar arasındaki ayrımın ölçülerini, bugünün bilgileriyle sınırlı da

(1) Benjamin Bloom, İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme, (çev. Durmuş Ali Özçelik), MEB yay., Ank.1979, s.299

olsa, vermek ve bu verilmiş ölçütlerin ve açıklamaların öncesiz ve sanrasız olmadıklarını peşinen kabuletmek gerektiği vurgulanmaktadır. Birbirinden ayrıştırılması gerekli görülen bu kavram alanlarının içeriklerinin kültürün içeriği olduğu ve kültürün bunların dışında da oluşturunca öğelerinin bulunduğu hesaba katılmaktadır. Kaldı ki kültürün, öğelerinin salt toplamı değil, onların bileşke kuvveti olduğu ve kültürü açıklamada integral bir anlayış benimsenmektedir.

Gerekli görülen bu kaba hatların daha alt açıklamaları ile de sanat sosyolojisinin metodu, tarihten, felsefeden farkı belirtilerek diğer disiplinler arasında yeri gösterilmek istenmiştir. Bilimsel olanın ne olduğunun bilgisi, sanat sosyolojisi bilim olarak varsayıldığı için, onun belirginleşmesi, sanatın ne olduğu da sosyoloji kendisine yöneldiği için önemli görülmüştür. Şu sorular akla gelebilir; aşağıda sayılanlar sanat sosyolojisi için yeterlimidir? Mutlaka ki hayır. Eğer bu çalışma insanların yerleşik düzene geçmelerinden önce yazılmış olsaydı "büyücülük teknikleri" veya "av öncesi hazırlıklar" diye bir giriş ile yetinilecektir. Belki yirmi yıl sonra sanat sosyolojisine giriş için "morötesi ışınlarla kalp titreşimlerinde toplumsal ilişkilerin grafik saptanmaları" diye bir şey gerekli olabilecektir. Sanat sosyolojisinin bir tanımı verilip, onun yanına "sanat sosyolojisi ile ilgili bilimler" diye bir başlık konulması konvensiyonel gidişata uyabilecektir. Örneğin, bugün için sanat bir heykeltıraşın ortaya döktüğü bronzdan bir traktöle sürülmüş tarlanın yukarıdan çekilmiş bir fotoğrafta saptanıp sergilenmesine kadar farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra da sanat denilen kavramın içeriğini yeni yeni var-olan sanat eserleri dolduracaktır. Tanımlar ve ilgili bilimler demekten

bu nedenle kaçınılmıştır.Sanat toplumsal bilimin yöneldiği bir var-olan olarak gelişme göstermektedir.Bu varlık alanına yönelen bilimlerin sayı ve birikimleri de donduru- lamaz.

A- BİRİNCİ ÖBEK:

1- KÜLTÜR:

Eklektik olan konular,disiplinler için kültür tanı- mına yaklaşıırken etnoloji,antropoloji vb.disiplinlerin her birinin tek tek açıklamalarıyla yetinmek yerine elden gel- diğince bu sınırların eritildiği bir integral (bütünleştirici olmaya yönelik) kültür betimine varacak çabalardan geri durulmamalıdır.Bu çalışmada,kültürü integral olarak ele almaya yeltenmenin nedeni;hem sanat sosyolojisine me- todolojik yaklaşmanın sanat-felsefe-sosyoloji-tarih kav- şağında olması hem de ha deyince bulunacak tanımların bi- limsel olana halel getirebileceğini hesaba katmaktır.Unut- mamalıdır ki yeltenmek tüm yeltenmeler için geçerli olan başarısız olma ve/ya becerememe sonucunu da kapsamaktadır.

Bu çalışmada kültür kavramına deyinmenin gereği olarak;1)İnsanlığın,insanın ne olduğunu açıklarken kullanı- lan tasvirler,temel varsayımlar vardır; zoon politikon, homo economicus,homo sapiens,luden,faber gibi. İnsanı sa- dece belirli bir yönüne indirgeyerek açıklayan ya da ge- nel felsefeleri içine sokmak isteyen düşünceler yerine in- sanı bizzat kendi olarak ele alan görüşleri dikkate almak ve insanı bütün kültürüyle hesaba katmak istemeyi hedefle-

mek. (*) 2) Örneğin tapınan canlının da sanat yapacağını hesaba katarak zoon tehkne veya homo artisticus gibi betimlemelerle insana sadece sanat yapan toplumsal yaratık diyen bir kabullenışı sanat sosyolojisine yakıştıramamak. 3) ancak sanat sosyolojisine gerekli olan belirlemeyi örneğin felsefeden, antropolojiden seçilmiş bir tanımla eşitleyerek sanat sosyolojisini felsefenin veya antropolojinin gölgesinde bırakmamak, 4) sosyolojisi yapılmaya çalışılan; sanat sosyolojisi yapılmakla ortaya konulması hedeflenen; bilim felsefe ve tüm diğer insan yapıp etmeleri gibi kültürün içindedir. Hatta kültürü uygarlık derecesiyle tanıştıracı olacak öncüllerdir yani, sanat ve bilim genelinde; sanat sosyolojisinin kendisi ve konusu itibarıyla kültür olduğunun altını çizmek istemek, 5) insanın diğer canlılardan ayrıldığı en önemli, belki de biricik (unique) özelliği; yaşanabilir, duyulanabilir somutluklardan soyut dizgeler, kavramlar, ideal tipler oluşturup sonra somutlukları, tekilleri bu tümellerle ilişkilendirmek istemesidir. Bu anlayış temelinde sanat sosyolojisinin kendini kültür, bilim ve genel sosyoloji sistemliliğine bağlı olduğunu bildirmek. 6) genelde bilim, özelde sanat sosyolojisi yapan kuruluş, kişi ve anlayışların çalışmalarında etnosantrik ve egosant-

(*) "insan kendi kendinin bir problem olduğunu ancak asrımızın başında görmeye başlamış ve bu mevzu felsefî antropoloji adı altında halihazır felsefenin üzerinde en çok durduğu bir saha olmuştur." Mengüşoğlu, Kant ve Scheler'de İnsan Problemi, s.111. Felsefî Antropoloji için aşağıdaki eserlere bakılabilir: E.Cassirer, İnsan Üstüne Bir Deneme, Remzi Kitabevi, İst. 1980, T.Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İst. 1983, aynı yazar, Kant ve Scheler'de İnsan Problemi, İÜEF yay., 1949, Felsefî Antropoloji, İÜEF yay., İst.1971 ve İnsan ve Hayvan Dünya ve Çevre, İÜEF yay., İst.1979.

rik düşüncelerin onların kültürlerinden kaynaklandığını önceden belirtip, çalışmanın nesnelliğine gölge düşürecek tavırların (örneklerin seçilmesinde, çalışmanın kaleme alındığı dilde) kültür olduğunu belirtmek.

Kültür için bu çalışmada söylenenlere gerekçe, söylenmeyen eksiklere özür olarak; özetle, "Sağduyudan uzak düşünmeyen herkes tıkHz bir kültür kuramının (tanımının)(*) ne denli dallı budaklı birikimler gerektirdiğini bilir. Hele eksiksiz kültür kuramı (tanımı) diye pazarlanan şeyler gülünç mü gülünç savlar bence. Felsefe (sanat sosyolojisi) açısından eli ayağı oldukça düzgün bir kültür kuramının, biçimi, içeriği saymakla tükenmeyecek ögeler kapsaması gerekir. Gel gör ki, kültür kuramı (tanımı) olmadan da yaşayamaz insan. Salt varoluşumuz gereği nasıl kültürsüz edemezsek, eylemlerle etkinlikleri, törenlerle kurumları, değişmelerle kuralları yönünden, içinde yaşadığımız kültürü, anlamak için, geçici de olsa kültür kuramına kavuşmak zorundayız."

Kültür, kendisinin ne olduğuna ilişkin olarak tanım verme, betimleme kaygularıyla kendine yönelenlerce, pek çok kez tanımlanmıştır. Bu çalışma için, hemen hemen tötoloji oluşturan tanımlardan birini seçmek yerine, gene hali hazır tanımlara benzerlik gösterme ihtimali oldukça yüksek, pragmatistçe kullanılacak betimleyici ifadeler verilmeye çalışılmıştır. Kültür günlük yaşantılar tüketmekten tarih, toplum, sanat, düşünce, bilim ve benzeri konular üzerine çalışmalar yapmaya varana dek tüm etkinliklerde bulunmada ne zaman, nerede devreye gireceği belli olmayan her beşeri olanın içine sızmıştır. Toplumsal yapılaşmada yapı unsurları aralarını çimentolamış, yeni yapı unsurlarının kalıbı olmuştur. Kendiliğinden buyurganlığı ile düzenleyici görevini - tüm örgütlenmiş aygıtların egemenliğini de zaman zaman ihlâl ederek- ye-

(1) Nermi Uygur, Kültür Kuramı, Remzi Kitabevi, İst. 1984, s. 8

(*) parantez içleri sonradan eklendi.

rine getirmiş, zihinsel etkinlik ve duygulanmaların fonunu oluşturmuş bir içeriktir. Bu içerik, oluşum tutuculuktan düzentanımazlığa kadar geniş bir dünya görüşleri skalasında yandaş ve rakip bulsa da gene kendi olma yolundaki değişimini yandaşca ve düşmanca tavırları da hesaba katarak sürdürür. Üyeleri için hesaplaşmasının ölçütünü kârlı-zararlı ikileminden çok iyi-kötü ikilemi temeline kor. Kültür tüm bu sayılanları kapsayan ilişkili bütünlükte değer yüklü potansiyel genel gidişatlardır. Ulusal içinde olduğunda; kültür, uluslararası olduğunda; uygarlık diye analitik olarak tanı-tilip, sınırlandırılabilir ilişkili bütünlükte değer yüklü potansiyel genel gidişatlar bir millet içinde kendini en yetkin şekilde gerçekleştirdiği anda milletlerarasına armağan edecektir de.

Kültür-hars, ekin- "ben"de olanda somutlaşan "biz"de olandır. "Başkaları"nda olanın sınırındadır. Uygarlık ise "başkaları" ile paylaşılan "biz" olanı etkileyen, aynı zamanda "biz" için en iyi en mükemmel olanın diğer "biz"lere, yani "başkaları"na sunulmasında kendiliğinden seçici, tanıtı, koruyucu olandır. Ayrıca uygarlık "ben"de olanlardan en yetkinlerinin "başkaları" için sunulmasının ve/ya "başkaları" tarafından kabuledilişin aynı anda olduğu bir ortamdır. Kültür; uygarlık denilene dönüşebilecek bir potansiyel, uygarlık; seçkin kültür unsurları için bir koruyucu, seçkinliğini yitiren kendi unsurları için de bir eleyicidir. Ulusal ile evrenselin, kültür ile uygarlığın sınırlarını kesin olarak belirlemeyi iddia etmek güçtür, gereksizdir. Her zaman hesaba katılması gereken; ayrımların epistemolojik olduğunu kabuletmektir. Kültür ile uygarlığın arasında bir nitelik farkı yerine derece farkı olduğunu geçici olarak söylemek gereklidir. Bu evrimci anlayışı çağrıştırmamalıdır. (*)

Kültür kavramından neler anlaşılmıştır? Bazı disip-

(*) Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan ve Mac Iver'in kültür uygar-

linler,ayrıştırıcı düşünceler,kişiler kültürü kendi literatürlerinde hangi sözcüklerle,kavramlarla karşılamışlardır? İntegral bir kültür betimlemesine yanaşmak için bir panorama:Sanat için olduğu gibi kültür için defelsefenin kuramsız, tanımsız edemediği bilinmekle beraber herkesin tüm zihinlerde kabul edilebilecek tanımların verilmesi de olanaksızdır.Kuş bakışı bir yaklaşımla kültür:insanın ortaya koyduğu,içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik demektir.

Öyleyse 'kültür' deşimiyle insanın dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz herşey anlaşılabilir.Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir."(1)kültür açısından ise "Felsefî düşünce kültür denilen deşime sürecinin entellektüel ifadesidir." (2) sözünden hareketle; felsefe ayrıcalıklı düşünce tarzında (muakalevî hayat) somutlaşan beşeri dokudur; bu doku tarihsel gerçeğin bilimin sanatın dokusudur.Sanat eserlerine bakıldığında, fizikî birer varlık olan boyanın, tualin mer-

lik ayrımı hakkındaki özet bir bilgi,kaynakça ve maddi, manevi kültürün ayırdedilmesinde W.F. Ogburn'un görüşleri için bkz: Mustafa Erkal, Sosyoloji (Toplumbilimi), 2. baskı, Filiz Kitapevi, İst., 1983. Nihat Nirun, Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp, Kültür Bakanlığı yay., İst.1981. Ayrıca maddî-manevî kültür ayrımı bunların toplumsal deşime kuramlarında ele alınması hakkında bilgi için bkz: Emre Kongar, Toplumsal Deşime Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Bilgi yay. Ank.1979. Barlas Tolan, Toplum Bilimlerine Giriş - Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji, 2.yazım 1.baskı, Savaş yay., Ank.1983. Türk Kültürünü daha ilk zamanlarından beri ele alan çalışmalar olarak: İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., Ank.1977. ve kaynakçası

(1) Nermi Uygur, y.a.g.e., s.17

(2) H.Randal, J.Buchler, Felsefeye Giriş, s.26

merin, tuğlanın, seslerin insan müdahalesiyle nasıl yeni bir varlığa dönüştüğünü görmek mümkündür. Bitki olan ketenin bez olması, bezin tual olması, tualin boyanarak, resimlenerek tablo olması, tablonun etkileri aşama aşama beşerileşmeyi somutlaştırmaktadır.

Felsefenin varlık ile ilgilenen alt disiplini ontolojide ise kültür kavramı varlık tabakaları açıklamasındadır. Moder ontolojide, daha çok N.Hartmann'ın çabalarıyla var-olanın çeşitli katmanlarda açıklanması yapılmaktadır. Reel dünyada olan dört tabakadan (madde, organik olan, ruh ve tin) (**) en üstteki olan insana daha çok hastır ve bu alan "tinsel varlık alanı, kültür dünyasını oluşturur." (1) Kültür dünyasının varolması maddî, organik ve ruhî olanların üzerinde, onlara dayanarak ama onlardan farklıdır. En yaygın olan maddî alan bu maddî alana dayanan canlılar dünyası, bu iki alandan uzayda yer kaplamama ve içsel olma yönüyle ayrılan ruhî alan. Ve ruhî olandan birey üstü oluşuyla ayrılan tinsel alan. "... tinsel hayatta kendi başına herhangi bir dayanağa dayanmadan var-olan birşey değildir. O da bir alt varlık tabakası tarafından taşınır. Bu taşıyıcı tabaka ruhî bireylerdir. Tinsel varlık dediğimiz, ruhî bireyler tarafından taşınan bu varlık o halde nedir? Bu kültür ve tarih varlığıdır diye kısaca tanımlanabilir. Ama, kültürü ve tarihî olayları taşıyanlar ruhî bireylerdir. İnsanın olmadığı yerde tarih de kültür de olmaz." (2) "Ruhî varlıkta bireycilik hüküm sürdüğü halde, bu prensip tinsel varlıkta ortadan kalkar. Tinsel varlık geniş anlamında ortaktır. Bir çağın, bir halkın, tinsel varlığı ortaktır; bir çağda geçer olan ahlak kanunları ortak-

(1) İsmail Tunalı, Sanat Ontolojisi, İÜEF yay., İst. 1984, s. 26

(2) y.a.g.e., s. 26-27

(**) tinsel= manevî olarak düşünülmektedir.

tır;herkesin benimsediği,inandığı bir din ortaktır;çünkü, hiç kimse kendi dinini kendi yaratmayıp tersine daha çok herkes kendini çevreleyen bu tinsel varlıktan birşey alır. ... tinsel olan ruhî olandan birey-üstü oluşuyla ayrılır. Her ruhî sfer bir bireysel sferdir.İnsan kendi bilincini ve bu bilincin ruhî içeriğini hemcinslerinin bilinci ve bilinç içeriğiyle değiş tokuş edemez." (1)

Var-olanın ne olduğunu sorgulayan özetle,ontolojide, tinsel olan ile örtüşen kültürün tarih ile olan ilişkisinin bilgisine varmak istendiğinde;tarihî olan gerçeklik toplumsal olan gerçekliğin ayrıcalıklı parçası ise;toplum bireylerden oluşan,ancak onların salt nicel toplamından fazla olan bir bütünlük,bir ortaklık ise;toplumsal yapılaşmanın örgüsünü,içeriğini oluşturan kültür ise; sanat sanatçı öznelliğinde somutlaşan bir sosyo-kültürel yapıp etme ise; "Tarihin yürüyüşü içinde sayısız objektlerin yapıcı aktlarından meydana gelip işlenen,sonra tek tek bunlardan çözülüp ayrılarak objektivleşen başarılar ve eserler,tek şuurun karşısına verilmiş bir kültür olarak çıkarlar.Bu objektiv kültürün yapısı ferdin manevî yapısına her yandan sokulup siner,onun düşünüş,duyuş ve devlet ile toplum içindeki yaşayışının formunu belirler."(2) Tarih,ona karşı yönelişimiz ne olursa olsun (geçmiş hakkında kehanet etme gerekçesi ve bu sayede geleceğin falcılığına soyunmak için fanus,olayların sadece zaman diziliminin yapıldığı çetele), "insanın gerçekleştirmiş olduğu tüm kültür varlığını kapsar."(3) Sanat sosyolojisi tarih olarak var-olanda tezahür eden,onda somutlaşan sanat eserlerinin (tablolar,anıtlar,romanlar vb.) ve sanat ol-

(1) y.a.g.e.,s.27

(2) Macit Gökberk,Kant ile Herder'in Tarih Anlayışı, İÜEF yay.,İst.1948,s.10

(3) Uygur,Kültür Kuramı,s.153

gularının (ayın, resim, hat, ezan, kutlama törenleri) diğer be-
şerî genel gidişat öğeleriyle ilişkisini anlamaya va anlat-
maya soyunmaktadır. Tarih felsefesi, sanat felsefesi ve sanat
tarihi yapma durumuna düşmeden ama onların aydınlatıcı ve-
rileriyle dayanışarak.

Fizikî bilimlerdeki anlatma ve açıklama kolaylığına
erişebilmek toplumsal bilimlerde bazı kavramların, metodolo-
jik kalıpların oluşturmalarını özendirmiştir. Sosyoloji de bu
bütünlükten olarak yapı kavramını kendi açıklamaları için :
oluşturup geliştirmektedir. Daha çok epistemolojik sorun ol-
ma durumunu koruyan 'yapı' kavramı çeşitli anlayış ve kişiler-
ce farklı tanımlanmış olmakla beraber 'toplumsal yapı' denil-
diğinde sosyoloji ile ilgili olanların zihninde birşeyler
belirmektedir. Burada 'sosyal yapı' ve daha geniş olarak di-
ğer toplumsal bilimlerin kavramı olan 'yapı' kavramına giril-
meyecektir. (*) Sosyolojinin diğer kavramları ve konuları
kadar toplumsal yapı kavramı da kültürle ilişkilidir. Burada
sadece, çalışmanın diğer kısımlarıyla ilişkisinde anlam bağ-
lantısı sağlamak ve kültürün bir silüetinin belirginleşmesi-
ne katkıda bulunmak için "kültür toplumsal yapının muhteva-
sıdır " tümcesinin altı çizilecektir. (1)

Sanat, burada, toplumsal yapı unsurları içine ve ara-
larına sızmış çimentonun içindedir. Sanat toplumsal yapılaş-
mada etkili olan öğeler içinde hiyerarşik olarak üstte olan-
ca daha çok olmak üzere değişen ana yapılarda değişen öl-
çülerde sahiplenilecek, kullanılacaktır. Örneğin toplumsal bün-
ye dinin egemen anlayış olduğu bir teokratik gidişatı ge-
rektiriyorsa bu gereklilik örgütlü düzenlilikler (devlet
örneği, Selçuklular, Bizanslılar) tarafından destekleniyorsa

(1) N. Nirun, Sistemetik Sosyoloji Açısından Sosyal Dinamik
Bünye Analizi, AÜDTCF yay., Ank. 1969

(*) Bu konu için bkz: Ö. Bozkurt, Ayrımsal Sosyoloji ve Top-
lumsal Yapı, TODAİE yay., Ank. 1972

sanat güzel sesle dinî ibadete çağrıda, danslı ve müzikli etkinliklerle mezhepler, hatta dinler üstü ayinde yapılaşma öğelerinden birinin (dinin) içine, yapı unsurlarının bazı-
 larının (-din-politika-ekonomi) aralarına sızmıştır. Mo-
 dern kapitalizm ve onun uluslararası düzeyde varlığının
 hemen hemen kendi olan teknolojinin toplumsal yapılaşmada ön
 planda olduğu -gelişmiş- ülkelerde sanat teknoloji içinde
 endüstri tasarımı olma durumundadır. Endüstrileşmenin dev-
 let politikası, ekonomi ve propaganda ile ilişkisinde sa-
 nat ; hem endüstriye baş kaldırıcı hem onun artığını ve
 ürününü kullanan tüketicisidir. Aristokrasi, kilise, saray
 ve tüccar gibi menbalardan holdinglere miras kalan sanat
 koruyuculuğuna bakılırsa sanat; toplumsal gidişatı belirgin-
 leştirici (karakterize edici) olmasına inanılan, olması ge-
 reken unsurun içinde yanındadır. Toplumsal olarak varolma-
 nın gereğinin ancak insanın diri kalması olduğu toplumlarda
 avlanma öncesi mağara resmi, dans gibi etkinliklerde ilkel
 yapılaşmayla; felsefe retorik, gramer demokrasi, erdem gibi
 düşünsel olma hallerinin seçkinleştiği Yunan tiyatrosunda,
 Roma Forumlarında site ve feodal devletin yapılaşmasıyla;
 Eski Mısırda anıtsal mimariyle ölümsüzleşmek isteyen kral-
 tanrı ların olduğu aşırı teokratik -köleci toplumlarda;
 propaganda ile resmî ve meşru ideoloji oluşturma'nın vazge-
 çilmez görüldüğü planlı değişmeli toplum yapılarıyla sanat
 uzun yıllardır varologelmiştir. Bir yapılaşmadan diğer bir
 yapılaşmaya- teokrasiden laikliğe-ve aynı yapıda bir nite-
 likten diğer bir niteliğe -hristiyanlıktan müslümanlığa
 veya panteist inançtan monist inanca- geçmede oluşan tam-
 pon sentez hallerde sanatın farklı görünüşleri olacaktır.

Bilim de sanata benzer serüvenler yaşamıştır. An-
 cak onların aynı kültür içinde etkileşimi de sözkonusudur;

pozitivizm ve realist - natüralist sanat anlayışı örneğinde olduğu gibi. Yeniçağın keşifleri buna özenen sosyal bilimler ve felsefe çağımızdaki en önemli yapılaşma modelini, sanayileşmeyi, belirlerken sanat da bunlarca yönlendirilmiştir. En kendini bulduğu ve "sanat sanat içindir" dediği anda bile felsefeleşmiştir. Felsefe de bilimin egemen olduğu günümüzde pozitivist felsefeye bilim felsefesine yönelmekte, sanayileşme ise bilimi desteklemektedir.

Yapılaşma olgusundan sonra,kültür kavramına bireysel anlatımlarla da belirlemek için bir kaç örnek verilebilir.

Sosyolojinin kurucusu olma sıfatını pek çok düşünürün gözünde kazanmış olan İbn-i Haldun'un 'umran' kavramı bu anlamda dikkate alınabilir. "İbn-i Haldun,cemiyetler halinde birbirleriyle yardımlaşarak insanların dünyayı imar ve yaşayışları için gereken geçinme vasıta ve esbab ve aletlerini hazırlamalarını umran adıyla anar."(1) "umranın kapsamı içinde bayındırlığı sağlayan,gerçekleştiren etkenlerin hepsi,bu etkenlerin etkileme biçimleri,sonuçları ve gelişmeleri tüm anlamlarıyla yeralır. 'Umran'a,tüm gereç ve gelişmeleriyle birlikte yaşam ve uygarlık biçiminde bir anlam verilebilir." (2) 'Asabiye' kavramı da kültür içinde dikkate alınmalıdır. Kültür 'biz' ise asabiye diye kimliklenen ilişki 'ben','biz' ilişkisidir.Bu bakımdan manevi kültür alt başlığında dikkate değer bir kavramdır.(*).

Pico Della Milandola aşağıdaki sözlerini Roma'da düzenlenmesi planlanan bir Rönesans şöleni için hazırlamıştır.

(1) İbni Haldun,Mukaddime,cilt:1,(çev. Kadirî Ugan),Maarif Basımevi,İst.1945,s.X

(2) İbni Haldun,Mukaddime,cilt:1,(çev.Turan Dursun),Onur yay.,Ank.1977,s.392

(*) Al asabiye kavramı için yukarıda adı geçen çevirilerin giriş ve sözlük kısımlarında bilgi bulunacaktır. İbn-i Haldun ve eseri hakkında etraflı bir kaynakça için bkz: Ümit Hassan,İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi,

AÜSBF yay.,Ank.1977

" Oratio de homini dignitate"(İnsanın Değeri Üzerine Söylev) de "Yaradan şöyle seslenir Âdem'e : 'Kendini kendi bildiğin biçimde donatasın diye belirli bir kalıpla, özel bir kalıtım- la bezemedik seni; kendi ustabaşın, kendi mimarın olmak şe- refi senin olsun diye yaptık bunu.'" (1) Rönesansın bu hüma- nist düşünürüne Anadolu'dan hümanistçi olan bir şairin söz- lerini eklemekle kültürün betimlenmesine katkıda bulunmak mümkündür. (*) Onun şiirinde (sonradan bestelenmiş türkü olarak söylenmektedir) sanat,din, bilim, felsefe bir ifade edilmiştir. İnsan olmaya gelmek;insanın kendini farklı dü- şünce ve faaliyet alanlarında gerçekleştirmek isteği. Canlı organizma olan insan,ölüm pahasına da olsa,insanlaşmak is- teği:

İkilik kinini içimden atıp
Özde ben bir insan olmaya geldim
Taht kuralı ariflerin gönlüne
Sözde ben bir insan olmaya geldim

Meğerse aşk imiş canın mayası
Ona mihrab olmuş kaşın arası
Halkın işlediği kudret boyası
Yüzde ben bir insan olmaya geldim

Bütün mürşitlerin ⁱtarif ettiği
Sadıkların menziline yettiği
Evliyanın embiyanın gittiği
Gizde ben bir insan olmaya geldim

Ben de bir zamanlar baktım bakıldım
Nice bir kemende takıldım kaldım
O aşkı mecaza yandım yakıldım
Közde ben bir insan olmaya geldim

(1) Uygur,y.a.g.e.,s.18

(*) İnsancılık ve insanîyetçilik kavramları şöyle ayırdedil- miştir. in H.Z.Ülken,Sosyoloji Sözlüğü,Talim ve Terbiye Dairesi yay.,İst.1969.

İnsancılık (= fr.humanisme): Dar anlamıyla klasik edebi- yat ve fikrin kökleri olan Yunan ve Latin edebiyatına çıkmak demekse de genel anlamı ile insanlık hedefine yö-

Süregeldim aşk meyini içerek
Her bir akı karasından seçerek
Varlık dağlarını delip geçerek
Düzde ben bir insan olmya geldim

Gör ki Mıhrî Dede şimdi neyleyip ,
Gerçek aşkı her gönüle söyleyip
Her türlü sefaya veda eyleyip
Sazda ben bir insan olmaya geldim ,
Serimi meydana koymaya geldim (1)

Maddeci diyalektik literatürde kültür kavramının açıklanmasında katkısı olacak kavram 'praxis'tir. Marx'ın Yunanca 'praxis'i kullanması 'pratik' kavramının çağrıştırdığından ayrı bir anlamı çağrıştırmak istemesinden kaynaklanmıştır. "Praxis insanların dünyayı ve kendilerini değiştiren kuramsal ve kılğısal eylemlerin tümü. ..."dür. "Praxis kavramı, sadece kılğısal olanı dile getiren pratik kavramından farklı olanı da dile getirir. Praxis, tek sözle, her türlü insansal etkinliktir. Bu etkinlik doğada teknik toplumda sınıf kavgası, sanatta sanat ürünü vb. olarak belirir. ... Marxçılık idealizmi olduğu kadar materyalizmi de paxisle aşmaktadır."(2) .

"Praxis sosyal organizasyonun tümünü değiştirmeyi hedef alan

nelen her ideal için kullanılır. Her kültür ve uygarlık tipinin kendi insancılık görüşü vardır. ... Fakat bütün insancılık şekilleri belirli bir kültür tarafından yaratıldığı ve istilacı olduğu nisbette parçalı (partiel) olmakta ve birbirleriyle çatışmaktadır.

İnsaniyetçilik (=fr.humanitarisme): etnik zümreler ve kapalı toplumlar arasında ortak insanî duygulara dayanan bir insanlık sevgisini yayma hareketidir. İnsancılık akımları insan idealine çeşitli açılardan baktıkları sırada birbirleriyle çatıştıkları halde, insaniyetçilik veya insan sevgisi çatışmaz. Barışçı ve uzlaştırıcıdır.

- (1) Arif Sağ, "İnsan Olmaya Geldim", İnsan Olmaya Geldim, (teyip kaseti), İMÇ 6.Blok, 6320, Unkapanı-İst.
- (2) O. Hançerlioğlu, "praxis" maddesi, Felsefe Ansiklopedisi, 5.cilt, Remzi Kitabevi, İst. 1976-1980

faaliyetlerin bütünü anlamına gelir."(1)

Ontoloji, felsefe, halk ozanı vb. kadar kültürün ne olduğuna dair çalışmalarda bulunan, hatta isimleri kültür kavramını çağrıştıran disiplinler vardır; folklor, etnografi, vb.. Turizm ve Kültür Bakanlığının elsanatlarını sergileyip sattığı bölümün ismi "Kültür Ürünleri Satış Mağzası"dır. Otomobil satış mağzasının ismi kültür ile anılmamaktadır. Bir köylüye oranla bir makine mühendisi daha kültürlüdür. Okulunda yörel oyunları öğrenen bir çocuk folklor çalışmaya gider. Kalipso veya Amerikan dansını öğrenenler dans kursuna giderler. Zaten kavramlarında karışıklık olan bu literatüre oldukça fazla örnek vermek mümkündür.

Halk oyunlarındaki uyumda, makina dizaynında, kilim ve kap-kacak bezemelerinde kilise duvarında, elektronik ses aletlerinde, mağaradaki resimde kültür sanat ve sanatsal olanla beraberdir. İlkel toplum uygar toplum ayrımını etnosantrikçe ön plana çıkarmadan, ama beşeriyetin katettiği bilim, felsefe, teknoloji yolunu da gözden kaçırmadan epistomolojik bazda teori geliştirmek mümkündür. Toplum ve tarih felsefesi hatta sanat felsefesi bu işi sürdüredursun; kültürü ilk on dakikası Afrika'da sonraki dakikaları geliştirmekte olan ülkelerde, Avrupa'da ve Amerika'da oynanan veya ilk sahneleri köleci toplumda sonrakileri feodal, kapitalist, sosyalist toplumlarda kaydedilmiş insanlık filimi gibi gören anlayışlarla uzlaşmak genelde sosyolojiye özelde sanat sosyolojisine davasını baştan kaybettirecektir. "Hiçbir beşeri gerçeklik (eylem ya da eser) ezeli-ebedi evrensel ve mutlak olmayıp, mutlaka münferit, kısmî ve tahrihseldir, yani tarih içinde yer alır; baştan bir kerede verilmiş değildir."(2)

(1) S.H.Bolay, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ yay., Ank.1987, s.209

(2) K.Cangızbay, Gurvitch Sosyolojisi, Değişim yay., Ank. 1985, s.2

Aşağıdaki başlıkta kültürün öğeleri olarak bilim, sanat, felsefe ele alınmadan önce; onların hiç birinin kültür içindeki öneminin diğerinden daha az ya da çok olduğu düşünülmemektedir. Yukarıda Mihri Dede'nin şiirinden anlaşılması istenen de budur. İnsan akı karadan seçmek, düze çıkmakla (bilim), mürşidin tarif ettiği gizde gitmekle (felsefe), sözde, sazda, sevgide gerçek aşkı söylemekle hatta varlık dağlarını delip geçmekle (sanat) kültürün içindedir. Bu çalışmada bir bütündür.

2- FELSEFE-BİLİM-SANAT

Bu üç kavram; bu üç insan yapıp-etmesi; bu üç kültürel etkinlik yaratılmış dünyanın, sonradan, gene yaratılmış insan tarafından insanlaştırılma sürecinde ayrıcalıklı ürünlerdir. Bir insanın dış dünyadan algıladıklarından kaynaklanan entellektüel ihtiyaçları, kendisini gerçekleştirerek kalıcı olmaya yönelik pratik, zihnî, sezgisel kaynaklı ihtiyaçları onun dünyada varolmasını belirlerken dünyanın doğal, kozmik düzeni de insanı belirlemiştir. İnsanın sürekli olan doğa karşısındaki mücadelesi önce doğada olanı anlamak sonra ona hakim olmak yolunda olmuştur. İnsanın doğayı anlaması, doğal olanı anlaması hatta bir doğal yapı olan kendini anlaması farklı pratik sorun çözümlerini getirmiş ve önemli ölçüde beşerî birikimler bu çağa kadar gelmiştir.

Karnını doyurmak amacıyla ava çıkmadan önce avının başarılı geçmesi için duvara resim çizmenin gereğini sezinen insanın davranışı, bunun da öncesinde silah ve temel gereksinim malzemesi olarak taş ve odunun yontulmasındaki teknolojiye somutlaşan insanın davranışı, nehir taşkınları ile her zaman bozulan tarla (özel mülkiyet) sınırlarının

yeniden çizilmesinde, ölçülmesinde somutlaşan insan davranışı, sırtüstü yatıp dinlendiğinde ilk gözüne çarpan gök cisimlerindeki hareketleri, gizemi anlama çabasındaki insan davranışı tek bir ortak paydada toplanabilir; kültür.

A.Comte dünyanın insanlaşmasının oldukça geç bir döneminde " bilmek kestirebilmek ve kontrol edebilmek için" demiştir. Onun önemli bir misyonu da beşerî bilimlerin doğa bilimlerinin düzeyinde görmek ve bu yolda önerilerde bulunmak istemesidir. Oysaki, onun zamanına kadar insan düşüncesi kendinden en uzakta olanın (yerçekimi, astronomi) bilgisine en güvenilir şekilde varabilmiştir. Bugün ise durum, her ne kadar beşerî bilimler önemli gelişmeler kaydetse de, öncekinden farklı değildir. Aya ve yıldızlara gidebilecek füzelerin hedeflerini bulması için gerekli bilgiler on kişilik bir insan grubunun düzeni için gerekli olan bilgilerden daha kesin, daha sağlamdır.

Bilgisine varılmak istenen nesnenin deneylenebilirliği, somutluğu sağlam bilgiye varmak için ön plana çıkmaktadır. Oysaki simyacılardan çok deney yaptıkları ama kimyaya geçişi bu deneylerle sağlayamadıkları bilinmektedir.(1) Sanatsal olanın ne olduğuna ilişkin sorular, yanıtlar, öneriler uzun zamandır süregelmektedir. Oysa estetik ile mantık aynı şey değildir, olsa olsa Baumgarten'in deyiimiyle "estetik mantığın küçük kız kardeşidir" veya Tunalı'nın saptamasıyla "ikiz kız kardeşidir".(2)

Somitluğu, görgüllüğü, deneylemeyi gereğinden fazla fetişleştirmedin bu gidişatların bir beşerî belirleme olduğunu ve sınırlılığını önceden hesaba katmak gerekmektedir. Bunu felsefî izmlerin emrine girmeme olarak da düşünmek gerekecektir.

(1) Cassirer, İnsan Üstüne Bir Deneme, s.201

(2) Tunalı, Estetik, Cem yay., İst.1984, s.18-19

Öyleyse bu çalışma için bilimin başarısını belirleyen nedir? Bilimin başarısını belirleyen bilimin yöneldiği nesnenin evren yasalarının (güneş sistemi, atom çekirdeği sistemi, siyasal eylemler sistemi, ekonomik gidişatın yasaları) iç düzen ve tutarlılığı ve insanın zihninin yasalarıyla bu yasallığın; kozmozların nitelik olarak örtüşmesidir. Örtüşmeden kastedilen Kartezyen bir matematik doğa düzeni ilişkisidir. (*) Bilim ile sanatın, felsefenin geçici ayrıştırıcı sınırı da bu bazda verilecektir.

Bilim bir evrene yönelmiştir. Evrenin unsurları arasındaki ilişkinin tutarlı ve uyumlu oluşu (kozmik) bilimin başarısını etkileyecektir. (**) Bilimadamı, bilim kurulu olarak sujenin yöneldiği var-olan şey bir evren (öğrenciler evreni, canlılar evreni, güneş sistemi, ekonomik ilişkiler evreni) olabilir veya bu evrende kısmi bir alt unsur olabilir (ilkokul öğrencileri, kertenkeleler, ay, tüketim ilişkileri). Bilim evrende kısmi olanı inceler, çalışmaları tek tek bilim dallarına göre derinlemesinedir, edindiği bilgileri biriktirir, e-leştirir, yeniden işe koşar, genel yasalara ermeye çalışır ama genelin değil saklının, gizlinin peşindedir, pratik ve entellektüel kaygıyla işe koşulur. "Bilimsel bilgi, özünde zihinsel inşa ürünü olan ve daha çok deneysel doğrulamalara elverişli sonuçlarla temellendirilen işlem çerçevesinden hareket ederek hasbî (çıkar gözetmez)liği, açık olmayı biriktirmeyi, derleyip toparlayarak düzenlemeyi ve kavramsal olanla görgül olan arasında denge kurmayı hedef alan bilgi türü-

(*) mathesis universalis

(**) kozmoz evren sözcüğü ile karşılanmaktadır. "1-Gerçekliğin tümü, 2-Gök cisimlerinin tümü, uzaysal gerçekliğin tümü, 3-(Pythagoras'tan beri) düzenli, birlikli bir yapı oluşturan bütün. Düzenli, uyumlu birlik." B.Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, TDK yay., Ank.1979. Burada ayırım konulmasındaki amaç sosyolojinin örneklem aldığı evrenle diğer evreni ayırmak ayrıca üçüncü şıkkı belirtmek.

dür."(1) Onun prtotipini günlük alelâde düşüncelerdeki başarı oluşturmaktadır. "... bilimsel düşünceyi alelâde başarılı günlük düşünceden ayıran husus çetin sorunların bu yoldan çözümünün gerektirdiği sıkıntılı disiplin önlemlerini izlemenin ibaret olsa gerekir."(2)

Toplumsal yapılaşmayla ilişkisinde bilimsel bilgiyi Gurvitch şöyle anlatır."Bilimin felsefeden henüz tümüyle farklılaşmamış olduğu Antik Site hariç,bilimsel bilginin bilgi sistemleri içinde önemli bir yere sahip olması yalnızca çeşitli kapitalist yapılar içinde görülmüştür.Bilimsel bilginin bu yapılara girmesi ise,sanayileşmiş toplumların başından itibaren felsefi bilgi ile sürekli bir rekabet içinde gerçekleşmiştir."(3)

Diğer bir düşünsel öbek de felsefedir.Felsefe varolan ile ideal olanın evrenine yöneliktir (dünya böyle ama böyle olmasa da şöyle olsaydı şunlar olabilirdi vb.zihinsel edimler).Tümel,sistemli,genel geçerlinin peşindedir.Eleştiricidir.Felsefe çıkar gözetmez ama kendi koyduğu sistemin iç tutarlılığını iddia etmemede kalender değildir. "Felsefi gerçekleşmiş durumda bulunan diğer bilgiler ya da bilgiye ilişkin olmayan zihinsel edimler üzerine sonradan aşılana ve bunların bölüm-sel nitelikli olan tezahürlerini sonsuz bütünlükler içine yerleştirerek temellendirmeye çalışan ikinci dereceden bir bilgidir.Bu mesafeli yüksekte bakan,dışa kapalı ve aristokratik bir bilgi türüdür: 'engage' (amaç güden) bir bilgi olmakla birlikte felsefi bilgi,bireysel bilgiye kolektif bilgi karşısında üstün bir konum tanır;ancak bu durum,felsefi bil-

(1) Gurvitch,Sosyoloji ve Felsefe,Değişim yay.,İst.1985,s.233

(2) Aydın Sayılı,"Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim",Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri,AÜ Rektörlüğü yay.,Ank.1985,s.24

(3) Gurvitch,y.a.g.e.,s.233.Bu eserde herbiri toplumsal gerçeklikle farklı yoğunlukta ilişki gösteren ve farklı topye-kün toplumlarda farklı mertebelerde bulunabilen" şu bilgi

ğinin sürekli çatışma içinde bulunan öğreti ya da düşünce okulları halinde billurlaşmasına bir engel oluşturmamaktadır. (...) Toplumsal yapılaşmayla ilişkisinde Felsefî bilginin bilgi türleri arasında ilk sırayı alması, yalnızca Antik Site- nin yapısında ve kapitalizmin başlarına tekabül eden yapı tipinde söz konusu olmuştur. (ki bu yapı tipi, felsefenin teolojinin yerine geçmesi görünümü altında laikleşmeye olanak veriyordu). Bunların dışındaki hiç bir yapı tipinde felsefî bilginin ... üstünlüğü söz konusu olmamıştır. ayrıca belirtelim ki, rekabetçi kapitalizmin yapısında bilimsel bilgi, örgütlenmiş kapitalizmin yapısında ise teknik bilgi üstün durumdadırlar." (1)

Felsefede ve bilimde ortak olan yöneldikleri varolanların evrenlerinin kozmik bir yapı gösterme düzeyleri ne olursa olsun (astronomi-sanat sosyolojisi, metafizik-bilimselci felsefe skalasında) gerçeği bulmaktır. (*) Mantık her ikisi için de geçerlidir. "Bilgi nedir, onun niteliği, onun ilgilendiği kaynak nedir? Bilgi ne gibi elemanlardan oluşur ve bilginin bu elemanları hangileridir sorularıyla ancak felsefe uğraşabilir. Felsefe bu sorularla yetinmez; bilginin kazanıldığı şey ile olan ilişkisini, bu ilişkiyi kuran bağları (bilgi aktlarını) ve genellikle bilgide araştırma (problem bilisi) ve ilerlemenin neye dayandığını inceler; araştırma sonucunda elde edilen bilginin onun kazanıldığı şeye uygun gelip gelmediği (hakikat problemi) ve bunun ölçüsü üzerinde

türlerini ayırdeder: a) dış dünyanın algısal bilgisi, b) başkalarının, bizlerin, grupların, toplumların bilgisi, c) sağduyu şeklinde tezahür eden bilgi, d) teknik bilgi e) siyasal bilgi, f) bilimsel bilgi, g) felsefî bilgi.

(1) y.a.g.e., s.234

(*) Bilimselci felsefe bilimsel felsefe terimi için kullanılmıştır. Bu ayrımın açıklaması için bkz: Mübahat Küyel, "Bilimsel Üzerine", Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri, AÜ Rektörlüğü yay., Ank.1985, s.25-32

durur."(1) Gerek bilim,gerek felsefe varolan bir şeyin bilgisidir.Ancak "bilimler var-olan şeyleri çeşitli parçalara bölerek ve kendi aralarında iş bölümü yaparak araştırmalarına başlar;bilimleri sürükleyen,onların araştırmalarının hedef ve yönüdür. ... felsefe var-olan şeylerin bütünü üstünde durur; ve var-olan şeylerin ortak olan,birleştirici olan niteliğini ortaya koymaya çalışır."(2) f

Bilim ve felsefe varolanın bilgisine yönelirken sanat kendisi yeni bir varolanı yeni bir bilgi türü,yeni bir bilgi objesi olarak kendini ortaya kor. Sanat bir sanatçı subjektifliğinde,nisbeten bilinerek,daha çok^ksezilerek algılanan varolanlar ve varolanlar arası ilişkilerin sanat eserinde ifadesidir.Bir yeni varolan olarak bu ifadenin izleyenlerin manevî dünyalarındaki birikimleriyle (kültür) bütünleşmesidir. Sanatçının sezgisiyle algılanan ve somutlaşan varolanın (sanat eseri-obje) kendi öz yapısında ona ilgi duyan insanın (suje),örneğin,dikdörtgenin bilgisi gibi bunu anlayıp anlatabilmese de, onunla kendi zihnî düzeninin dışında bir ilişki kurmasıdır.Hakikati araştıran mantık yerine,güzeli ilke edinmiş estetiğin egemen olduğu bu alandaki varolan güzelin,hoşun,uyumlunun,çirkinin vb.nin (estetik değer) algılanmasını sağladığı halde kendisi bu değerler doğrultusunda oluşan izleyici görüşünden (estetik yargı) etkilenmemektedir. Sanatın bu etkilenmemesi salt bir varolan olması düzeyindedir. Sanat evrene yeni bir evren olarak gelmesi bakımından biricik (unique),aşırı subjektif ve kendine güvenli ancak, kendini evrende yeni bir varolan olarak kıldığı halde yeni varolanları engellemiyecek kadar çıkar gözetmezdir.

(1) T. Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş,3.baskı,Remzi Kitabevi,İst.1983,s.19

(2) y.a.g.e.,s.21

Kendisi öz olarak bilinen anlamda mantıkî,zihinsel olmadığı halde kendisini bilgi olarak ele alıp almamak ve anlatmak isteyenlere (sanat sosyolojisi,sanat psikolojisi gibi) karşı açık seçik bilginin ötesinde olduğunu söylemeyecek kadar zorlayıcıdır.

Onun kendi kendine koyduğu bir varlık alanı,ilişkiler bütünü hemen her sanat türünde görülecektir^f.Örneğin bir düzen olarak sevgilisinin girdiği bahçenin egemenlik anlayışını,sevgilinin güzelliğini söz dizilimi (= fr.syntaxe) ötesinde doğa güzelliğini çağrıştırmak anlatan ifade ve ifadenin iç dizilimini bir halk şiirinde örneklemek mümkündür.Çiçek de selâmamı durur,gül utanırmı? Onun hesabını bilgi olarak vermek veya matematik olarak anlatmak başka bir iştir.Oysa Erzurumlu Emrah;

"Salındı bahçeye girdi
Çiçekler selama durdu
Mor menekşe boyun eğdi
Gül kızardı hicabından." demeyi başarmıştır.

Sadece sözcükler olarak reel olan bu dörtlük kişideki duygulanımlarla,menekşe ve gül hakkındaki bilgilerle, sevgi olarak tüketilen deneyimlerle veya yaşanmasa da başkasında hissedilen hallerin bilgisiyle,bir toplumun,ulusun şairi olmasında Emrah'daki kollektif,tinsel,irrel bir alanı oluşturmaktadır.Sanatın homojenliğini pek çok örneklerle belirlemek mümkündür.(*).

Sanat toplumsal yapılaşmada bilimsel ve felsefî bilgi gibi hemen her toplum tipinde görülmüştür.Ancak soyut olanı bir somut olanla anlatmanın siyasi otoritenin emelleriyle birlikte teokratik toplumların oluşması,yeni bir teokrasiye dönüşmesi aşamasında daha çok önemli olduğu düşünölmek-

(*) İ.Tunalı'nın Sanat Ontolojisi adlı çalışması bir sanat eserindeki varlık alanlarıyla ilgili oldukça etraflı bilgi vermektedir.

tedir.Bu çalışmanın ileriki bölümlerinden sanat ve din konusunda,mevlid,ezan,mozaik,semâ' ve tasvir yasağı gibi kavramların geçtiği paragraflarda bu konuya değinilecektir.

Sanat bilim ile objektifliği bakımından tamamen zıttır."Mesala Bayle (İngiliz),Maryot (Fransız) aşağı yukarı aynı zamanlarda birbirlerinden habersiz olarak gazların gevşeme kanununu bulmuşlardır.Sanat tarihinde benzer bir olaya raslanamaz."(1) Yasalar ortaya koymak,bir çalışmayı onu devam ettirmek için yenilemek sanatta yoktur. "Onda yüksek derecede induvidualite vardır." (2) "...sanat yapıtları bilgi objelerinin varlık tarzını paylaşmazlar.Bilgi objeleri 'kendi başına'olan,bilinmiş-olmadan bağımsız olan bir şeydir. Bilgi kendi başına varolanın objeksiyonudur; buna karşılık sanat-yaratması ve sanat kavraması kendi başına var-olmayan bir şeyin objektivationudur." (3) "Objektion bir var-olanın bir bilinç konusu olmasını gösterir." (4) "Objektivati-on var-olan bir şeyin obje haline gelmesi olmayıp,var-olmayan bir şeyin oraya konması anlamına gelir."(5)

"İfade şeklinin ifade edene bağlı oluşu bakımından sanatın diğer bilgi türleri arasında felsefe ile benzerliği vardır... Felsefe ile sanatın benzerliği onları ifade edenlerin başka deyişle filozof ve sanatkarın varlık karşısındaki tutumlarından gelir.Her ikisi de varolanlara kişisel açıdan bakarlar ve herkesin görmediğini ve sezmediğini görüp,sezip ifade ederler."(6)

Felsefe ile sanat arasındaki ayrılık da şudur;"Fel-

-
- (1) N.Öner,"Bir Bilgi Türü Olarak Sanat",Suut Kemal Yetkin'e Armağan, HÜ Armağan Dizisi,Ank.1984,s.55
 (2) Mengüşoğlu,y.a.g.e.,s.221
 (3) Tunalı,Estetik,s.103
 (4) Tunalı,Sanat Ontolojisi,s.58
 (5) y.a.g.e.,s.59
 (6) Öner,y.a.g.e.,s.55-56

sefe varlığın tümel kategorilerinin mantıksal düşünümü-ken sanat,varlığın düşünme eyleminden önceki sezisidir.Bu nedenle felsefe,imgeyi aşır onu çözümlerken sanat imgede kendi ülkesindeymiş gibi yaşar.Sanatın us dışı davranamayacağı mantıksallıktan kopamayacağı söyleniyor.Sanat elbette ne us dışı ne de mantık dışıdır.Ne var ki,sanatın kendine özgü usul ve mantığı;eytişimsel-kavramsal us ve mantıktan tümenden farklıdır.Nitekim sanatın özgüllüğünü ve özgünlüğünü vurgulamak için 'duygusal mantık' veya 'estetik' adı ortaya atılmıştır."(1)

Sanat sosyolojisi ile ilgili bir çalışmada yukarıda betimlenmeye (tanımdan kaçınılmıştır) çalışılan üç kavram kendini gösterecektir;sanat olgusu,eseri toplumla ilişkisinde sosyolojik olanın açıklanmasına katıldığı ölçüde bir bilim olan sanat sosyolojisi tarafından anlaşıp açıklanmaya çalışılacak;bu kısmi,derinlemesine bir alanda çalışan bilimin bilgi ile sorunları,varlık alanı ile ilgili sorunları felsefe tarafından gözden geçirilecektir.

Sanat ve bilim öbeklerinin her ikisini de bilgi olarak tamamlayacak bir öbek de teknolojidir.Teknoloji bilindiği anlamda bilimin işevuruk (ing.operaticnal) halidir.Yani bilim bir hizmet,bir metaa üretiminde kullanılıyorsa buna teknoloji denmektedir.

Sanat ile bilim genel varolma yasaları ile birbirlerinden farklıdırlar.sanat ile bilimin arasına konacak ayrımın teorik keskinliğine rağmen sanat ve bilim bilimin farklılaşmış,teknoloji olmuş görünümünde birliktedirler.Hatta yeni bazı sanat dallarının varlığı teknoloji ve bilimle birliktedir.İleride sanat-teknoloji ilişkisinde de deyinilecek bu konu için epistemolojik iki önemli ayrı olma halini be-

(1) Bedrettin Cömert,Croce'nin Estetiği,Ank.1979,s.42

lirtmek gerekmektedir;

- a) teknoloji ile beraber bilim ve bilimler
- b) teknoloji ile beraber sanat ve sanatlar/ bilimler

Birinci öbekte mühendislik ve tıp gibi kendini gerçekleştirmesi teknolojik düzeyde olan uğraşı alanları vardır. Tıp; fizyoloji, biyoloji, biyo-kimya, atom fiziği, farmakognoji ve pek çok diğer bilimlerin birlikte anlam kazandıkları bu alana örnektir. Mühendislik de; matematik, kimya, fizik, ekonomi ve diğer pek çok disiplinin ortak alanıdır.

Sanat türü olarak mimari tıpta bilimlerin olduğu gibi sanatta sanatların birlikteliğidir ve birlikte ifade tarzlarının somut reel alanda güvencesi olan mühendislikle dayanışmaktadır. Mimarî; mozaik, duvar resmi, seramik, hat sanatı gibi farklı sanatların farklı zamanlarda ve yörelerde değişen form, birlikte kullanılma oranları, farklı toplumsallaşma biçimlerinden etkilenmeler ile mekanı kullanmada yaratıcı dehanın ve mühendisliğin (bilgisi şifahi ve pratik olarak iletilse de) birlikte olduğu alandır. Örneğin, Mimar Sinan'ın sanatı onun kubbeyi maksimum geniş alanı kaplayacak şekilde kullanmasından ayrı değildir.

Diğer bir örneğe gelince: Sinema sanatı tiyatronun yeniden teknoloji ile kalıcı ve iletilebilir kılınmasıdır. Kaldı ki tiyatro retorik, şiir, dans, akustik (özellikle anfi tiyatro tipinde) bir disiplinler ve sanatlar birlikteliğidir. Roman, folklor, dans da sinema ile görüntü ve ses olarak kalıcı ve iletilir kılınabilir. Kimyanın ve optiğin gelişmesi ve elektrik kullanımından ötede bir sinema, fotoğraf vb. sanat düşünmek olanaksızdır. Sanatın, yeterli olmasa bile gerekli koşulu bu bağlamda bilimdir, teknolojidir. Kùltürler arası iletişimde sanatın, sanatın iletilmesinde teknolojinin önemi düşünülürse sosyoloji açısından önemli birçok konu (kùltür emperyalizmi, değişme, vb.) ele alınabilir.

Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.*

KANT

B- İKİNCİ ÖBEK

1- ETİK

F

"Ahlaksal olanın özünü ve temelini araştıran bilim, insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı. "iyi nedir"ya da "ne yapmalıyız" gibi soruları cevaplandırmayı kendine ödev olarak koyan felsefe dalı olarak da belirlenebilir."(1)"Nasıl ki, olup-biten eylemleri yöneten ilkelere varsa olması gereken eylemleri de yöneten ilkeler vardır. Bu ilkeler henüz olmamış, fakat olması istenen yapıp etmeleri, eylemleri yönetiyorlar. İşte gerek olup biten, gerekse olması gereken eylemlerle, bunları yöneten ilkeleri, bu ilkelere varlık nitelikleriyle olan bağlantısını inceleyecek"(2) felsefe dalı etiktir.

İnsan eylemlerinin dayandığı değerler; a) kişi-kişi (IV. Murad-Nef'i), b) kişi-insan durumu (A. Camus'nun Veba adlı eserindeki veba salgını), c) kişi-kendi (Dostoyevski'nin Suç ve Ceza adlı eserinde Raskolnikof'un ev sahibesi tefeci kadını öldürmede kendi durumu) ilişkilerinde görülmektedir. (**) Değerler nelerdir? İki grup değer vardır, etik daha çok bunlardan ikinci grupla ilgilidir; "1) araç değerler (çıkarlar, kayırma, hoş, vb.), 2) yüksek değerler (iyi, kötü, dürüstlük, dostluk, sözünde durma)" (3)

(1) B. Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü,

(2) Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s. 24

(3) y.a.g.e., s. 284

(*) maksim= eylemde bulunanın öznel ilkesi

(**) belirleme İoanna Kuçuradi'nindir.

Etik ilişkinin özellikleri nelerdir? "Etik ilişki, insanlar arası ilişki arası türlerinden bir tanesi ve en temelde olanı; belirli bütünlükte bir kişinin belirli bütünlükte başka bir kişiyle ya da en geniş anlamında insanlarla -yüzyüze geldiği ya da gelmediği - insanlarla değer sorunlarının söz konusu olduğu ilişkisidir; eylemde bulunarak her yaşadığıdır.

Kişi ilişkisi diye de adlandırılabilir bilecek olan her ilişki hep bir olay içindedir. Bir kişi böyle bir ilişkiyi, başka insanların veya başka binbir etkenin oluşturduğu bir olay ya da olaylar örgüsü içinde kurar ve bu ilişkiyi yaşar. Üstelik olayların sınırları-başı ile sonu - öylesine kaypaktır ki, bu iç içe akışta olayların ancak kausal sınırlarından görelî tarihlerinden sözedilebilir." (1) Toplumsal ilişkilerin yalnızca ilişkiler olarak varolma özelliğine karşılık, etik ilişkilerin özelliği; yaşanan gerçek ilişkiler olmaları, dolayısıyla diğer türden ilişkilere temel olmaları ve ilişkide olanların da gerçek kişiler olmasıdır. "Etik ilişkilerle toplumsal ilişkiler arasındaki yapısal fark, bu ilişkilerin gerçekliklerindeki düzey farkında da görülür. Bir etik ilişki olaylar arsındaki kişilerce yaşanan, sürekli oluşma içinde olan ve salt tarihsel gerçekliği olan bir ilişkidir. (Nef'î -IV. Murat) Oysa toplumsal ilişki istemeye bağlı kurulan-kurdurulan- bir fonksiyonlar ilişkisidir ve bunun ancak olgusal bir gerçekliği vardır (koruyucu-sanatçı)." (2) Toplumsal ve kişisel düzeyde ilişki örneklerini çoğaltmak mümkündür. Burada bütüncül, tümel olan toplumsal olguları; evlenme, intihar, sanat koruyuculuğu, doktorun sunduğu sağlık hizmeti, bilimsel çalışma yapmak vb., kendile-

(1) İoanna Kuçuradı, Etik, Ank. 1977, s. 13

(2) y.a.g.e., s. 19-20 (parantez içi örnekler soradan)

rini meydana getiren tikel, özel olayları; Ali'nin evlenmesi, Ayşe'nin intiharı, III. Selim'in sanatseverliği ve koruyuculuğu, Veba romanındaki doktorun verdiği hizmet, Bruno'nun dünyaya ilişkin görüşlerini kilisenin baskısına karşın açıklaması. Bu olay ve olgular birbirleriyle tarih ve sosyolojinin, sanat tarihi ve sanat sosyolojisinin epistemolojik ilgisi gibi ilişki içindedir; başka bir deyişle perspektiflerin karşılıklılığındaki diyalektik açıklayıcılık vardır.

"Etik ilişkilerin tarihsel olmasına karşılık toplumsal ilişkilerin yalnızca tarihi vardı." (1) Nasıl ki sanat koruyuculuğu yüzyıllardan beri varolan, kendi tarihî gelişimi olan bir olgu ise Nef'i'nin IV. Murad tarafından korunması onların bu konumundan kaynaklanan ilişkilerindeki eylem anlıktır, tarihidir; kişiler tarafından yaşanmıştır.

Burada, seçilen ilişkilere bakılırken, sanatta ve bilimde etik değerin kendini göstermesi örneklendirilecektir. Sanatçının sanat eserinde etik olanı ele almasına dikkat çekilecektir.

1- Sanatçı ve bilim adamı veya bu yolda olmak isteyenler olarak, adları büyük harfle başlıyarak yazılan Kişilerin sanat ve bilime, yani yüzyüze, karşı karşıya oldukları ya da almadıkları kişilere karşı olan eylemlerde temel alınan değerler. Örnek, Dursun Ayan'ın master tezi çalışması.

KİŞİ ---- İNSAN DURUMU

- Bu çalışmayla tez hazırlamış olmanın en azından metodoloji başlığında sayılan gerekleri yerine getirmiş olması, düzgün bir imla kullanması, daha da öte, master öğrenimi boyunca öğretmen, eğitim tesisi olanaklarını sağlayan kurum ve kuruluşların gelirlerinin % 90'ının vergiden sağlandığı ülkede insanlara karşı sorumluluk hissedilmesi söz

(1) y.a.g.e., s.21

konusudur. Bununla beraber tüm yayın kaynaklarını taryamadığını, bilgi ve yorumlama düzeyinin düşük olabileceğini, bu eksiklikten dolayı bir bilgiyi yanlış da olsa kalıcı kılacağını düşünmesi, belirtmesi gerekir. Belirtme; "üzerinde düzeltme yapılabilsin diye noksanları da içeren bir çalışmayı en azından hatalı olan tekrarlanmasın diye ortaya koyuyorum, koymaya yeltendim" şeklinde olabilir. Burada en somut değer; üretilmesinde zaman kaybını önleyebilecek olan, tezin kabuledilmemesi pahasına da olsa, çıkar gözetmeden çalışmaktır.

2- Sanatçı veya bilim adamının kendi dışındaki kişilerle ilişkisi: Burada sanatçının yaşamını sürdürürken, sanatını yaparken kişiliğinde kendisi dışındaki kişilerle olan ilişkilerdeki dayandığı değerler söz konusudur. Bunlar tek ilişkilerdir, bir daha aynıları yaşanmayacaktır. Ressam Vincent Van Gogh (1853-1890) yılları arasında yaşamıştır. Onun hayatını ve diğer kişilerle ilişkisini burada anlatmak mümkün değildir. Eserlerden, hayatını konu edinen film-den edinilen bilgilerle sınırlı olmak koşuluyla onun hayatında önemli değer içeren ilişkiler saptanmıştır. Bu ilişkiler hem etik için bir örnek hem de tarih, sosyoloji için nasıl değerlendirileceğine ilişkin fon oluşturacaktır.

Vincent çalışmalarına en geç başlayan, ömrü kısa süren buna karşın sanat tarihinde önemli olan bir kişidir. sanatçı statüsünün yanı sıra önemli ölçüde ruhsal bunalımlar geçirmiş, hastanede kalmış, Dr. Gachet tarafından tedavi edilmeye çalışılmış bir hasta; kişiliğinin ve yaşama tarzının bir sonucu olarak düştüğü geçim sıkıntısını kardeşi Theo'nun yardımıyla geçiştirmiş bir aile üyesi; Babasının çok istemesine, kendisinin tüm özverili çabalarına rağmen din adamı olamamış bir evlattır. Sanat tarihinin bu ünlü kişisini, aynı özgüllüğünde tarihin bir kez daha yaşaması olanaksızdır. Aynı şekilde bir kişi olarak hasta Van Gogh

Onun dahi olduğunu anlayarak Van Gogh'u klinik yerine, özel bir oda kiralayarak orada tutmanın faydasına inanan Dr Gachet ilişkisi de tektir, etiktir, değer (saygılı olmak) taşımaktadır. Gene kardeşi Theo-Van Gogh ilişkisi de kardeş ilişkisi olma yanında iki kişinin ilişkisidir. Van Gogh bu biricik olaylar ve ilişkilerle tarih olmuştur. Sanatçı - çevresi, sanatçı dini tutum gibi toplumsal ele alışlar ve incelemelerde Van Gogh bir örnektir ve bu olayların belirginleşmesinde yer alacaktır. Sanatçının psikolojisine ışık tutacak çalışmalar için de örnek olabilecektir. İntihar sosyolojik bir olgudur oysa ki, Van Gogh'un intihar girişimi kulağını kesmesinin nedenleri onun kişiselliğine özgüdür. Etikte bütün veriler hammadde, genelde bilimde özelde sosyolojide ise bütün veriler belirlenmişliktir, tek tek ilişkiler sosyal ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. (*)

3- Sanatçıların eserlerindeki kişilerin ilişkilerinde tezahür eden etik değerler bu değerlerin sanat için önemli görülmesiyle sanatçı-sanat sever kişiler ilişkisindeki eyleminde değer:

Örnek Turan Oflazoğlu'nun IV.Murad adlı tragedyasından (K1) - Nef'î(K2) ilişkisindeki dürüstlük değeri ve bir sanatçı olarak Oflazoğlu'nun (K3) bu değeri (sanatçı kişi)-(sanata ilgi duyan kişiler beklentisi)(ZK) ilişkisinde yenisinden ele almasıdır.

| (K1 --- K2) ---- K3 | ---- ZK

Nef'î döneminin çarpıklıklarını hicveden, dürüstlüğü de kim olursa olsun hakedeni hicvetmeden duramamasında somutlaşan bir şairdir. IV.Murad da aldığı kararları uygulamada taviz vermeyen, bu tutumunu da devlet ve toplum düzeninin gereği gören Osmanlı Sultanıdır. Bu iki kişinin dostluk deni-

(*) Sadun Altuna, Emprestyonist Ressamlar, 2.baskı, Hayat Kitapları, İst.1970 adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

lecek ilişkileri ve paylaştıkları vardır, ilişkilerinde kişiliklerinden taviz vermemektedirler. Oflazoğlu bu temelde ele aldığı ikili ilişkiyi eserinde işlemekte ve değerli olan eylemleri anlatmaktadır.

Sultan Murat- Bundan böyle hiciv yazmak yok Nef'i !
Vezir demez, Sadrazam demez hicvederek
iki paralık edersin devletimin itibarını.

Nef'i- Hünkârım hicvetmeden duramam ben
insanlarda çarpıklıklar gördümmü
ölsem dile getiririm onları

(IV. Murad hem içki yasağı koymuştur hem de kendisi içki içmetedir. Onun bu tutumu Nef'i'nin değerleriyle bağdaşmamaktadır. Nef'i'nin kişiliği onu da hicvetmeyi gerekli görür ve bazı hicivleri koruyucusu Sultan'ın kulağına gider. Sanat eserinden alınan aşağıdaki konuşmalardan sonra Nef'i öldürülür.)

Sultan Murad- "Şeytan tanrıdan daha inandırıcı
bir dil kullanıyor çoğu zaman."
Kimin şu mısralar Nef'i ?
" içki şeytanları çekip çevirmekte şimdi
içkinin şiddetle yasaklandığı ülkeyi"
evet şair
peki şunlar
" sen bu ülkeye hakim olalı ey şah
zulüm Murad'ı mahlasını kullanır."
sen uslupdan anlarsın koca şair

Nef'i- Nef'i'nin uslubunu andırıyor hakanım

Sultan Murad- Halka rezil edersin sadrazamımı, vezirlerimi
beni temsil edenleri kepaze edersin!

Nef'i- Siz de padişahım sizi temsil edenleri
rezil ve kepaze olmayacak kişilerden seçin

Sultan Murad- Beni dahi kayırmazsın

Nef'i- Demiştim hünkârım: Çarpıklıklar gördümmü,
ölsem dile getiririm onları.

Sultan Murad- Ben senin ölmeni istermiyim şair

Nef'î- Ölümümü gerekli görmeyin bir kez

Sultan Murad- Sevrim seni şair

Nef'î- Önce beni yok edip,sonra yasımı tutacak kadar

Sultan Murad- (iç çekerek şeytanca)
Yitirdiğim her şeyin üzüntüsünü f
daha güçlü bir acıyla örttüm şimdiye dek
acısı senin acından baskın çıkacak
başka kimse kaldımı acaba,şair?

Nef'î- Sizinki var daha, gam çekmeyin
ruhu dengede tutan o kutlu ağırlık
kişinin üzerinden kalktımı bir kez,
sonsuzluk çekimine kapılırdı hünkârım
kesiliverir ayakları yerden
ve yolunmuş tüy gibi dağılır boşluğa !

Sultan Murad- "Bir gülistandır hayalim,gönül çılgın bülbülü"
bunu tamamlarmısın şair?

Nef'î- Bütün çağlar koklar benim açtırdığım gülü

Sultan Murad- Dilinden dolayı sağ ve dilinden dolayı ölü

Nef'î- Bostancıbaşı !

Sultan Murad- Şair buyruğu,elden ne gelir ! (1)

Yukarıda seçilen örnek olaylardaki etik tek ilişkiler dönemlerinin sosyo-kültürel özelliklerinden ayrı düşünülmemelidir,Onların bazı bilim dalları içinde genel gruplandırmalar içinde ele alınması da sözkonusudur. Aşağıdaki tabloda bir etik ilişkinin diğer disiplinlerle ilişkisi gösterilmek istenmiştir.

(1) T.Oflazoglu, IV.Murat,(tragedya 3 perde),2.baskı,İst.1981

(*) Nef'î hakkında bkz: M.Çavuşoglu,(ed.),Ölümünün 400.yılında Nef'î,AKDTYK,Atatürk Kültür Merkezi yay.,Ank.1987

<u>ETİK</u>	<u>SANAT-EDEBİYAT TARİHİ</u>	<u>SOSYOLOJİ</u>	<u>SANAT-EDEBİYAT</u>
Van Gogh-Babası	Resim sanatı tarihi	Sanat-toplum	Sanat akımları
-Abeyi	Van-Gogh'un hayatı	Sanatçı-toplum	Edebiyat akımları
-Doktoru	Osmanlı tarihi	-koruyucu	Resim sanatı
IV.Murat-Nef'i	Türk Edebiyat. tarihi	-iletişim	Divan şiiri
Oflazoğlu-Sanatse-verler	Türk tiyatro tarihi	-yasaklar	Hiciv sanatı
			Tiyatro sanatı
			Tragedya

- * Bu tabloya sanat psikolojisi, sanat felsefesi, antropoloji konuları eklenebilir
- * Tablonun mevcut haline eklenecek konular olabilir.

2- ESTETİK

İnsanın ilk günlerinden bu yana güzel olan, hoş olan, çirkin olan, vb. sanatsal konuların, ifadelerin varolduğu düşün- düşünölmektedir. Kendi yaptıkları şeyler olarak sanat eserle- rinin, insanı bunların ne olduğuna, niçin böyle yapıldıklarına dair sorulara götürdüğü düşünce tarihinden izlenmektedir. Etik, metafizik, doğa felsefesi gibi konularda ele alınan sa- nata, güzele, duyumlara ilişkin bilgiler, yorumlar tüm diğer ilgi alanlarında olduğu gibi kendi adını, kendi konu sınırını sonradan bulmuştur. " Estetik dediğimiz bilimi kuran ve ona bu adı veren Alexander G. Baumgarten (1714-1762)dir." (1) Baum- garten ve onun isim babalığı, ilk koyduğu açıklamalar estetik konusunda sorunları çözmeye yetmemiştir. "Estetik varlığı ontik elemanları yönünden araştıran" (2) günümüz estetik di- siplininin amacına erişmek için pek çok bilgilerin, görüşle- rin birikimi gereklidir.

"Baumgarten estetiğı şöyle tanımlar: Estetik (özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi) duyusal bilginin bilimidir. ... sensitiv (duyusal) kavramlardan ne anladığını da şöyle belirtir: Açık seçik şeylerin ötesinde bulunan tasavvurlar bütünü. Estetik, açık seçik olmayan bir bilginin, duyumsal bil- ginin bilimi olduğuna göre, açıklık ve seçiklik estetik bil- ginin ölçüsü değildir; açıklık ve seçiklik intellektiv (zih- nî) bilginin ölçüsüdür. - estetik Baumgarten'e göre, bir çe- şit bir mantıktır, onun deyimiyle mantığın küçük kız kardeşi- dir. ... Mantığın aradığı yetkinlik zihnin nesnelere uygun- luğudur. Estetiğın aradığı yetkinlik güzeldir." (3)

(1) Tunalı, Estetik, s.16

(2) y.a.g.e., s.31

(3) y.a.g.e., s.17

"Estetik sözcüğü Grekçe 'aisthesis' ya da 'aisthanesthai' sözcüğünden gelir. Aisthesis sözcüğü duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, aisthanesthai sözcüğü de duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülüyor."(1)

Estetiği sadece güzelliğin bilgisi, sadece, sanat eserine yönelen insanın ruhsal durumunun bilgisi, sadece sanat objesinin bilgisi, sadece estetik yargı mantığı şeklinde kısmi olarak ele alan anlayışlar kendini göstermiştir. "Sujeden hareket eden bir estetik subjektivist-psikologist bir estetikdir. Daha açık söylenirse suje, sujenin estetik tavrını ve estetik algıyı, Einfühlung (özdeşleyim) aktını, estetik aperceptionu (algı) estetik beğeniyi incelemekle estetik fenomeni belirlediklerini sanırlar. Objeden hareket eden bir estetiğin de bir sanat felsefesi, bir sanat ontolojisi olacağını düşünmek gerekir. Böyle bir objektivist estetik objenin varlık tarzını, sanat eserleri sınıflamasını-karşılaştırmasını ele alırken estetiğin bunun dışında görevi olduğunu unuttur. Estetik varlığı sadece yukarıdaki sayılanlar değil, estetik değer ya da güzelde meydana getir. Bir estetik obje karşısında estetik bir tavır olan suje, bu tavrını bir estetik değer olarak dilegetirir. Estetik sadece bu konuya yönelirse güzellik teorisi veya felsefesi olur. Obje-suje ilişkisi bir yargıda somutlaşır. Estetik yargı sanat fenomenine katılır. Estetik yargının ön planda olduğu değerlendirmeler estetiği estetik yargılar mantığı gibi bir alana hapsecektir."(2)

Sanat sosyolojisi sanat olgusunu toplumsal olduğu ölçüde ele alacaksa; yukarıdaki tek bir yöne indirgenmiş

(1) y.a.g.e., s.15

(2) y.a.g.e., s.20-31

sanat anlayışlarının sınırı sanat sosyolojisini etkileyecektir.Örneğin estetik sadece estetik yargıda ve beğenide varmış gibi düşünülürse sanatın varolması,yaşama garantisi ona yönelen koruyucuya bağlanacaktır.Daha da öte kapitalizm ve sosyalizm,hristiyanlık ve müslümanlık dikatomilerinde sanata kimin zararı dokundu,kim onu yüceltti,kim onu köstekledi gibi tartışmalar gündeme gelecektir.Sanatı tüm yönleri ile birlikte ele alan integral bir sanat anlayışının ışığında sosyoloji de sanat-toplumsallık ilişkisini anlamada ve anlatmada daha başarılı olabilecektir.

Her bilimin mantık içine sokulması gerekir;çünkü her bilim kendi konusunu düşüncenin ve kavramın formları içinde kapanıp kavradığı ölçüde bir uygulamalı mantıktır.

HEGEL

3- MANTIK

Günlük hayatta oldukça sık kullanılan 'mantıklı', 'mantıksız' sözcükleri bir davranış,tutumu,insanın genel gidişatını niteleyen sıfatlar olarak söylenmektedir.Nedir mantık;kelime olarak ,terim olarak,disiplin olarak,düşünme olarak? "Mantık kelimesi Rumca logike kelimesinin Arapça tercümesidir.Logikos,logosa yani söz (parol)e akıl (raison)a veya akıl yürütme (raisonnement)ye ait demektir."(1) Terim anlamı hem bir disiplinin adıdır hem de bir düşünme tarzını belirtir. "Herhangi bir söz ve yazı karşısında mantıklı ve

(1) N.Öner,Klasik Mantık,5.baskı,AÜİF yay.,Ank.1986,s.1

mantıksız deyimlerini kullanırken kastedilen mantık bilimi değildir. İnsan mantık bilimini öğrenmeden de mantıklı düşünür. İnsan yaratılışından beri mantıklı düşünebildiği halde mantık biliminin kuruluşu daha çok sonraları olmuştur. ... mantık, mantıklı denen düşünme tarzını kendisine konu olarak alan bilime verilen addır. Başka bir deyimle mantık bilimi mantıklı düşüncenin düzenli olarak tesbitinden ibarettir. ... Mantıklı düşünmede fikirlerden yapılan hükümlerden çıkarılan sonuçların tutarlı olması gerekir. Tutarlı düşünme ise akıl yürütmenin akıl ilkeleri denen ilkelere uygun olması ile mümkündür."(1)

- a) Rahmetli babamı düşünüyorum.
- b) Konsere nasıl gideceğimi düşünüyorum.
- c) Mevlevî ainlerinde semanın neden kurallara bağlandığını düşünüyorum.

bu örneklerde "düşünme; hatırlama, planlama, açıklama anlamında kullanılmaktadır." Bunlar arasında mantığı ilgilendiren sadece akıl yürütme ve belgeleme anlamında kullanıldığı bağlamdır. (c) örneği olabilir."(2) "Bilmek ve düşünmek ruhî hadiselerdir. Ruhî hadiseleri ise psikoloji tetkik eder. Bu itibarla bilgi nazariyesi ve mantığın psikolojiye dahil bahisler olduğu sanılabilir, fakat bu anlayış doğru değildir. Çünkü bilgi nazariyesi ve mantık, bir bilme ve düşünme psikolojisinden bilgiyi ve düşünmeyi çok muayyen bir zaviyeden araştırmakla ayrılırlar. ... Bilgi nazariyesi ve mantık, ancak hakikaté yönelmiş olan, doğru olmayı gaye edinen bilme ve düşünme ile meşgul olurlar"(3) (*)

(1) N.Öner, y.a.g.e., s.2-3

(2) H.Batuhan, T.Grünberg, Modern Mantık, 3.baskı, ODTÜ yay., Ank.1984, s.1-2

(3) Ernst von Aster, Bilgi Teorisi ve Mantık, (çev.Macit Gökberk), İst.1945, s.1

(*) ayrıca bkz. psikoloji

Akıl yürütme anlamında düşünme doğruluğuna inanılan bir veya bir kaç önermenin bizi ne gibi bir başla önermenin doğruluğuna inanmaya zorladığını araştırma demektir. Buna karşılık belgeleme anlamında düşünme doğruluğuna inanmış bir önermeye ne gibi başka önermelerin doğruluğunu belge olarak gösterebileceğimizi araştırma demektir. Böyle bir araştırmanın yönü ne olursa olsun, yani ister öncüller dediğimiz (belgeleyici) önermelerden sonuç dediğimiz (belgelenen) önermeye gidilsin, isterse ters yönde hareket edilsin bu iki önerme öbeği arasında herhangi bir mantıksal bağ kurma işine çıkarım (inference) diyeceğiz. İşte (dar anlamda) mantık geçerli çıkarımları geçersiz çıkarımlardan ayırdetmenin kurallarını tesbit eden bilgi dalıdır."(1)

Mantık düşünme ile ilgisi olduğu kadar dil ile de ilgilidir. "dar anlamında mantık, salt biçimsel mantık olarak, dilin sadece belli bir kısmıyla, mantıksal değişmezler denilen ve, veya, değil, ise, bütün, bazı vb. sözcüklerin dildeki görevleriyle ilgilenir. ... Geniş anlamda mantığa gelince; bu her türlü anlamlı sözün kurallarını inceleyip, tesbit eden bir bilgi dalıdır."(2)

Mantık disiplin olarak Aristo ile kendini bulmakta ise de ansiklopediler Hint düşünürü Kanada' (M.Ö. VII.yy)-nın düşünme ve tartışma problemlerine kadar inmektedir. Kendinden önceki araştırma yöntemi olan mantıksal düşünceyi düzenleyerek, ayrıntılarını saptayarak mantığı bir disiplin haline getiren Aristo hem Doğu hem Batı düşüncesini uzun süre etkilemiştir. Bu etki modern düşüncenin başlangıcına kadar mantık=metod şeklindedir. " Bu ele alınış tarzı modern çağa geçişte önemli rolü olan R.Bacon, F.Bacon, Descartes gibi düşünürlerle şiddetle eleştirilmiştir. Bu üç düşünürün de Aristo mantığı hakkındaki ortak görüşleri

(1) Batuhan ve Grünberg, y.a.g.e., s.1-2

(2) y.a.g.e., s.3

şöyle özetlenebilir: Mantık bilinen bazı gerçekleri başkalarına doğru olarak öğretmede geçerli bir yöntem olarak kullanılabilir. Fakat yeni bir bilgi söz konusu olduğu zaman bize bilgi vermiyecektir. Bu yönüyle beraber mantık, biçime ilişkin doğru bilgiler verir, içeriğe ilişkin bilgi vermede bir yöntem olarak kullanılmaz." (1) Düşüncenin kendi iç tutarlılığının üstüne düşünceyle nesne arası ilişkilerin, nesnenin tutarlılığı söz konusudur. Metodoloji yani "belirli bir obje üzerindeki düşünme işlemi sırasında düzenli olarak izlenen yön" (2) bundan böyle artık mantığı içerir ama, mantıktan fazla bir şeydir. Mantık disiplininin ve diğer bilimlerin kaydettiği gelişmeler zamanla modern mantığı oluşturmuş, bilgisayar kullanımı (elektrik) ve diğer teknolojiler düşünmeyi sembolik ifadelerle dökebilmiştir.

Modern mantık ve bilimler de bir etkileşim içindedir. Bilgisayarın kullanılması en somut örnektir. Mantıkçı pozitivizm denilen bir düşünce akımı bilimselci bir felsefe izleyerek düşünce anlaşılmazlığını, dil kaypaklığını mantıkla gidermeyi düşündürmektedir. Bu anlayışla hareketten, bilimlerin öncül ve sonuçlarından bilimler sınıflandırılması da yapılmak istenmiştir. (3)

Mantık ile sosyoloji arasında iki ilişki seçilebilir: Biri, genelde bilim-yöntem-mantık ilişkisidir, diğeri de sosyolojinin mantığın kaynağına ilişkin görüşler sunmasıdır. (*)

(1) A. Yanık, Yeniçağ'da Mantık, (yayınlanmamış dönem ödevi)

(2) Ö. Bozkurt, "Toplumsal Bilimlerde Yöntem Kavramının Alanı", TODAY Dergisi (1972), cilt:5, sayı:4, Ank. 1973, s.7

(3) Nusret Hızır, "Sembolik Mantık ve Tarih", VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, TTK yay., Ank. 1967, s.582-585

(*) Bkz. N. Öner, Fransız Sosyoloji Okulunda Mantığın Menşei

Problemi, 2. baskı, AÜİF yay., Ank. 1977

Ben bir şey bilirim o da
hiç bir şey bilmediğimdir.

SOKRATES

4- EPİSTEMOLOJİ

Felsefe ve bilimin ortak ürünü bilgidir. Her iki disiplinler öbeği de bilgiyi biriktirmeye, dönüştürmeye yöneliktir. Ancak, "bilim naiv olarak ancak kendi sınırlı alanına giren objelerdeki, var olan şeylerdeki problemleri araştırır." (1) Ken "bilgi nedir, onun niteliği, onun ilgilendiği kaynak nedir? Bilgi ne gibi elemanlardan oluşur ve bilginin bu elemanları hangileridir, ... bilginin kazanıldığı şey ile olan ilişkisi ve bu ilişkiyi kuran bağlar, bilimde ilerlemenin neye dayandığı, bilginin onun kazanıldığı şeye uygunluğu, bunun ölçüsü üzerinde felsefe durur." (2) Başka bir deyişle, "bilgi eleştirisi; bir yandan bilginin özünü, ilkelerini, yapısını, kökenini, kaynağını; öte yandan bilginin yöntemini, geçerliliğini, koşullarını, olanak ve sınırlarını araştıran felsefe dalı" (3) epistemolojidir.

"Daha önceleri ilmin metodu mantık iken (Descartes'a kadar) artık metod ilmi olmuştur." (4) ifadesinin ikinci kısmını epistemoloji için, şu andaki bilgi sınırları içinde bu çalışmada, uyarlamak mümkündür. Epistemoloji hem kendisi bir disiplindir hem de bir metod oluşturmada, bir çalışma metodunu sorgulamada kendisiyle işbirliği yapılır. Bu nedenle yöntem başlığı altında epistemolojik alan diye bir alt başlığa dikkat edilmiştir.

Sanat sosyolojisi yeni gelişmekte olan bir disiplin olarak yöneldiği nesneler alanının çok hetorejen olmasın-

(1) Mengüsoğlu, Felsefeye Giriş, s.19

(2) y.a.g.e.

(3) B.Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü,

(4) N.Öner, Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı, AÜİF yay., Ank.1967, s.91-92'den özetle

dan dolayı determinizm düşüncesindeki insan bilgisi sınırlılığından kaynaklanan sorunlarla karşı karşıyadır. Bir de henüz felsefenin tam olarak bilgisini veremediği, sanat tarihinde, günlük hayatta farklı görüntüler veren, sanat işi içindedir. Sanat sosyolojisi de toplumla temellendirilen bir estetik teori, sanat tarihi ile karıştırılan sanatın bir toplumsal tarihi olmamak durumundadır. Diğer bilimlerin ne gibi sonuçlara eriştiğinden haberdar olmalıdır. Epistemolojinin "çeşitli ilimlerin elde ettikleri neticelerin tenkidî bir etüdü" (1) olduğu düşünülürse sanat sosyolojisi çalışmalarında yol gösterici olacaktır.

* Her yiğidin bir yoğurt yemesi vardır.

* Her işin bir yolu yordamı vardır.

ATASÖZLERİ

5- METODOLOJİ = YÖNTEM

İnsanın neler yapıp ettiğine ilişkin bilgiler insan bu işleri yaparken ve bu işleri yaptıktan sonraki durumlarda elde edilebilir. Ekmek pişirmekten bilgisayar imalatına, program yazımına, ekmeğin bir lüks restoranda yeniden tatlı olarak yapılmasından bilgisayarın yıldız savaşlarında kullanılmasına kadar geniş bir etkinlik alanında her hangi bir iş "biz bunu böyle yaptık" şeklinde yapan tarafından anlatılabilir. Ayrıca yapılma sürecinde ve sonrasında incelenmelerle onun bilgisine varılabilir. Bu bilgi verme ve edinme işi sonsuzdur. İnsana hastır.

(1) S.H.Bolay, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Akçağ yay., Ank.1986, s.79

Zamanla biriken bilgilerle hesaplaşmalar olacak; bilgiler yeniden ele alınıp düzenlenecek, dönüştürülecek, kristalize edilecektir. Kristalize edilen (billurlaştırılan) bilgiler yeni bilgi edinme, yeni yorumlama işlerinde kullanıldıkça fonksiyonel ve operasyonel (= işevuruk) oldukça kendine de bir şeyler katarak kalıcı olacaktır. Bu billur yöntemdir. Çalışmanın özünü oluşturur. Bilim yapmanın en önemli unsurudur. Günlük hayatın deneylerinde de bir doku oluşturuucu yöntem vardır.

Akademik programlarda, bilimsel literatürde özel bir yeri olan kuru, didaktik yöntem konusu günlük hayata pek inmemektedir. Diğer yandan günlük konuşmalardaki yöntem kavramı karşılığı sözcükler, deyimler de folklor ve dil çalışmalarının dışında akademik çevreye girememektedir. Aşağıda deyinileceği gibi, bilim ve onun özgül yönü olan yöntem nasıl coğrafya, ırk, din, bilim dalları öbeği arasında bir farklılık göstermiyor, birbirini bütünlüyorsa günlük hayat ve bilimsel çalışma arasındaki yolun farklı evrelerinde de yöntem = yol-yordam nitelik farkı göstermemektedir. Burada, "Her işin bir yolu yordamı vardır." ve "Her yiğidin bir yoğurt yemesi vardır." atasözleri ile yöntem ve teknikler konusuna bilimsel çalışmada zorunlu görülen bilgiler konusuna ve bilimsel çalışmada, araştırmada özgünlük konusuna temel sağlanacaktır. Özetle, bu iki atasözü yöntem ve tekniklerin proto-tipi olarak ele alınacaktır. Kabuledilecektir.

"Her işin bir yolu yordamı vardır." sözü, işinde yetkin olmayana, işin yapılması sırasında başarılı olmama durumlarında bir uyarı olarak söylenmektedir. İşinde yetkin olan birine bu uyarının yapılmaması onun yaptığı işin yol-yordam gerektirmediğini göstermemektedir. Ayrıca başka işlerde yetkin olup da yeni bir işin yabancısı olan kimselere

de bu yeni işte bir yol-yordam gereklidir.Böylece yol-yordamın gerekliliği bireysel yetenek sınırını aşip, subjektiflikten kurtulmakta,objektif,genel bir zorunluluk göstermektedir. Bu yeterlilik demek değildir.

"Her yiğidin bir yoğurt yemesi vadır." önceki deyimdeki genel olma durumuna karşılık bu oldukça tişel,öznel ve kendine hastır. Ayrıca olumsuzluk değeri taşımamaktadır. Çünkü işi (araştırma,inceleme) yapan yiğittir,baştan bir olumlama ile birlikte anılmaktadır.İşini yapmaktadır,hem de kendine hastır.Subjektifliği yaptığı işe halel getirmediği gibi kıvraklık ve olumlu katkısı vardır. Bunu bilim tarihinden örneklendirmek gerekirse; Aristo,Descartes,Max Weber,Durkheim,Le Play,Galile gibi düşünürlerin kendi ilgi alanlarına katkıları alanlarını bildikleri ölçüde olmuş, kendilerinden sonra da isimlerini yaşatabilmişlerdir.

Yukarıdaki açıklamalarda yöntem,teknikler,bilim bir bütün olarak düşünülmektedir.Braudel'in tarih ve sosyoloji için dediğini bunlar için tekrarlamak mümkündür. "(Bilim ve yöntem) (*) bir kumaşın tersi ve yüzü değil,fakat bu kumaşın ipliklerinin bütün kalınlığınca kendisi olarak."

'Yol-yordam' yöntem için bir' proto-tip kabuledilirken bilim için de proto-tip'başarılı alelâde günlük düşünce'(1) olarak vurgulanacaktır. Yöntem bu çalışmada bir süreç olarak düşünülmüştür; hem doğrudan bir yöntem çalışması hem de yapılan çalışmalardan çıkartılmış bir öz. Yöntem hem bir çalışmada mevcut olanın kullanılması düzeyinde;gereç,hem de yapılan çalışmaların özeti olabilecek;ürün olarak vardır. Bir sıfat tamlaması (sosyolojik yöntem),bir isim tam-

(*) parantez içi 'tarih' sözcüğü yerine sonradan konmuştur.

(1) Aydın Sayılı, "Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim",Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri, AÜ Rektörlüğü yay.,Ank.1985,s.24

laması olarak (sosyolojinin yöntemi) vardır. Mantık ve epistemoloji ile sınırları kesişir, alanları binişiktir, ortaktır. Etnosantrik ve ideolojik olmak durumuyla hesaplaşmak zorunda olan metodoloji dinî, bilimsel, coğrafî ayrımlarda kesik kesikmiş gibi ele alınsa da bir bütünlüktür, sürekliliktir. Evrenseldir. f

a-) GEREÇ-ÜRÜN GÖRELİLİĞİNDE YÖNTEM BÜTÜNLÜĞÜ

Her hangi bir (z1) zamanında yapılacak doğrudan bir çalışmada veya her hangi bir bilimsel, felsefî çalışmada (z1) zamanına kadar oluşan tüm birikimler bu çalışma için bir potansiyel gereçtir. (z1)'de yapılan, potansiyel gereçleri de dikkate alan bir kişi veya ekol çalışması yeni bir bakış açısı getirebilir ve bu yeni açılı yöntem, teknikler (z1)'de yapılan çalışmanın bir ürünüdür. Örneğin, Francastel 1950'li yıllara kadar yapılan çalışmalarını dikkate almış olmalı ki "toplumdan değil, fakat sanat eserinin çözümlenmesinden çıkarak kurduğu sanat sosyolojisi toplumdan sanat çözümlmelerine değil, sanattan toplum çözümlmelerine gidebilmiştir." (1) Sanat tarihi ve sosyolojisi için bir yenilik ortaya koymuştur. Bu bir üründür. Francastel'den sonraki çalışmalarda malzeme olarak kullanılacaktır. Diğer bir örnek; diyalektik materyalizmin Hegel'in diyalektik yöntemini baş aşağı ederek kendine yeni bir yöntem kazandırmasıdır. (*)

(1) Filiz Yenişehirlioğlu, Sanat Tarihimi, Sanat Sosyolojisi, (konferans notları), Türk-İngiliz Derneğinde, Ankara, 26.2.1987.

(*) Marx " Benim usulüm onunkine zıttır. Hegel'de düşünce, realitenin yaratıcısı iken benim için fikirler âlemi insan zihniyetine in'ikas ve intikal etmiş maddî âlemdir." (Z. Fahri Fındıkoğlu, Karl Marx ve Sistemi, Ötüken yay., İst. 1976)

b-) COĞRAFI, DİNİ, MİLLİ AYRIMLARDA YÖNTEM BÜTÜNLÜĞÜ

Dünya üzerindeki coğrafi, dinî ve ırksal olanı ön planda tutan ayrımsal anlayışlardan bağımsız olarak meto-
dun evrensel bütüncül bir konumu vardır. Örneğin, Aydınlan-
ma Çağı için; "İngiltere'den gelen bu akım üç Avrupa ül-
kesinde bunların özelliklerine uygun biçimler almıştır:
Aydınlanma İngiltere'de daha çok deneycidir, Fransa'da
daha çok rasyonalisttir, Almanya'da daha çok mistik-rasyo-
nalisttir." (1) denmektedir. Günümüz Batı düşüncesinin mo-
dern bilimler için geliştirdiği yöntem coğrafya sınırla-
rında kendine has özellikler göstermekteyse de bilim
Avrupa'da hatta Amerika'da kültürel ve uygarlıklara ait
öğelerin yayınlanma ve yaygınlaşmasıyla ülkeler ötesi
olmuştur.

Dinî ayrım bazında; AntikYunan düşüncesinden ter-
cümeler yapan ve bu anlayışları yorumlayan, 9-12 yy ara-
sındaki İslâm Dünyası düşüncesi zamanla modern Hristiyan
Dünyası düşüncesini Arapça'dan Latince'ye yapılan tercü-
melerle etkilemiştir. "Peygamber (Hz.Muhammed) zamanın-
dan 200 yıl kadar sonrasına bakıldığında ise 'Beytü'l Hikme'
(*) adlı bir bilim kurumunda Yunanca'dan bilim ile felse-
fe ve tıp eserlerinin hummalı bir şekilde Arapça'ya ter-
cüme edildiğini, bunlar yanında Hintçe ile Süryanice ve
Pehleviceden de buna benzer bir takım tercümelerin yapıl-
dığını görüyoruz." (2) Bu yüzyıllardaki İslâm Dünyası yer-

(1) M.Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, 4.baskı,
İst.1980, s.329

(*) Beytü'l Hikme=Bilgelik Evi: Harun Reşit ve Bermekler
döneminde bir bilim akademisi

(2) Aydın Sayılı'nın yayınlanmamış bir çalışmasından alın-
tıdır. Onun bu konudaki görüşleri için bkz. "Batılılaş-
ma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk", Erdem, (1985)
cilt:1, sayı:2, Ank.1985 ve bundan sonraki dipnotta veri-
lecek çalışması.

yüzündeki kültür ve uygarlığın en büyük temsilcisidir.

" Bunun sonucu olarak Batı Avrupa Arapça bilim,felsefe, tıp eserlerini Latinceye kazandırmak için yoğun ve programlı bir çeviri faaliyetine girmiştir.Onikinci Asır Rönesansı adıyla anılan bu faaliyet modern Batı uygarlığının doğması olayının temel taşı oluşturmuştur."(1) Bu etkinin metot düzeyindeki yansımalarına bir örnek: "İslâm bilginlerinden esinlenen türlü Ortaçağ düşünürlerinde; örneğin Roger Bacon'da deneysel bilginin üstünlüğüne yer verilmekte"(2)dir.

c-) Disiplin Öbekleri ve Disiplinler Ayrımında Metot Bütünlüğü:

Uzun zamandan beri bilimler; fizikî bilimler-sosyal bilimler, doğa bilimleri-kültür bilimleri gibi bölümlerde sınıflandırılmak istenmiştir. Bu çalışmada disiplin öbekleri derken bu guruplardan biri,disiplinler derken de herhangi bir disiplin kastedilmektedir.

Bugün bağımsız görünen bazı disiplinler önceleri felsefenin alt dallarıdır. Metotları birdir.Örneğin, Aristo'da fizik,hukuk sosyolojisi,felsefe,tıp,meteoroloji, vb. için yöntemler birdir ve bugünkü anlamda mantığın tümünden gelim yöntemidir; tümelden tikelin kıyas yoluyla çıkarılmasıdır. Modern çağın ünlü düşünürü Descartes,geliştirmiş olduğu yöntemle kendinden sonraki düşünceyi hem fizikî hem kültürel bilimler alanında etkilemiştir. " O,âlemi tek bir mantıkî kadro içerisine koymak,var olan herşeyi aynı protokoler önermelerle ifade etmek,bu surtle madde,hayat ve ruh sahalarına tatbik edilebilecek küllî bir formül bul-

(1) A.Sayıllı,Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri, AKDITYK,Atatürk Kültür Merkezi yay.Ank.1985,s.18

(2) N.Hızır, "Bilimin ve Bilimsel Disiplinlerin Evrimi Üstüne",Yazko Felsefe Yazıları,1.kitap,İst.1981,s.7

mak, nihayet bütün bu dileklerini kendi physicalisme ve logicisme'i temin etmek iddiasındadır. Hasılı, bugün sık, sık söylenmekte olan ilmin birliği telakkisi (einheits wissenschaft) onyedinci asrın cüretli geometrik zihniyetinin başka bir çehre ile görünmesinden ibarettir. . Çarpıcı etkilerine örnek olarak: Meselâ bir La-Méttrie, makina-insan fikriyle madde âeminin kanunlarını^f insanî sahaya yaymada gecikmedi. Gall, insan beyni üzerine yapılan araştırmalardan cesaret alarak bütün ruhî melekele- rin kışra bağlı olduğunu zannetti ve bu sûretle kökleri fizik kanununa kadar inen bir phrénologie ilmi saye- sinde ruhî hayatı ve değer alemini izah edebileceğini idda etti. A.Comte'a fikir tarihinde yeni bir çığır açma cüretini veren insanî âleme ait olan herşeyi o vakte kadar felsefenin veya felsefe disiplinine bağlı teorile- rin mevzuunu teşkil ettikleri halde, ilk defa fizik mode- line göre kurulmuş büsbütün yeni bir bilim kadrasu için- de tetkike sevkeden işte bu hazırlıklar oldu."(1) (*)

Bu çalışmanın sanat sosyolojisinin konusu başlı- ğında felsefe-sanat paragrafında da belirtileceği gibi fizyoloji alanındaki çalışmaların, edebiyat alanını ürün- ler ve eleştiriler düzeyinde etkilediği, gene yönte- min disiplinler arasında canlılığını sürdürdüğüne, tek bir disiplinin tekeline girmediğine işarettir. Emile Zola'nın Roman-Expérimental (1880)'i (Deneysel Roman) Cl.Bernar'ın Introduction à l' Etude de la Médecine Expérimental'ine (Deneysel Tıp Çalışmalarına Giriş) benzetilirken bu etki vurgulanmaktadır.

(1) H.Z.Ülken, "İnsanî İlimler Mümkünmüdür?", Sosyoloji Der- gisi (1947- 49) sayı:4-5, İst.1949, s.1, Etkileriyle fen bilimleri için bkz: Esin Kâhya, Onsekizinci Yüzyıl- da Tabii Bilimler, AÜDTCF yay., Ank.1982.

(*) Bilimler sınıflaması için bkz. Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş,

d- ÇALIŞMALARA EMDİRİLMİŞ ve ÇALIŞMALARDAN AYRI OLARAK
YÖNTEMİN BÜTÜNLÜĞÜ

Yönteme ilişkin olan hem bir çalışmadan çıkabilir hem de bir çalışmada "biz böyle yapılıp edildik", "yapıp etmelerin böyle olsun" şeklinde kendini gösterebilir. Bunun dışında şu an düşünülmemiş bir ortaya çıkarılma, çıkma şekli de mümkündür. Burada önemli görülen iki ayrım şunlardır: 1) Doğrudan yöntem üzerine çalışmalarda yöntem 2) Yönteme ilişkin hiçbir şeyin bahsedilmediği, yöntemin emdirildiği çalışmalarda yöntem.

Birinci grupta en belirgin örnekler; Descartes'ın Regulae at Directionem in Genii (Akli yönlendirme Kuralları), Discours de la Methode (Metod üzerine Konuşmalar) ve Durkheim'in Les Régles de la Méthode Sociologique (Sosyolojik Metodun Kuralları) adlı eserlerdir. İkinci grupta Galile'nin, Newton'un, daha pek çok bilim adamının çalışmalarına emilmiş bulunan metot kastedilmektedir. Başka bir deyişle, metot üzerine birşey yazmadığı halde ya da çalışmalarında metot kısmı olmadığı halde bilim ve düşünce dünyasına katkıda bulunan çalışmalar vardır.

"Guichard, 'bilginler yöntemi bilmezler ama onu yaşarlar' ve Descartes'dan bahsederken de; 'O, yöntem üzerine uğraşadursun, başkaları yöntemleri konusunda tek söz söylemeden büyük buluşları gerçekleştiriyorlardı; Galile, Toricelli, Newton, Boyle fizik bilimini yaratmadaydılar' diyor." (1) Önemli olan bilgi biriktirme, dönüştürme, billurlaştırma sürecine katkı olduğu için yöntemle ilgili bu iki tür çalışma arasında bir değer farkı belirtilemez. Topyekün düşünsel etkinlikler düşünmenin genel gidişini belirler.

(1) Ö.Bozkurt, "Toplumsal Bilimlerde Yöntem Kavramının Alanı", TODAİE Dergisi, (1972), cilt:5, sayı:4, Ank.1973 s.5-6

e- YÖNTEM KAVRAMININ ALANI

Günlük dilde ve deneyimlerdeki yol-yordamın yönteme, başarılı alelâde günlük düşüncenin de bilimsel düşünceye baz oluşturduğu yukarıda belirtilmiştir. Bilim, bilimsel olan, evrende oldukça farklı şekillerde tezahür ederken bilimin dokusunu oluşturan yöntem de anket uygulamaktan dünyayı açıklamaya yönelik düşünsel tavır alışlara kadar geniş bir sıklakada kendini göserebilir. Onları gösterelemek (indicate) ise zaman zaman yöntem ve teknikleri birbirinin içinde, karışık şeyleri gösterir durumlarda olmaktadır.

"Açık bir ayırım yapmaksızın, farklı görevlere sahip farklı türlerden işlemlerin yöntem adıyla belirlenmesine bir örnek olarak Duverger'in Méthodes des sciences sociales (Toplumsal Bilimlerin Yöntemleri) adlı eseri incelenecek olursa, burada yöntem (méthode) sözcüğünün şu generik anlamlarda kullanıldığı saptanabilir:

- a) Düşüncenin ve kurgunun bilimselliğini sağlayan genel koşullar; bu kullanıma örnek: 'bilimsel yöntem'
- b) Bir bilim dalının kendine özgü araştırma ve gözlem koşulları ile izlediği yollar ve öğeleri; örnek: 'etnolojik yöntem', 'sosyolojik yöntem' vb.
- c) Yaklaşım itibarıyla araştırma türleri, verileri ya da varsayımların doğrulanma biçimi; örnek: 'mukayeseli yöntem', 'deneysel yöntem', vb.
- d) Veri toplama tekniklerinin kümeleri; örnek: 'gözlem yöntemleri', 'test yöntemleri'.
- e) Tek tek teknikler; örnek: 'sosyometrik yöntem' (1) "Günümüz sosyoloji (ya da sosyoloji olma iddasındaki) literatüründe metod ve teknik kavramları, sanki aynı şeylermiş gibi birbirleri yerine sık sık kullanılar hale gelmiştir. İkisi

(1) y.a.g.e., s.5

arısında hiçbir fark gözetmeyip rahatlıkla istatistik metodu veya istatistik tekniği, grafik metodu veya grafik tekniği, soru kağıdı metodu veya soru kağıdı tekniği denilebilmektedir. Bu karıştırma, kavramlar düzeyinde tehlikeli bir cılızlığı gösterir; ancak bazı durumlarda da işlemler konusundaki bir şekilciliğe ve sosyolojinin teorisi ile pratiği arasında bir kopukluğa işaret eder." (1)

Yukarıdaki. iki alıntıda da seçileceği gibi, yöntem kavramının kullanıldığı alan oldukça geniştir. Teknik, yöntem ayrımı sosyolojinin ve sosyoloji alt dallarının kuramsal ve görgül (ampirik) çalışmalarının alacağı yolda belirlenecektir. Bu belirlenşte diğer bilimlerin ve felsefenin de payı olacaktır. Sosyolojinin teknikleri de içeren yöntemteki çeşitlilik genç bir bilim olmasından öte nesne veya konularının çeşitliliğinin bir sonucudur. Bu, genel bir sosyolojik yöntem imajının. da oluşmaması demek olmamalıdır.

Bir yanda "lojik özellikleri farklı sorunlara" (2) uygulanan sosyolojide teknikler bolluğu, diğer yanda; "Artık bir sosyolojik düşünce türü ortaya çıkmıştır, sorunları ortaya koyma ve açıklama biçimi vardır ve bu biçim, belli bir zihni tutarlılık arayışı ile belirlenen bir disiplinde yoğunlaşmış durumda bulunuyor." (3)

Yöntem kavramının birçok tanımı yapılmaktadır. Aşağıda değişik sözlük ve anlayışların yöntem hakkındaki görüşleri özetlenmektedir:

"Etimolojik bakımdan 'metodos' izlemek anlamına geliyor, giderek bir amaca ulaşmak için çaba, araştırma inceleme demek. Lalande bu kavramın birbirine yakın iki anlamını ayırıyor: 1) Önceden bilerek ve isteyerek saptanmış olmakla

(1) G. Granai, "Sosyolojik Ankette (soruşturmada) Kullanılan Teknikler" in Gurvitch Sosyolojisi, s.75

(2) Bozkurt, y.a.g.e., s.3

(3) y.a.g.e., s.7'de dipnot

birlikte belli bir sonuca varmak için izlenen yol. Bu anlamını pekiştirmek için de PORT-ROYAL mantığından şu cümleyi aktarıyor: 'Burada düzenleme (ordonner) adı verilen şey tek bir konuda... çeşitli fikirlere, yargılara, muhakemelere sahip olan zihnin, bunları, bu konuyu en iyi tanıtmaya elverişli biçimde düzenlemesine yarayan faaliyettir. 2) Belli bir sonuca ulaşmak için gerçekleştirilecek işlemler dizisini önceden ayarlayan ve bertaraf edilmesi gereken bazı sapmaları işaret eden program. Gene aynı yöntem maddesini eleştiriler kısmında, yöntemin 'constatif' (gözleyici, izleyici) ve 'normatif' (kural koyucu) görünümüne değinilmektedir. Nihayet aynı maddeye Bernès'in katkısında şunlar okunuyor: yöntem fikri her zaman, bir düşünce işleminde düzenle izlenen yön fikridir. Bunun dışında önemli bir nokta da şu: yöntemin, uygulanmasından bağımsız olarak, a priori olarak belirlenebilmesi halinde, düşüncenin izlediği yön maddeden bağımsız (matière) saptanabilmektedir. Gerçek bir işlemde değer kazanması ve bulunması halinde ise her zaman düşüncenin bir maddeye olan ilişkisini kapsamaktadır. O zaman yukarıdaki tanımları, belirli bir obje üzerindeki düşünme işlemi sırasında düzenli olarak izlenen yön şeklinde 'tamamlamak gerekecektir. Öte yandan gene genel planda yöntem, değişik objelere, ussal bir düzen ya da sistematik kalıplar uygulayan herhangi bir prosedür biçiminde de tanımlanabilmektedir."(1)

"Yukarıda saydığım yöntemler tek tek birer isim tamamlaması olarak ele alındıklarında ortaya bir mesele çıkmaz; örneğin, gözlemin yöntemi, testin yöntemi, istatistiğin yöntemi, sosyolojinin yöntemi vb. Burada yöntem, yukardaki genel tanımlara uyabilir. Bunlar gerçekten düzenle izlenen ve tanımlanabilir yönler olarak düşünülebilirler. ...Ama aynı çift-

(1) y.a.g.e., s.7

ler, birer sıfat tamlaması olarak alındığında (istatistik yöntem, matematik yöntem ...) durum değişiktir. Burada yöntem belirlenmektedir. İşte bu durumda yöntemi belirleyenlerin içeriğine bakılacak olursa, belirleyenlerin yöntemi generik bir kavram olmaktan çıkaracak ölçüde farklı oldukları görülür. Yöntemin farklı anlamsal alanları burada söz konusu olmaktadır. Yani bunlar yöntem olmayabilir de. Kısaca, görgül yöntem, tarihî yöntem ya da kıyaslama yöntemi denilmekle aynı bir türün bireyleri söz konusu edilmemektedir. ()

Özetle, isim tamlaması olan yöntem bir yöneliş, sıfat tamlaması olan yöntem ise belirlenmedir; sanat sosyolojisi için örneklendirilirse, sanat sosyolojisinin yöntemi bir yöndür, hedeflenmişliktir. Oysa sanat tarihinin çalışmalarında toplumsal olanı dikkate alması bu yeltenişinde sosyolojinin birikimleriyle kendini donandırması bir belirlenmişliktir; sanat tarihi sosyolojik olan bir belirlenmişliği kullanmaktadır. Bu kullanışlar, doğaldır ki hem sosyolojinin sanat sosyolojisine doğru uzanmasını hem de sanat tarihi yönteminin sosyolojik olana el atmasını içermektedir. Örneğin bu çalışma sanat sosyolojisinin yöntemi (method of the sociology of art)ne erişmek istemektedir. Bu yöneliştir. Bu yönelişte tarihsel yöntem (historical method) iltifat edilmiş olması bir belirlenmişliği hesaba katmadır. Sanat tarihi çalışmalarında (method of the history of art) sosyolojik yöntemin (sociological method) dikkate alınması bir kabulediliştir.

"Yöntemin kapsadığı düşünsel işlem tasavvur ve önermeleri alan veya düzeyle de çerçevelemek mümkündür." (2)
Bu alanların açıklanmasında sanat sosyolojisinden örnekler vermek suretiyle bir sanat sosyolojisi yöntemi (method of

(1) y.a.g.e., s.7

(2) Tolan, y.a.g.e., s.336

the sociology of art) öncelenmiş de olacaktır. Yöntem kavramıyla anlatılmak istenilen şeylerin oldukça birbirinden farklı olması sanat sosyolojisi için de bir yöntem taslağı hazırlamada yöntemin çağrıştırdığı düşünsel tavır alma, bunlarla hesaplaşma, zihinsel hatalardan arınma, çalışma önerileri uygulayıp geliştirme, sonuçları işleme hazır hale getirme işlemlerinin ayrı kütüklere kaydını gerektirmektedir. Bu kütükler ; epistemolojik, lojik, metodolojik alanlar olarak, Bozkurt'un makalesinde adlandırılmıştır.

1. Epistemolojik Alan: "-izm eki alan felsefi sistemlerin, öğretilerin, düşünce okullarının, akımların belirlediği yöntemler (idealizm, materyalizm) bu alandadır." Bu alanda tartışılan bir yandan bilimlerin varsayımları, ilkeleri, sonuçlarıdır. Bir yandan da bu bilimlerin içkin (intrinsèque) değerleridir. Bunların yanı sıra, genel olarak bilginin ve bilme yeteneğinin sınırları, koşulları, kökenleri de tartışılmaktadır. Dönemin ideolojisi de bu alandadır. "

Felsefe sistemleri materyalizm, idealizm, ampirizm gibi yöntem nitelegine sahip dizgelerdir. (*) daha çok siyasal bilimler ekonomi de inançlarını meşrulaştıracak katılıklar sanat-toplum ilişkisini açıklamada kendini gösterebilir de." (1) Örneğin, sanatı sadece toplumcu (sosyalist) olduğu sürece dikkate alan, onun dışında burjuva etkinliği sayan materyalizm. Ayrıca bilgiyi sadece aklın bir ürünü sayan rasyonalizmin salt egemen olduğu bilim anlayışı da sanat sanat sosyolojisi için çalışma yaparken hesaplaşılmaya değerdir.

Yöntemlerin bir kısmı da doktrinler (öğretiler) başlığı altında toplanabilir. Comte'un pozitivizmi burada söyle-

(1) Bozkurt, y.a.g.e., s.8

(*) Burada ampirizm: bilgi teorisi olarak, deneyin dışındaki bilgiyi reddeden teori olarak; araştırma yollarından biri olarak ampirizm -görgül araştırmalar- değil,

nebilir. H.Taine de sanatı açıklamada ırk, çevre, an üçlüsüy-
le nisbeten bir öğretiyi geliştirmektedir. Taine'nin düşünce-
sinde sanat sosyolojisi için önemli husular vardır ancak, onun
pozitivistçi çıkışı yöntem olarak kullanılmıştır."

"Düşünce okulları ise bazı ilkelerin vurgulanması,
özel bir ağırlık kazanması ile özellik kazanır. Bu okulların,
ideolojik nitelikleri yönünden farklılaşmalarının yanı sıra,
bakış açılarının ve ilgi alanlarının belirlenmesinde, kültü-
rel veya ulusal kökenli entellektüel gelenekler de büyük rol
oynar."(1) Fransız sosyoloji okulu: Durkheim ve ardıçları;
formel sosyoloji okulu; Simmel, von Wiese bir tarihçi okulu vb.
... önde gelen etken teorilerinin savunucuları da okullar
teşkil edebilirler: coğrafyacı okul, ırkçı okul vb.. Okulların
genel yaklaşımlarının yöntem olarak belirtildiği durumlara
örnek olarak fonksiyonalist yöntem, yapısalcı yöntem."(2)
Epistemolojik alanda okullar, görüşler, felsefi sistemler ara-
sına kesin çizgiler çizmek zordur. Bu alanda "en önemli olan
ise sezgisel dünya görüşünün sürekli önde gelen varlığı ile
bu alandaki örneklerinde yöntemin kesin usuller ya da kalıp-
lar koymaktan çok bir yön ifade etmesidir."(3) Örneğin, bir
tarihçi ekol olan Annales ekolü tarihi olayları açıklamada
toplumsal birikiminden faydalanmayı kabuletmektedir.(4) Pan-
ofski ve Francastel'in sanat tarihi çalışmalarındaki önde
gelen ilke (sanat eserinden topluma, toplumdaki sanat eserine)
epistemolojik alanı oluşturmaktadır.

ii- Lojik Alan: "Bu alanda bir yandan genel mantık
kuralları, bir yandan da genel zihni işlemler gibi iki küme
düşünülebilir. Genel zihni işlemler ya da düşünmenin başlıca

(1) Tolan, y.a.g.e., s.337

(2) Bozkurt, y.a.g.e., s.10

(3) y.a.g.e.,

(4) bkz, "tarih" paragrafı

usulleri arasında tümden gelim,tümevarım,hem işlem hem yöntem olarak analiz,bir düşünce ediminde iki ya da daha fazla objenin birleştirilmesi ve benzerliklerinin ve farklılıklarının belirlenmesi anlamında karşılaştırma sayılabilir.Analitik yöntem,karşılaştırmalı yöntem aksiyomatik yöntem bu alanın örnekleridir."(1) ikinci grupta ise genel mantık kuralları söz konusudur. Bir araştırma yapıp bulgular sergiledikten sonra mevcut bulgular arasında ilişki kurulması ve çalışmanın eğer varsa sayıltılarının kontrol edilmesi mantık kurallarına uygun yapılmalıdır.Bu aşamadan sonra dır ki,çalışma bulguları bildirişime girebilir.

Bu çalışmanın paragraflarında halkın günlük yaşantılarından alıntılar yaparak oldukça akademik bir konunun güncelleştirilmesine çalışılmıştır.Eğer 'günlük alelâde başarılar' bilimin proto-tipini oluşturuyorsa günlük hatalar da onun çapaklarını oluşturmaktadır. Aşağıda sunulacak fıkra neden-sonuç,benzetme ve çözümlemelerdeki mantık hatalarına örnektir.

Bir adam kendisini oldukça rahatsız eden pireden kurtulmak amacıyla pireler üzerine¹ bir araştırma yapmak ister. Deney ortamı hazırdır; fanus,fanusun içinde bir adet sağlam pire. araştırmacı pireye ses vererek uyarmak için fanusa vurur ve pire zıplar.Bunu görünce pirenin ayaklarından birini kopartır,gene ses verir,bu kez bir ayak daha koparır pireden. İşlem pirenin hiçbir ayağı ve devindirici organı kalmayınca kadar devam eder. Son olarak fanusa vurup da pireden tepki alamayınca araştırmacı şunu not eder: "Ayakları kopartılan pirenin kulakları duymaz."

Osmanlı mimarı Koca Sinan (- 1587)'nın onca başarısı Osmanlıyı taçlandırırken Avrupa'nın baş tacı Rönesans ve onun ünlü sanatçısı Michalengelo Buanarroti (1475-1564) de

(1) Bozkurt,y.a.g.e.,s.11

aynı dönemde İtalya'da eserler vermiştir.Örneğin,Sinan anlatılırken Michelangelo'nun özellikleri onu açıklayıcı unsurlar olarak kullanılmamalıdır.Eğer Sinan'ın sanatının büyüklüğü Michelangelo'nun çağdaşı olmasıyla açıklanacaksa veya bunun tam tersi yapılcaksa İtalyan ve Türk veya hristiyan ve müsüman tarihî gerçeklerini belirleyen kültürel doku yukarıdaki pirenin ayakları gibi yok edilmiş,kronoloji ön plana çıkartılmış olur.Bu zihinsel hata,nisbeten bilgisel hata sanat tarihi ve sosyolojisi yönteminde bir hesap konusu olacak oylumdadır.

Örneğin,sanatçılara uygulanacak bir anketin hazırlanmasında ve uygulanması sonucunda kurgusal olan teori ile öznel olan gerçeklik arasındaki yolun bağlantılarını oluşturmada hataya düşme potansiyeli oldukça fazladır.Diğer bir örnekte somut ile ampirik olanın ayrıştırılmasıdır.

iii- Metodolojik Alan: " Metodolojik alanın ilk özelliği,genellikler düzeyinde bir bilgi dalına özgü söylev ve araştırma tipleri düzeyine inilmiş olmasıdır.(*).Bu alanın tümüne metodolojik alan demekle birlikte bunun içinde farklılaştırılacak unsurlardan ancak bir kesimi için dar anlamda yöntem denilebilir.(-)yöntem olarak gösterilen düşünce dizileri eğer bir sınıflandırmaya gidilecek olursa aşağıdaki şekilde katlar halinde ayırdedilebilir:

- 1- Disiplinin ilgi alanını oluşturan olguların belirlendiği koşulların ifadesi olarak yöntem;etnolojik yöntem
- 2- Genel kurallar (canonique): özel bir disiplinin genel

(*) Söylev sözcüğünü,Ö.Bozkurt,herhangibir konuyla ilgili verilerin düzenle geliştirilmesi ve vargıların bildirişimini başla bir deyişle çözümlemeyi ve bunun sunulmasını kapsayan işlem anlamında kullanmaktadır;"bir konuda çalışma yapmak" deyiminden kastedilen,bu çalışmada,budur.

kurallarının meydana getirdiği dizge"(1); bazı sosyologların genel kuralları gibi: "örneğin Gurvitch sosyolojisinin genel kurallarını şu şekilde belirtmektedir: a) Toplumsal gerçeğin tüm kat, görünüm ve ölçekleri, her zaman aynı anda, bütüncü bir görüş çerçevesinde ele alınır, b) sosyoloji tipolojik yöntemi toplumsal gerçeğin incelenmesine uygundur, c) sosyoloji tiplerin kesikliliğini göstermeye ve vurgulamaya özel çaba gösterir,"(2) "Jean Duvignaud sosyolojik faaliyetin dört kuralını ya da dört öneriyi şöyle tanımlıyor: Kuralların birincisi, şeylerin (objelerin) kendilerine dönmektir, ikincisi, araştırma için, kolektif hayatın örgüsü içinde ölçü noktaları kurmaktır, üçüncü ilke, gerçeğin görünümlerinden birine ayrıcalık kazandırmaksızın ya da bunları sabitleştirmeksizin, onun görünümünün çokluğuna uyacak kadar kıvrak bir kavramlaştırmadan faydalanmaktır. Bu bizi son yöntem ilkemize götürür, bu da verilmiş olanla, inşa edilmiş (kurulmuş) olanın birbiri içine girdiği izah edici kalıplara başvurmadır."(3)

Özer Ozankaya'nın toplumbilim için önerdiği ilkeler de şunlardır: "a) somutluk ilkesi, b) bilmediğini varsayım-
lamak ilkesi, c) nesnellik ilkesi, d) olgunun belirlenip sınırlandırılması ilkesi, e) toplumsal olayların karşılıklı bağımlılık içinde bir bütün olduğu ilkesi, f) birim ve bütün düzeyindeki çözümlerlerin birleştirilmesi ilkesi, g) değişme ilkesi, h) kavramların açık seçik tanımlanması ilkesi."(4)

3- Olguları açıklamada gerçeği en yakın biçimde verdiği savunulan yaklaşım biçimi ya da olguları okuma biçimi olarak yöntem; yapısal yöntem, fonksiyonel yöntem, ... sosyo-

(1) Bozkurt, y.a.g.e., s.11

(2) Tolun. y.a.g.e., s.339

(3) Bozkurt, y.a.g.e., s.12-13

(4) Ö.Ozankaya, Toplumbilimine Giriş, AÜSBF yay., Ank.1979.

lojide teori oluřturmuř pek çok dūřunūrūn çalıřmaları e-
şitli kitaplarda bazı gruplar altında toplanır; fonksiyonel
kuramlar,çatışmacı kuramlar vb.

4- Sylevin ya da sadece araştırmanın hedefine ilişkin
olarak yaklaşım biçimi.Bu kullanıma örnek:tipolojik yöntem,
monografik yöntem,deskriptif yöntem,karşılaştırmalı yöntem.

5- Olguların niteliklerine ilişkin olarak araştırma bi-
imleri ve veri kaynakları:Deneyssel yöntem,grgūl yöntem,
yazılı kaynaklara başvurma anlamında tarihi yöntem.

řunu belirtmek gerekir ki,zamanla deneyssel,grgūl a-
lışmalar somut olanı belirledikleri iddasıyla kendilerini
hazırlayan veya "deneyssel olursa daha iyi olur"diyen teo-
rileri de görmezlikten gelerek sadece bir bilimsel mutla-
kiyet kurabilirler.Somut olan ile ampirik olan ya da anketle
lūlenler bire bir rtūřme göstermeyebilir.O zaman somutu
anketle ldūğūnū safça idda eden dūřūnce,bilimle iliřkisin-
deki etik yūkūmlūğū ortadan kaldırmayacaktır.Yazılı kaynak-
lara başvurma anlamında tarihi yöntem,özellikle biyografi
somutunda,sanat sosyolojisi için önemli şeyler kaydedecektir.
toplumsal olaylar-tarihsel olaylar,perspektiflerinin karşılık-
lığında toplumsal,sūrekli olan tarihsel,kesintili,olan birbir-
lerinin açıklanmasını kolaylaştıracaktır.Ayrıca biyografiler
sanatcının kendiliğindenliğini gösterebilecek önemli kaynak-
lardır.Van Gogh'un,Michelangelo'nun mektupları vb.örnekler
oğaltılabilir.

6- Teknik tūrleri olarak yöntem: Bu kullanıma örnek:sr-
vey yöntemi,gözlem yöntemi,istatistik yöntem,test yöntemi vb.
Burada veri toplama sırasında bir amaca yönelik ve birbirini
tamamlayan teknik iřlem kūmeleri söz konusudur.

C - ÜÇÜNCÜ ÖBEK

1 - PSİKOLOJİ

Burada ruhbilim,davranış bilimi diye de adlandırılan psikolojinin ne olduğuna girilmeyecek;onun sınırları içinde olduğu sanılan öneriler bazı disiplinlerin ayırdedilmesine çalışılacaktır. Bu disiplinler sanat sosyolojisinin bilgisi-ne erişmede bilişsel(cognitive) olanak sağlayabileceklerdir. Sanat sosyolojisinin yöneldiği sanatın sorgulamasını yapan "felsefi estetik"(*)in dört unsurunun parantez içi olarak öncelikle belirtmek gerekir:estetik suje,estetik obje,estetik değer,estetik yargı.(Bu konulara "Estetik"başlığında değinilecektir.) Örneğin,sanatı sadece ona yönelen suje düzeyinde ele alan estetik anlayışın düştüğü yanlışlıkta,psikolojizde estetik tek unsura indirgenmiştir"Böyle naiv bir tavırla estetik fenomeni araştırmak,kuşkusuz eksik ve tek yanlış bir araştırma olur.Böyle bir araştırma,süjenin estetik durum ve yaşantılarını haklı olarak ruhsal olaylar gibi ele aldığından estetik fenomeni de sırf ruhsal bir olay olarak belirleyecektir." (1) Bu koşulda sanat psikolojisi devreye girince en azından sanat sosyolojisine yaşama şansı kalamıyabilecektir.

Psikoloji ile sınırlarının iyi belirtilmesi gereken bir disiplin de etiktir. "...insanın yapıp-etmelerini özel bir problem alanı olarak araştırarak,bu alanın varlık nitelikleri ile bu alanı yöneten ilkelerin (değerlerin) varlık niteliklerini,insanın yapıp-etmelerinin bağımlı ya da bağımsız oldukların inceleyecek disipline etik denmektedir." (2)

(*) Bu kavram İsmail Tunalı'nındır.

(1) İ.Tunalı,Estetik,Cem Yayınevi,İstanbul 1984, s.25

(2) T.Mengüşoğlu,Felsefeye Giriş, s.273

Psikoloji tüm olarak insan davranışlarına yönelirken, etik; diğer tüketen davranışları inceler." Eylem ve yapıp etmeleri yöneten değerler(...) : 1-Araç-değerler, başka bir deyişle yarar ve çıkar sferiyle ilgili değerler (yarar ve çıkarların her türlü, kayırmalarhoş olan vb. gibi) ; 2-Yüksek değerler (iyi ve kötü, sevgi ve nefret, dürüstlük, dostluk, sözünde durmak vb.) (İkinci gruptaki) değerler halis etik değerler - dir." (1) Öyleyse etik, yüksek değerleri oluşturan davranışları kişinin bütünlüğü içinde, bir eylemde ele alır. Oysaki psikoloji için alan daha geniştir, değer önemli değildir.

Diğer bir ayırım: Mantığın konusu düşünmedir, psikolojinin konusu da. Düşünceye yönelen bu iki disiplinin bir birinden farkı nerede olmalıdır? 19-20 yy. arası kendini hissettiren psikolojizm mantığı psikolojinin bir alt disiplini haline de sokmak istemiştir. Bu olamazdı. "Psikoloji bir temel bilimdir; fakat bu, bağımsız bir mantığın kuruluşuna engel olmamalıdır. Gerçi psikoloji de düşünmeden sözediyor; fakat mantık da pekâlâ düşünmeden sözedebilirdi. Yalnız her ikisi hedefleri bakımından biri birinden ayrılacaklardı: Psikoloji, gelişigüzel bir düşüncüyü kendisine 'araştırma alanı' seçtiği halde, mantık doğru olan, hakikat olan bir düşünmeyi araştırıyordu (...), mantık düşünmenin pratik bilgisi, psikoloji ise düşünmenin teorik bir bilgisidir (...), mantık bir normlar bilgisi, psikoloji ise bir olaylar bilgisidir. (2) Yukarıdaki ayrıştırıcı bilgiler tek tek psikoloji ile mantığı ayırtmaya yeterli bulunmamıştır, ancak; ontolojik bir anlayışla; "Bütün bu açıklamalar bize gösteriyor ki, mantık, ancak düşünme ve öteki aktların bir ürünü olan düşünceler gibi bağımsız, ideal bir varlık-alanı olan özel bir varlık-alanının bilimi

(1) y.a.g.e. s.284-285

(2) Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s.108-109

olabilir."(1) di. "Husserl de psikologinin bir real varlık-bilimi, mantığın da bir ideal varlık-bilimi olduğunu açık olarak gösterdi ve bu tarihten beri artık mantık, kendi öz alanı olan düşüncelerin yasal bir bilimi olmaya başladı."(2)

Psikolojinin mantıktan ayrılması için Von Aster'de yukarıdakilere benzer bir ayırım koymakta, epistomolojiye de deyinmektedir."... bilgi nazariyesi ve mantık, bir bilme ve düşünme psikolojisinden, bilgiyi ve düşünmeyi çok muayyen bir zaviyeden araştırmakla ayrılırlar...(buna)hakikat deriz."(3)

Tarih biliminin her an düşebileceği en büyük tuzak "geçmişe ilişkin" - ancak çoğu zaman daha sonra "gelecek"e de yansıtılan- kehanette bulunmaktır.

GURVİTCH

2 - TARİH

Beşerî deneyimin sürekliliği insanın, önceleri doğasına doğaya, sonraları kendi toplumsallığındaki sorunlara ve bunların her ikisine birden yönelerek hoşnut olunmayanın giderilmesi ile vardır. Şöyle de denebilir; beşeriyet insanın doğa ile ve kendisi ile başı dertde durumunda olduğundan vardır. Bu gidişat insanlık (insancılık olmayabilir her zaman) denilen gerçekliktir, tarihin ve diğer beşerî bilimlerin ontolojik temelidir; toplumsal gerçekliktir. Varoluşu olarak tarih; beşerî etkinliklerin ayrıcalıklı olanıdır, disiplin olarak tarih; "toplumların oluşma, gelişme, dağılma ve çözülme devrelerindeki somut toplumsal olay ve olguları ele alıp; onları za-

(1) y.a.g.e., s.109

(2) y.a.g.e.

(3) Ernst von Aster, Bilgi Teorisi ve Mantık, s.1

man ve mekan içerisinde ayrı ayrı kalıplaştırıp özgül nitelikleri içinde incelemektir!"(1) Daha spesifik bir tanımda ise "Bazı yazarların 'tarihsellik' adını verdikleri tarihsel gerçeklik, toplumsal gerçekliğin, yani geliş ve gidişler halindeki tümü kapsayıcı toplumsal olguların ve bunların ifade biçimleri olan yapı, yapıt ve konjonktürlerin ayrıcalıklı bir kesimidir."(2) Özetleyici ve açıklayıcı bir saptamadan hareketle "Tarih boşuna yaşanmış bir deney olsaydı insanları açıklamak için sosyolojiye gerek kalmaz, zooloji yeterli olurdu."(3) vurgulanmalıdır. Tarih insanlığın kendini ispatladığı alandır, kültürdür. Ayrıca bu kültürle birlikte düşünüldüğünde; "sosyoloji ile tarih, zihnin aynı ve tek serüvenidir, aynı bir kumaşın tersi ve yüzü değil, bu kumaşın, ipliklerinin bütün kalınlığınca kendisi olarak " (4) dır.

Bilim olarak tarih fen bilimleri ile karşılaştırıldığında, örnek tümevarım ve tümdengelim açısından olsun, tarihte neden ve sonuç ilişkisinde farklılık kendini gösterir. "Birden çok metali ısıtıyoruz (p) ; ısıtılan metallerin hepsi genleşiyor (q) .Bu önerme($p \supset q$) önermesidir ve her deneyde genleşme olayı ortaya çıkıyorsa, yani $p \supset q$ önermesi doğru ise (q) başlıbaşına doğrudur. Bu tümevarımdır. Tümdengelim yöntemine göre ise (p) doğru ise, ($p \supset q$) doğru ise (q) doğrudur. Bir örnekle açıklayalım: Her insan ölür, Aristo da bir insandır. Aristo da ölür. Tarih matematik düşünce ile anlaşılır. Salt matematik düşünce yer ve zaman olarak belirli bir durumu olmayan nesneleri kavrar. Tarih ise yer ve zaman olarak belirli, artık sürmeyen tek tek olaylardan oluşan geçmişle uğraşır. (q) doğrudur, (p) nin doğru olup olmadığı

(1) Tolan, Toplum Bilimlerine Giriş, s.117.

(2) Gurvitch, Felsefe ve Sosyoloji, s.102

(3) Cangızbay, Gurvitch Sosyolojisi, s.4 de dip not. Prens Said Halim Paşa'nın sosyoloji hakkındaki düşüncesinin meâli

(4) Gurvitch, y.a.g.e. s.113

belli değildir."(1) (p) nin tekrarlanamaması labratuvarsızlığın sonucudur denebilir,ancak; belirtmek gerekir ki tarihi olan gerçeklik baştan birkerede verilmiş genel geçerli olan bir yasal gerçeklik değildir.Tarihsel olay sonuçtur.Gerçekleşmiştir.Tekrar edilebilirliği yoktur,(q)nun kendisi vardır.Tarihsel olanın meydana gelmesinde fen bilimleri labratuvarında olmayan bir şey,kendiliğindenlik, vardır.

Geçmişte olan hakkında kehanette bulunmak riski ancak sonsuz bir bilgi edinme,hatırlama süreci ile nispeten giderilebilir ki;bu (p) nin bilgisine tam varmak gibi bir bilgelik cennetindedir.

"Eğer fizikçi bir deneyimin sonuçlarından kuşkuluyorsa onu yineleyebilir ve düzeltebilir.Nesnelerini her an yerinde, sorunlarını yanıtlamaya hazır bulur.Ama tarihçi için durum değişiktir.Onun olguları geçmişe aittir,geçmiş ise bir daha gelmemek üzere geçip gitmiştir.Onu yeniden kuramayız, salt fiziksel,nesnel bir anlamda yeniden canlandıramayız. Bütün yapabileceğimiz onu anımsamak-ona yeni,tasarımsal bir varoluş vermektir.Tarihsel bilgide ilk adım;deneysel gözlem değil,tasarımsal yeniden kurmadır.Bizim bilimsel olgu dediğimiz şey her zaman,önceden formüllendirmiş olduğumuz bilimsel bir sorunun yanıtıdır."(2)(*)

Tarihin diğer toplumsal bilimlerle ilişkisine gelindiğinde;tarih de pek çok beşeri bilim gibi labratuvardan yoksundur.Ancak geçmişte olup bitenlerin ve bitmeyenlerin bilinebildiği ölçüde sosyolojinin malzemesini sağlayabilecek du-

(1) Oral Sander,"Tarihte Yöntem", Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem,(ed.Ruşen Keleş),TODAİE yay.,Ank.1976,s.184

(2) E.Cassirer,"Tarih", (çev.Füsun Altıok),MEB ,Millî Eğitim Bakanlığı yay.,Ank.1979, s.74

(*) Bu çevirinin tam metni olan An Essay on Man ,(1944), dilimize,bu çalışmadaki kaynaklarda gösterilen,İnsan Üstüne Bir Deneme adı ile çevrilmiştir.

rumda olabilir.Bu da kültürel bilimlerin tarihe bir hizmetidir.Comte'un "Bilmek önceden görebilmek içindir;önceden görebilmek de düzenlemek içindir."(*) sözü sosyoloji tarih ilişkisinde dikkate değerdir.

Sosyoloji biricik olma vasfındaki tarihî olayların gidişatını izleyerek evrensel olgular hakkında genellemeler yapabilmenin nesabındadır.Hiç bir sosyolog veya kuruluş daha önceden "Arap harfleri ile eğitim yapan bir imparatorluğun zayıflama döneminde bir önder yetiştirmekle yeni bir devlet kurup hem de bu öndere Latin harfleri devrimi yaptırırsak bu olaydan 20 yıl sonra bu yeni devlette nüfusun okur-yazarlık oranı ne olur?"diye sosyolojik sipariş verilmemiştir.Verilemeyecektir de.Öyleyse harf devrimi sonrası bir toplumsal olguyu daha iyi kestirebilmek zamanın hakkını verebilen bir öğrenme,bilme işidir.Tarih araştırılırken toplumsal gerçeklik,toplumsal gerçeklik araştırılırken de tarihsel gerçeklikler karşılıklı işe koşulacaktır.Bu "tarih ile sosyoloji arasındaki bir birleşme ya da özdeşleşme değil,birbirini karşılıklı olarak işin içine katma,birbirinin varlığını gerektirme biçiminde işleyen bir diyalektiktir."(1)

Harf devrimi Türk Tarihini içinde bir olaydır.Biricittir. Özgüldür. Bu olayın arkasında sosyolojik açıklanabilirliği olan detaylar,olgular vardır. Olayın incelenmesi dil sosyolojisi bakımından önemli olduğu kadar siyaset sosyolojisi alanındaki teorilerin oluşturmada,liderlik kuramları geliştirmede dikkate değerdir.

Sanat sosyolojisi açısından bakıldığında, bir tarih alt disiplini olarak sanat tarihi açıklanacak konuların içine girecektir. Örneğin,Kurtuluş savaşı öncesi ve sonrası

(*) Savoir pour prévoir, pour régler.

(1) Gurvitch, Sosyoloji ve Felsefe,s.111

at faaliyetleri. Sanat olgusu, diğer toplumsal olguların berindedir, etkisindedir. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş vaşı, bu iki tarihsel gerçeklik, toplum olarak özgürce vailmayı besleyen toplumsal gerçekliğin "ya istiklaa ya ölüm" ayrıcalıklı hal almasıdır. Tanzimat ve daha öncesine dayanın "batılılaşıma" ve/ya "baticılaşıma" denilebilecek yönelimler konu ve teknikler bazında Osmanlı Resim Sanatında değişiklikler meydana getirmiştir. Örneğin, "savaş yıllarında lusal karakterdeki konular daha çok etkili olmuştur."(1)

Edebiyat alanında M.Akif Ersoy savaş yıllarında yazıkları ve söyledikleri ile özgürlük sonucuna varan Türk illi Mucadelesini(bu savaş biricik olaydır, taritdir) kazanırıcı anti-emperyalist, anti-hristiyanı, anti-batıcı dokuyu oluşturmada etkin olmuştur. "Bu altı kitap (Safahat'ı oluşturan ilk altı kitap) 1914-1924 yılları arasında hiçbir resmi destek ve tavsiye görmeksizin, propaganda ve reklam olmaksızın defalarca basılmıştır. değil kağıt, ekmeğin karaborsa olduğu günlerde Safahat var..."(2)

Edebiyat sosyolojisi yeni bir disiplindir.(*) Edebiyat olayları yüzyıllardan bu yana vardır; şiir, retorik, nesir. Toplumsal olaylar; onların arkasındaki zihinsel hayat ve duygulanmalar sanat eseri olarak yazında somutlaşmaktadır. Avrupa edebiyatından olsun, Amerika edebiyatından olsun tüm örnekler

(1) Serap Ünal, Türk Resminde Natürmort Geleneği Araştırması Cumhuriyet Öncesi, (yayınlanmamış master tezi), AÜDTCF Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Ank.1987.

(2) Sadık K. Tural, "Okuyucu Zümreleri Açısından Safahat'ın Gördüğü İlgi", Türk Dili(Aralık 1986), cilt:51, sayı:420 Ank.1987, s.526.

(*) Bu konuda bkz. N.Ş.Kösemihal, Edebiyat Sosyolojisine Giriş, (Sosyoloji Dergisi, sayı:19-20'den ayrı basım) İÜEF yay. İst.1967.ve Robert Eskarpit, Edebiyat Sosyolojisi, (çev. Ali Türkay Yazıcı), Remzi Kitabevi, kültür Serisi, İst.1968.

u ortak özelliği göstermektedir.**) Edebiyat eseri olarak arîh olanın gerisinde toplumsal gereksinimler, birikimler de vardır. Bu birikimler izm gibi edebî akımlar olarak ortaya ko-
labileceği gibi "sanat sanat içindir", "sanat toplum içindir"
gibi tutumların somutlaşması olarak da düşünülebilir.

Endüstri devrimi, dinde yenilik hareketleri(reform) bi-
rer sosyal olaydır ve tarihsel değerleri vardır. Bu iki olayın
(olgunun) ortak paydasına sekülerizasyon(dünyasallaşma) deni-
lebilir. Bu ortak payda iki Avrupa romanından nasıl görülmekte-
dir? Robenson Curuse ve Gulliver İngiltere'de iki siyasi par-
tinin sözcülüğünü yapan Daniel Defoe ve J.Swift önemli eserle-
ridir. "Defoe Londralı bir kasabın oğludur ve Anglikan kilise-
sine karşıdır. Babasından geçen ve her ne kadar bastırılmaya
çalışılmış olsa da inatla sürmüş olan Püriten inanç, tüm yazı-
larında kendini gösterir. ...Kendi olanaklarına terkedilen
Robinson'un doğanın inadını yenerek hiç yoktan bolluk, güvenlik,
düzen, yasa ve örf yaratması, klasik bir orta sınıf öğretisini
temsil eder. Onun serüvenleri tüm güçlüklerin üstesinden gelen
sağduyuyu, dayanma gücünü, yaratıcılığı ve endüstriyi, kısaca
pratik orta sınıf eylemlerini öven bir marş gibidir."(1)(*)

Edebiyat eserlerinden edindiği izlenimlerini ekonomi, sos-
loji konusundaki bilgilerle birlikte sunarak bir tür ede-
biyat sosyolojisi yapan Sabri Ülgener'in Zihniyet ve Din;
İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı, Der yay.
İst. 1981'na bakılabilir.

(1) A. Hauser, Sanatın Toplumsal Tarihi, Remzi Kitabevi, İst.
1984; S.55. Bu kitap The Social History of Art, Routledge
& Kegan Paul, London and Henley 1962 adlı 4 ciltlik çalış-
manın son iki cildinin İngilizce'den çevirisidir.

(*) püriten(pritan) kavramını Ülgener yukarıda adı geçen eser-
de şöyle açıklamaktadır: "Lutherciliğin sosyal açıdan ge-
niş ölçüde konservatif ve üstelik politik otoriteye fazla
bağlı görünüşüne karşın Calvinizm mezhebi aktif, radikal
bir akımın temsilcisi olarak bilinir ve özetle rasyonel,
disiplinli bir iş ve meslek tutumunu Allah katında seçkin
bir kul sayılmanın nişânesi olarak kabul etmekle kendini
Protestanlığın başka dallarından ayırır. ...İngiltere'de

Defoe, Tanrı'ya ve dünyaya inanan püriten görüşlü bir orta sınıfın felsefesini anlatırken, Swift yaşama karşı kendini üstün gören, alaycı, insandan kaçan ve dünyayı küçük gören bir tavır takınır⁽¹⁾

Ne zaman tarih, tarih felsefesi, tarih-toplum felsefesi, sosyolojinin başlangıcı konu edilse İbn-i Haldun'un Mukaddime'sine deyinilmektedir. Tarih ile toplumların birlik-te konu edilişinde anlam bulan Mukaddime zamanının alışıl-gemiş eserlerinden farklı görülmektedir. Bu farklı oluş onun toplumsal hayatın açıklanmasında tarihi olanı dikkate alması veya bunun tersini yapmasıdır. İbn-i Haldun eserinin bir kıs-mını da sanatlara ayırmıştır. Onda sanatlar ve sanat eserle-rinin düzeyi toplumsal refah, kentleşme düzeyinin ilerleme-sine paralel gider. Kentlerdeki sanatın medeniyet oluşturan birikimlerin kalıcılığı ile bağlantısına dikkat çekilmekte-dir. "18.Fasıl:Şehir ve bölgelerde hüner ve sanayinin yer-leşme ve tekamülünün yerleşik hayatın ilerlemesi ve uzun sürmesi nisbetinde olduğuna dair"⁽²⁾"19.Fasıl:Hüner ve sa-natlar, ancak talip ve araştıranların çok olmasıyla çoğalır ve güzelleşir."⁽³⁾ Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Herhangi bir sanatta toplumdaki deneyim birikimi ve ilgili olanların nicel potansiyeli kendini gösterecektir. Tarihi olan sanat eserinde tarihi olan toplumsal birikimlerin varlığı yazarın gözünden kaçmamıştır. Bu konuda'sanat sosyolojisine doğru' bölümünde açıklama tekrar yapılacaktır.

diğer bir kısım reformist Protestan kollar ile beraber prütanizm akımının doğup yerleşmesine imkan sağlamış-tır. Calvinizm ve prütanizm iş ve meslek ahlakındaki ortak görüşleri ile o gün bu gün biri öbürünün yerine kullanılabilir sinonim tabirler olarak dile yerleşmişlerdir.

(1) Hauser, y.a.g.e., s.55

(2) İbn-i Haldun, Mukaddime II, (çev. Kadirî Ugan) s.404

(3) y.a.g.e., s.408

Verilebilecek çokca örnek tarih-sosyoloji genelinde sanat tarihi-sanat sosyolojisi özelinde bu iki disiplinin ilişkisini açıklamaya ışık tutabilecektir. Yalnız, örneklerin seçiminde olabildiğince evrensel, objektif olmak gereklidir. Tarih-sosyoloji ilişkisini açıklamada düşülebilecek en önemli tehlike; örneklerin tek bir uygarlıktan (Doğu-Batı), tek bir inanmışlar birliğinden (müslümanlık, hristiyanlık, budizm) seçilmesi, ulusal olanlardan seçilmiş olanların evrensel olarak seçilmiş olanlara yeğlenmesi veya bunun tam tersi durumun gerçekleştirilmesidir. Her alanda, her çabada, her zamanda "ben merkezli olmak" vebalinden kurtulmak istenmesindeki etik değer bilimsel olmak uğruna yola çıkışın vazgeçilmez gereği olmalıdır. Ancak bu donanımın olduğu sezinlenen bir çalışma bilimsel ve etik düzeyde hesaplaşmaya değer bulunacaktır.

Açıklamalar ve ilişkilendirmelerde; epistemolojik olarak; ne sadece toplumdan tarihi olaya veya toplumdan sanat eserine, ne de sanat eserinden hareketle toplumsal olayların, olguların açıklanmasına gidilecektir; perspektiflerin karşılıklılığı durumuna koyarak tarih ve sosyolojiyi ele almak düşünülmektedir. (*)

(*) Fernand Braudel ve onun ait olduğu Annales Ekolü için özet bir çalışma olarak; Bahaeddin Yediyıldız, "Fernand Braudel ve Annales Ekolü", AKDTYK Bülteni, Nisan, 1986. Ankara. Ayrıca, bkz. Gurvitch, Sosyoloji ile Tarih ve Özel toplumsal Bilimler Arasındaki Diyalektik Sosyoloji ve Felsefe, s.102-120. Toplumsal ve Tarihsel bilginin bütünsel olması gerektiği düşüncesiyle oluşan ve tarihi tüm uzmanlık tarihlerinin bir toplamı olarak gören Annales Ekolü üyelerinin yazılarının bir toplamı için bkz. Burke, Bloch, Febvre, Braudel, Mc Lenan, Ladurie, ve diğerleri, Tarih ve Tarihçi, Annales Ekolü İzinde, (çev., ed. Ali Boratav), Alan yay. İst. 1985

3- ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ

"...kesintisiz bir süreç olan sanatın tarihini inceleyen bir bilim dalı sanatın gelişmesini atlamalı bir kronoloji içinde düşünemez. Sanatın varolduğu her zaman dilimi sanatın kronolojisine girer"(1) Sanatın sosyolojisi sanatın, ait olduğu her zamanın toplumuyla ilişkisinde, evrensellliğini istediği kuramlara gitmeyi hedefler. Her an duraksanmadan söylenecek şey sanatın toplumla, beşerî olanla varolduğunun bilgisidir. Sanat toplumla birlikte olanla değil de örneğin bir havucun güzelliğinde olsaydı; o zaman sanat tarihinin yerinde ideal ilahî estetik ve bu estetiğin tarihi olurdu. Arkeoloji ve sanat tarihi ayrımı da havucun güzelliği ve toprak altından çıkışı durumlarında gerekmezdi. Oysa ki sanat tinseldir. Sadece estetik olan veya estetiğin tavsiye ettiği şeyler değildir.

Sanat konusunda örneğin ilkellerin (bu kavram yerine dünyanın bilgisi ile hesaplaşmışlık düzeyleri az olan insanlar kastedilmektedir) sanatı konusunda çalışma yapacak kişi, kurum öncelikle ilkel kabile bulmalıdır. Bu, 'sanat toplumsallıkla vardır' (toplumsallık sanat) varsayımıdır. Toprağın altından çıkan şeyler de (bitki kökleri, maden filizleri gibi organik ve inorganik varlık tabakasına ait olanlar hariç) insanın, insan topluluklarının o yerde bulunmuşluğunu çağrıştırmaktadır. Bu (sanat toplumsallık) varsayımıdır. İnsan eğer toplumsal hiçbir deneyimi yoksa veya toplumdan, Robenson vari kendini ayırmamışsa kendinden sonraya iskeletini bırakacaktır. Bu da bizzat kendisinin incelenmesi durumunu doğururdu. Bir de arkeoloğun kazıdan çıkardığı, insan emeği bulaşmış her şeyin sanat eseri olmasını gerektirecektir.

(1) Mülâyim, Sanat Tarihi Metodolojisi, s.119

Sanat tarihi ile arkeolojinin sınırlarının çizilmesi, konularının belirginleştirilip seçilir hale getirilmesi konunun uzmanlarının ideali oladursun; toprağın altından çıkan vazoyu, Selimiye'nin minarelerindeki alemleri belirleyen, sonradan ne olduğu sorun olan epistemolojik ayrımlar değil, doğrudan insan müdahalesidir. Onlara kazma ile veya merdivenle ulaşmaktaki insanca amacın türü onların kendi özgüllüklerinde ne olduklarını etkilemeyecektir. Kaldı ki, insan emeği ile somutlaşan sanat eserlerine eski eser kaçakçılığı, kültür emperyalizmi gibi olumsuz değerler yüklü müdahalelerle değil araştırıp öğrenme kaygusuyla ele alınması bir sanat eseri kadar değerli ve günceldir.

Sanat sosyolojisinin konusunu oluşturan iki ana öbeğe bakıldığında ; "sanatsal etkinlik" ve "sanatsal etkinlik ile ilişkili olan" vardır. Tiyatro oyunu kadar, resim kadar tiyatro seyircisi de sergi izleyicisi de sosyolojiyi ilgilendirir. Bir kazı sonucu ortaya çıkartılan tiyatro, onun kent planındaki yeri, seyirci kapasitesi, mimarî özelliği, yapını, yaptıranı, fonksiyonel olduğu dönemin toplumsal yapı unsurları içinde önde gelenin neliği sanat sosyolojisi ve kent sosyolojisi için, antik dönemden kalan bir diyalog metni kadar, önemi olacaktır. Kaldı ki akustikle ilgilenen bir fizikçinin göreceği şey mimarın, sanat tarihçinin, bilim tarihçisinin göreceği şey kadar önemlidir.

Sanat tarihçisi ile arkeolog arasındaki konu sınırı davası aynı zamanda arkeolog-bilim tarihçisi arasında bir sorun da olabilir. Oysa ki literatürü meşgul eden birincisidir. Kazılar sonucu çıkartılan buluntular ile sanat eserinin aynı şeylermiş gibi algılanılmasından kaçınılmalıdır. Toprak altından çıkan buluntular her zaman sanat eseri veya antika denilen eski sanat eseri olmayabilir. Sanat eseri her zaman antika olana, antika olan ise arkeolojik olana indirgenerek, eşitlenerek ele alınırsa Kapalı Çarşıda satılan

Süleymaniye Camisi Mezopotamyadan veya Mısır'dan kazılmış çıkartılmış olabilir.Kaldı ki "antika" sözcüğü ticarî olma durumunu daha öncelikle çağrıştırmaktadır. Sanat sosyolojisinin hesabı bu araştırmayı yapmak değildir amaç,mantığın olanaklarıyla bu konudan alacaklarının kendi konusuyla tutarlılığını,çelişmezliğine dikkat etmektir. f

Eğer tarih bilimi önemli ölçüde geçmişte olup biten toplumsal gerçekliklerin somut,biricik (unique) olaylarda yansımalarının bilgisine varmayı hedefliyorsa; sanat tarihi de bu konunun içinde ise;arkeoloji ile tarih disiplinleri arasında bir nicelik,donanım farkı vardır denebilir. Bu farklılık onların araştırma teknikleri düzeyinde daha somuttur. Arkeoloji sadece sanat eseri artığı arama işine indirgenmediği sürece tarih araştırmaları için bir teknik donanımdır demek mümkündür.Bu söz bu iki disiplinin önemine gölge düşürmeyecektir. Çünkü "arkeoloğun araştırma alanı yalnız geçmiş değil,hal dir de. Çünkü hal ona geçmişî öğretiyor; geçmiş hali aydınlatıyor." (1)

Sanat sosyolojisinin girişi için bir deneme olmayı amaçlayan bir çalışmada sanat tarihi-arkeoloji ilişkisine yukarıda özetlenilmeye çalışıldığı gibi bakmak,bu alandaki tartışmaları haydi haydi önemsiz kılmayacaktır. İlgi alanlarının sınırlarını belirleme bitip tükenmez bir branşlaşmanın (ihtisaslaşmanın) sonucudur,geçerli ve çağdaş bir süreçtir. "disiplinlerarası yaklaşım "(=interdisciplinary approach) denilen anlayış da branşlaşma kadar bu çağa özgüdür; insana ve dünyasına has kompleksliliğin anlaşılması sorunundan kaynaklanmaktadır. Fiziko-kimya,sosyalpsikoloji vb.

Bu gidişatın vurgulanmaya değer yönü;her disiplinin gerçeğini öğrenmedeki bitip tükenmez,sınırlı ama derinlemesine olan emeğinin diğer benzeri emeklere göz kırpmasıdır.

(1) W.Deonna,Sanatta Ritimler ve Kanunlar,(çev.Süleyman Kazmaz) Remzi Kitabevi,Kültür Serisi,İst.1974,s.10

İnsan ve insanî olan toplumsallığa yönelik sanat sosyolojisi, tarih, arkeoloji çalışanlarında dikkate almaları etik bir özellik göstermektedir.

Sanat sosyolojisinde metodik çalışmalar aşamasını epistemolojik hesaplaşma alanında sanat tarihi-arkeoloji bağlantısının bilinmesi bazı bilimsel ekollerin sanat eserine sanata karşı takındığı genel varsayımlarını gözden geçirmede katkısı olacaktır.

Her toplayıcı buyrukla iş görülmeyeceğini daha yola çıkarken bilir

4- ETNOGRAFYA

BARTOK

Sanat sosyolojisi sanatla ilgili genel bazı açıklamalar oluşturabilmek için toplumsal gerçekliğin çeşitli tabakalarında kendini gösteren sanat fenomeninin gerisindeki organizasyonel, entellektüel, duygusal fonları anlayabilmelidir. Bu anlama çabası toplumsal gerçekliğin artzamanlı ve eş zamanlı olarak farklı farklı izlenebildiği değişik katlar arasındaki yapılarda işe yarar şeyler bulabilecektir. Toplayıcılıkla geçinen bir toplumdaki insan giysilerinin süslenmesinde kollektif fikir ve değerlerin belirleyiciliği ile kapitalizmin değişik aşamalarında veya merkezi planlamacı anlayışın yönettiği toplumlardaki insan giysilerine yansıyan kollektif fikir ve değerlerin belirleyicilikleri farklı şekildedir. Daha farklı giyindiğinde özgün olan, bu ölçüde statüsü yükselen kişinin durumu ile kollektif değerlere bağlı kaldıkça saygınlık kazanan kişinin durumu farklıdır. Sanatsal olan farklı toplum tiplerinde farklı alanlarda görülecektir.

Toplumsal yapının dengesinde veya dengesizliğinde belirleyici törensel, dinsel-teokratik lider ve onun uygulaması ise sanat onunla daha yakınlaşmıştır. Yok eğer toplumsal yapıyı, genel değişme gidişatını belirleyen sanayileşme,

tüketim toplumu olmak ise sanat endüstrinin, tüketimin içinde kendini yer bulacaktır. Zaten bunların dışında alışılmamış bir durum sözkonusu olur.

"Etnografya halkları toplumsal özgürlükleri çerçevesi içerisinde ele alır. Bu amaçla daha çok ilkel toplum ve grupları, somut ve betimleyici bir yaklaşımla inceler. Et-noloji birbirinden farklı uygarlık ve kültür tiplerinin nesnel yapılarını belirli kalıplar içinde formüle etmeye çalışan bir sosyal bilim dalıdır. Kısacası kültürleri inceleyen bilim da olarak da tanımlanabilir."⁽¹⁾

Bu çalışmada etnografyadan hareketle bilimlere ve sanat çalışmalarına destek olacak iki ana grup belirlenecektir. İkinci grupta ele alınacak olan müzisyen Béla Bartok'un çalışması sanat sosyolojisi açısından değerlendirilecektir.

- i-Etnografya ve etnolojiden sosyal bilimlere,
- ii-Etnografyadan sanata

2- ETNOGRAFYA'DAN HAREKETLE BİLİME

Birinci öbek için tanıtıcı bilgi şöyle verilebilir: "Etnoloji kavşağından iki yol ayrılmaktadır. Ya eldeki bilgileri toplumsal evrimin genel kurami haline dönüştürmek etnolojiden sosyolojiye, tarihe ve hatta tarih felsefesine geçmek; ya da etnolojiyi, insan oluşumunun bütünlüğüne uy-gulanabilecek bilgiler toplamı olarak tanımlanan antropoloji içinde eritmek⁽²⁾ Birinci ayırimda şunu da eklemek gerekir; sosyal psikoloji kişiliğin kültürel kökenli mi yoksa kalıtsal mı olduğuna ilişkin teoriler oluşturmada etnoloji yoluyla ilkel ve modern toplumlardan kanıtlar toplamaktadır. Bir çalışma etnografyadan aldığı verileri toplumların sanayileşmesi ile sanatları arasında ilişki

(1) Tolan, y.a.g.e., s.124

(2) y.a.g.e.

olduğuna dair bir teoride kullanabilir. Sanatın dinden, avdan kaynaklandığını söyleyerek ilkel toplumlarda bir sanat temellendirmesi yapabilir. İnsanın homoartiskus olduğu yolunda çalışmalarda bulunabilir vb. Sanat sosyolojisi de etnoğrafik malzemeyi sanat sosyolojisi adına kullanıyorum diyerek toplumsal sanat felsefesinde din sosyolojisinde kullanma tehlikesine düşebilir. :

6-ETNOGRAFYADAN HAREKETLE SANATA

Etnografyadan bilime ayrılan ilk yol böylece yönünü bulurken etnografyanın bulduğu malzemelerden nasıl yollara sapılabilir; bu malzeme folklor denilen, giysiden, halk şarkılarına, köylü danslarına, dokumaya, bezemeye kadar seste, görüntüde, ritimde, harekette somutlaşan şeylerdir. Bu yollarda sanat sosyoloğu kendine iş ararken; örneğin halk türküsünde dini öğeleri bulup bunun toplumsallığını sorgularken, sanatçı da; kendine üzerinde çalışabileceği, eserinde ise kullanacağı, eserine esin sağlayacak öğeler arayacaktır. Bazan da bir sanatçı, kendini her ne kadar toplumun konvansiyonel sanat anlayışının dışına çıkarak yetiştirmek istese veya siyasal erkin, sanat eğitimi politikasının bir sonucu olarak bir eğitim sistemi içinde bulsa da, kendi toplumun günlük yaşantıları yoluyla edindiği alışkanlıkları kolay yıkamamakta folklorik(günlük yaşantıya bilinçli-yada bilinçsiz katışmış eylemler, malzemeler) unsurları çalışmalarında kendiliğinden ortaya koyacaktır.

Bu başlık altında; etnoğrafya'dan yararlanarak müzik çalışmalarında bu malzemeyi kullanan, hatta bizzat kendisi etnoğrafik, (Sosyolojik demek de mümkün) çalışmalar yaparak malzeme toplayan Béla: Bartok'dan bahsedilecektir. Ayrıca bir sanat sosyoloğu olma yolunda metodik çalışmasının kuralları verilmeye çalışılacaktır.

Folkloru,halk masalını malzeme olarak kullanmak Bartokla sınırlı değildir.Örneğin Alman düşünür ve sanatçı Gothe'nin Faust'u Alman folklor (kukla) ürünleridir.Rus Beşlilerinden (*) R.Korsakov'un Şehrazat adlı senfonik şiiri 1001 gece masallarından bir tema üzerine kurulmuştur.Şair Fuzûlî de Leyla ile Mecnun efsanesini divan şiiri kuralarında yeniden ifade etmiştir.Türk Hafif Müziği sanatçısı Barış Manço da folklorik malzemeyi kullanmada özgün bir örnek olacak nitelikte görünmektedir.

Çağdaş Türk bestecilerin halk türkülerini seslendirmeleri,buna ilaveten Vals'ın köyden saraya gelmesi ve sonra da uluslararası yarışmalara konu olması denebilir.Vals hem bir müzik türü hem de bir dans türüdür.Eski yüksek Almanca'da 'walzen' dönmek anlamındadır.Sözcük olarak buradan kaynaklanan oldukça popüler salon dansı olan vals ilk vurma üzerine 3/4 lük zamanlı güçlü vurgulu ve dur-dur-kapan temel formundadır.Müzik kompozisyonu olarak da 3/4 lük zamanlıdır.

18' yy da oldukça yaygın bu halk dansını 1820'de iyice belirginleştirildiği klasik müzik anlamında kurulduğu bilinmektedir.

BELA BARTOK : 25.Mart.1881'de güney Macaristan'da,bugün Romanya'nın bir kasabası olan Nagyszentmiklós'ta doğdu.Beş yaşında halk önünde ilk konserini verdi.1899'da Kraliyet Müzik Akademisine girdi.1904'de Macar halk müziğini tanıma gereğini farkederek gerçek köylü müziği üzerine araştırmalara girdi.Zoltan Kodály ile işbirliği yaptı.Basının olumsuz etkisi,parasızlık gibi nedenler orkestra kurmasını engelledi ise de komşu ülkelerde halk müziği araştırmalarını sürdürdü.1913'de Arap müziğini inceledi. I.Dünya Savaşı başladı.Avusturya,Macaristan İmparatorluğu dağılmıştı.Savaş sonrasında

(*) Korsakov,Cui,Musgorssky,Balakriev,Borodin

siyasî tavrı yüzünden ülkesinin resmi otoritelerince pek ilgi göremedi.Oysa çeşitli yabancı ülkelerde döneminin bes-tecileri arasında yer edinmişti.1930'larda halk müziği ça-lışmalarını iyice yoğunlaştırdı.1932'de Mısır'a, 1936' da Türkiye'ye yaptığı gezilerle hem araştırmalarını¹ sürdürdü hem de buralardaki müzik yaşamını etkiledi^{Macaristan} Nazi Almanyası ile ittifak halinde olması onu güçlüklerle düşürdü², vatana ihanetle bile suçlandı.1940 Ocak ayında A.B.D.'ye göçmen olarak gitti.(Bu arada Türkiye'ye gelmeyi düşündüğü, ancak buradaki Alman yanlısı müzikçilerin tepkisiyle karşılaştı-ğı söylenmektedir.) Colombia Üniversitesinde fahri müzik : doktoru ünvanı aldı.Oradaki beste ve konser çalışmalarını güç sağlık koşulları altında sürdürdü.1945'de Nazi Almanyası baskısından kurtulan Macaristan'dan resmi çağrı aldıysa da hastalığı buna izin vermedi.Dönmeyi planlarken 26 Eylül 1945 ' de New York'da bir hastanede öldü.Bir kaç yıl sonra, büyük bir ilgisizlik ve güçlükler içinde yaşadığı,A.B.D.'de bir kahraman gibi anılmaya başladı.

Yukarıda kısaca yaşamı özetlenen Bartok'un etnograf-ya paragrafı altında ele alınması O'nun ulusal müzik harer-ketleri,müzik araştırmaları,için önemini gölgelemeyeceği gi-bi bir sanat (müzik) sosyoloğu olduğunu söylemek de olduk-ça iddali olmayacaktır.Eğer baştaki ayırıma dönülürse (Et-nografyadan bilime,etnografyadan sanata) ;O'nun her iki yol-da ayak izleri vardır.Bu izler ulusal olmanın sınırlarını aşmış evrensel bir kalıcılık sağlamıştır.1936 yılında Türki-ye'ye gelip gramafonla Adana yöresinde 90 türkü derleyen Bartok Ankara Halkevinde üç konferans,iki de konser vermiş-tir,Konferanslarının içeriği kendi deyimi ile şöyledir: 1) "Şimdiye kadar ki çalışmalarımız ve bu çalışmaların Macar halk musikisi materyaline müteallik başlıca semeresi hakkın-

da malumat, 2)halk musikisinin son otuz yıl içinde ilmi musiki üstünde icra ettiği tesir, 3)halk musikisinin hedefi ve nasıl toplamak icap edeceği. (1)

Konferans metinlerinden hareketle Bartok'un sanat (müzik) araştırmalarına katkıları, uyguladığı teknikler, izlediği yöntem özellikleri özetlenmeye çalışılacaktır.

Bartok müzikoloğ olarak yaptığı çalışmaları müzik sanatçısı olarak kullanmıştır. Ancak onun öncelikle bir sanatçı, besteci olması yaptığı çalışmalarda bir sosyolog, bir etnograf titizliğini gölgelememesi görünmektedir. Hatta onu bir sosyolog olarak ele almak gerekecektir. Bu çalışmanın sınırlarında ona bir sosyolog olarak bakılacaktır. Sanat sosyolojisine ilişkin teori düzeyinde çalışma yapanlar ne kadar sosyolog ise Bartok'ta ampirik izlenimlerini müzik dehasıyla birleştirip yetkin şekilde kullanmada o kadar sosyologtur, o kadar müzikologtur.

Etnoğrafya başlığında ele alındığına göre öncelikle, onun etnoğrafik malzemeyi halk müziği somutunda nasıl kullandığını, daha önce aynı işi yapanlardan ne yönüyle ayrıldığını belirtmek gerekir. Onun değimiyle "köylü musikisinin tesiri ilmi musikide nesuretle görülebilir?"

Birinci tarz: Olduğu gibi veya çok az bir değişiklik-
le arz olunan halk türküsüne bir accompagnement, veya belki bir prélude, bir interlude birde son kısım ilave etmektir.

Bunlar iki çeşittir.

a-accompagnement, prélude, interlude gibi bütün ilave edilen şeyler ikinci planda kalır; değerli bir taşın kadesine takılması gibi türküye bir çerçeve oluşturur.

(1) Béla Bartok, Halk Müziği Hakkında (3konferans), Ankara Halkevi Neşriyatı, Ar Şubesi, Recep Ulusoglu Basımevi, Ank. 1937

b- Özellikle ilave edilen kısım en önemlidir ve tür-
cü bu tarzda sadece bir moto şeklinde kalır (*) Bu iki
farklı durumun ayrılması oldukça güçtür; ara şekiller vardır.
Ancak her ikisi içinde belirginleştirici olan ezgi çerçeve-
sinin kendi özgüllüğünden ayrılarak eklenen kısımlarla bir
bütün oluşturmaktır, kaynaşmasıdır. J.S.Bach'ın koraller için
yazdığı prélüdler bu tarzda örnek gösterilmektedir. (**)

İkinci Tarz : Bestecinin gerçek köylü müziğini kulla-
nacağı yerde, bu ezgiyi taklit edencesine kendi kendine özel-
likler meydana getirmesidir. Buna Strawinski'nin Rus Devri
denilen zamana ait eserleri örnektir.

Üçüncü Tarz : Kompozitör, köylü melodileri veya bunla-
rın taklitlerini kullanmadığı halde eseri memleketinin köylü
müziğinin yarattığı havanın aynını yaratabilir; köylülerin
müzik dilini o kadar bilir ki onu bir şairin ana dilini kul-
landığı gibi kullanır. Bartok'un halk müziğinden yararlanma
anlayışı bu üçüncü tarzdır. Amaç halk müziği ezgilerini, on-
ları yozlaştırma riskini de hesaba katarak, bir kompozisyonda
olduğu gibi veya benzeterek, benzetme unsuru olarak kullanmak-
tansa sanatçının halk müziğinin oluşturuğu tüm dokularını se-
zerek onları kokusuyla, ruhuyla özümseyip içtenliğini, özgün
havasını yitirmeden kendi subjektifi yorumunda yetkin şekilde
kompoze edecek düzeye erişmeyi bilmesi daha iyi olacaktır.
Bartok'un bu anlayışına pek çok müzisyen sahip çıkmıştır.

Bartok'un Araştırmacı olarak özellikleri:

- 1) Araştırmacının yola çıkmasıyla ilk raslanılan örneklerin
gerçekten aranılan somut örnekler olup olmadığını sorgulan-
masını yapmak, somutla ampirik olanın ayrımını belirtmek

(*) moto: tema

(**) koral: din şarkısı ya da kaynağını dinî şarkıdan alan
orkestra parçası

- yada gerçekte olan ile olması gerekenin bilincinde olmak
- 2) Araştırma teknikleri ve gereçlerinin önemini bilgi donanımından ve zaman zaman teoriden önemli tutmamak, onları aynı oranda önemsemek, teorisinin bağlayıcılığının olumsuzluklarından sahada kurtulabilmek,
 - 3) Yerleşik olan kültürün göçebe kültürü etkilediğini belirtmek,
 - 4) Araştırılan, bulunan ampirik verileri eskinin ve zamanın toplumsal bütünlüğünden sıyırmamak,
 - 5) Bilginin tek bir kişide toplanmasının güçlüklerini hesaba katarak disiplinler arası yaklaşıma başvurmak,
 - 6) Bulguları karşılaştırarak değerlendirme anlayışını betimsel müzik folkloru yerine karşılaştırmalı müzik folkloru şeklinde kendi çalışma alanında somutlaştırmaktır. Bu karşılaştırma olgusuna bölgeler arası, uluslar arası, halklar arası, kıtalar arası, zamanlar arası düzeylerde sağlam kanıtlarla yapmayı denemek ve önermek.
 - 7) Yukarıdaki maddede önerilenlerin devamında ve gereğinde; genetik müzik folkloru çalışmalarına geçmek için potansiyel sağlamak ve bu potansiyelin oluşmasında uluslar arası ortak araştırma seferberliğini, böylece halkların eski kültürleri, tarihleri, ruhî akrabalık ve ayrılıklarını sergilemeye varan kültür sosyolojisi ve tarihi malzemesi oluşturmaya yönelmek,
 - 8) Tüm araştırma süreçlerine başlamadan mevcut bilgilerle tanışmak,
 - 9) Bilgi ve derleme alınacak kişilerden homojen ortamlarında yaşayanlarına yönelmek, bilgileri, derlemeleri grup içinde yapmak, (bu türkülerin, masalların, derlemelerin unutulmuş kısımlarının hatırlanmasını sağlayacaktır), onların biyografilerini dikkate almak,

- 10) Araştırma için uygun zamanı kollamak ,
- 11) Görüşülen kişi ve kişilerin entellektüel ve duygusal tatminini sağlayarak katılımı nicel ve nitel olarak artırmak.
- 12) Araştırma ve derlemede gerekli kayıt cihazlarının en ağdaş olanını kullanmak,
- 13) Yerel birlikte yaşama biçimlerine dikkat etmek(mezra, köy,kent,kasaba) bu birlikte yaşama tarzlarının müziğe etkilerine,birbirlerine etkilerine dikkat etmek,
- 14) Yerel yaşama biçimlerini, (ilm) dediği ölçüyü dikkate alarak ülke müziğinin lamsal düzenlemesini yapmak, (köylü müziği,Macar Halk sanat müziği,muasır yüksek sanat müziği veya muasır ilm müzik).

D- DÖRDÜNCÜ ÖBEK

1-DİYALEKTİK:

1-(Kavramsal yöntem) Bir kavramdan öteki kavrama gelişmeleri ortadan kaldırarak ilerleyen mantıksal düşünme yolu :

a.(Sokrates'te) Doğruya varmak, kavramları açıklığa kavuşturmak, belirlemek ve bunların kesin tanımların bulmak için karşıtlıklar içinde ilerleyen karşılıklı konuşma yöntemi.

b.(platon'da) ideaların bilgisine vardırıan yol; en yüksek bilim; mantıksal yöntem. c.(Aristoteles mantığında) Tanıt-lama yolu. 2-Usun içine düştüğü gelişmeler öğretisi. Bu yönden özellikle Kant'ta: Koşulsuz olana, salt olana ulaşmak isteyen usun zorunlu olarak içine düştüğü gelişmeler. 3-Usun gelişme yasası (Alman idealizmi). Buna göre özellikle Hegel'de usun ve tinsel gerçekliğin karşıtlıklar içinden geçerek ilerlemesi ve kendini bulması. // Eytışimin temellendirilişi: Gelişme ve karşıtlıklar yalnızca olumsuz değillerdir; onlarda olumlu, ileriye götürücü, yaratıcı güç de vardır, karşıtlardan birleşim de doğar. Hegel'in geliştirdiği üçlü yöntem: thesis=koyum, sav-antithesis=karşı koyum, karşı sav-synthesis=birlikte koyum=birleşim. Bu son evrede birbirine karşıt olan şeyler birleşirler, birbirleriyle uzlaşırlar. İnsanlık tarihi Hegel'e göre eytişimsel bir konuşma gibidir: Bu konuşma, söz-karşısöz daha yüksek bir birlik içinde ilerler, ama bu birlik de yeniden bir karşıtlığın çekirdeği olur ve böylece daha ilerideki gelişmelere doğru itici bir gücü içinde bulundurur. Bu devinim ve ilerleme içinde us kendi kendini açar. Dünya tarihi böylece mantıksal ide'nin gelişmesidir. 4-Marx'ın eytişimsel özdekçiliğinde ekonomik gelişme yasasını dile getirir. Marx da Hegel gibi, dünyanın gelişmesinin eytişimsel bir biçimde olduğunu söyler, ama bu gelişmeyi idelerden kalkarak değil, insanın daha a-

şığı doğa katmanlarından (içgüdü) kalkarak açıklar. Bir tarih dönemini belirleyen, o dönemin ekonomik yapısıdır ona göre. Toplumdaki gerçek itici güçler, ekonomi ile ilgili güçlerdir. Tarihin gidişide bir ekonomi savaşıdır, bütün tarih sınıfların savaşıdır. Büyük eytişimsel üçlü adım Marx'a göre: Anamalcılık (Kapitalizm) (thesis) -emekçiler buyurganlığı (proletaria diktatörlüğü) (antithesis)-sınıfsız toplum ve herkese eşit mutluluk (synthesis) basamaklarından oluşur."(1)

Diyalektik kavramının Nasrettin Hoca'da somutlaşan halk düşüncesindeki yaygın bir kullanımını bir felsefeci anısında şöyle örneklendirmiştir; "Almanya'da (...)tartışıyoruz. Biriki konuya uğradıktan sonra, birden 'diyalektik' konusuna dolanıverdik. ... 'Diyalektik' sözcüğü ortaya atılır atılmaz, masamızdaki tüpedüz insanlarla öğrencilere birden birşeyler oldu, tanımlarla boğuşmaya başladılar. ...Diyalektik konusunda konuşma sırası bana gelip çatmıştı. Ne mi yaptım? Öyle uzun boylu düşünüp tartışmaya, girişli, yorumlu, çıkmalı bir akıl yürütmeye kalkışmaksızın baktım ki, Nasrettin Hoca'dan bir şeyler anlatmaktayım. Onüçüncü yüzyılda Orta Anadolu'da yaşamış olan bu yalın, ama yalın olduğu kadar şaşılacak boyutlara dayanan bu halk bilgesinin çekimine bırakmıştım kendimi. Şunları anlatıyordum: Günlerden bir gün, saçsaça başbaşa iki adam gelir Nasrettin Hoca'ya. Önce ilki öbürünü iteleyip çekişme konusunu yana yakıla anlatır Hoca'ya. Cankuşağıyla dinledikten sonra durumu yargılar Hoca:"Haklısın oğlum!" sonra öbür adam atılır, acarağzını yumar gözünü: "Buna bakma sen, durum onun anlattığı gibi değil. Sen asıl benim söylediğime inan" der. Herşeyi öyle kendisine çekerki, ona hak vermekten başka çare kalmaz. Şöyle der Hoca: "Haklısın oğlum!" Konuşulanlara kulak konmuş, söyle-

(1) Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, .

nenlerin hiçbirini kaçırmamış olan Hoca'nın karısı atılır o zaman: "Ne tuhaf adamsın sen, a Hoca! bu iki adamdan ya biri ya öbürü" diye çıkışır Hoca'ya. Ona ne dese beğenirsiniz, Hoca: "Kuşkusuz sen de haklısın karıcığım!"(1)

Günlük örneklerden felsefi kavramlara geçerken ya da tersini yaparken, doğaldır ki, verilmek istenemile, örneğin anlam ve açıklamada birebir örtüşmelerini beklemek her zaman mümkün olmamaktadır. Benzerliklerin anlamları tamamlayan yönleri açıklaması gerekmektedir. Suyun 100°C'de kaynadığını bilmek suyun ilk kaynıyor olmasından sonra olduğu gibi 13.yy'da yaşanıldığı varsayılan bir olayın 20.yy'da bilgi olarak açıklanması da olanaklıdır. Kaldı ki; birbirinin karşısında olanların, birbirleriyle ilişiksizmiş gibi görünenlerin yeni bir ilişkililik, yeni bir birliktelik oluşturabilecekleri, yeni yaklaşımları çağrıştıracakları Herakleitos'tan Nasrettin Hoca'ya geniş bir skalada ; felsefe sistemliliğinden günlük hayat kendiliğindenliğine varana dek göstergelenmektedir. Diyalektik ayrıca insan düşüncesine, eylemine maruz kalma durumuyla beraber olmak koşuluyla vardır. Bu duruma da yeniden insana has birşeyin etkisi ise yine diyalektiktir.

Nasrettin Hoca'dan, başka ifadeyle, genel gidişatta halk düşüncesinden günümüzdeki bir düşünüre geçildiğinde; "Diyalektik düşünme çabasının ereği, birbiriyle gelişen güçlerin bütünselliğine olabildiğince yaklaşım sağlamak ve söz konusu bütünün kurucu öğelerini kaynaklandığı alanı olabildiğince kesin biçimde sergilemektir." (2) "Etimolo-

(1) Nermi Uygur, Kültür Kuramı, s.61-62

(2) Arnold Hauser, "Diyalektik Kavramı," Yazko Felsefe Yazıları, 6.Kitap, s.75. Bu makale Yazarın Soziologie der Kunst, Verlag C.H.Beck, München 1974 çalışmasından çevrilmiştir. Eserin Türkçe ve/ya İngilizce dillerinde çevrilerini bulunamaması bu çalışma için bir eksiklik olarak düşünülmektedir.

lojik açıdan diyalektik, görüşme, hesaplaşma ya da bilimsel tartışma olarak belirlenebilir. Diyalektiğin bir anlam ve amacının olabilmesi ise, görüşme sırasında tarafların, karşıt görüşlerin, tutumların ve çabaların temsilcileri sıfatıyla, soru ve yanıt, kışkırtma ve karşılık verme, saldırı ve savunma yoluyla bir bilgiye ve karara varabilmelerine bağlıdır; burada tarafların hiç biri açısından mutlak anlamda haklı çıkmak diye birşey söz konusu değildir; ikisi birlikte, doğru tutum, amaca uygun ve pratik düşünce ya da koşullara uygun davranış olarak daha önce tanımladıkları ya da ulaşabilecek gibi görmedikleri bir çözüme varmalarıdır." (1)

Yöntem alt başlığının epistomolojik alanı içindeki yeri açısından bakılırsa: "Diyalektiğin esinlendiği şey, edinilmiş bütün kavramların yıkılmasıdır: Buradaki amaç aslında her an değişen, yenilenen gerçekliğin zihin düzeyinde dondurulmasını, mumyalaştırılmasını önlemektir. Edinilmiş kavramlar yürüyüş halindeki bütünlükleri hareketleri içinde ve parçaları ile bunları kapsayan bütünleri aynı anda yakalama yeteneğinden yoksundurlar. Bunun içindir ki, diyalektik özünde her türlü doğmaya karşı çıkmak zorundadır: Önceden hazırlanıp benimsenmiş her türlü felsefi tavır alışını 'saf dışı' edecektir. Oysa, en azından son yıllara kadar, diyalektiğin her türü, gerçekte sadece bir yüceltme yolu olarak kullanıldı: İnsanın zihninde kurduğu kavram, kalıp ve sistemleri aslında hiç de kale almadan akıp giden, her an değişen gerçekliği önceden hazırlanıp benimsenmiş doğma-kalıplar içine sokarak evcilleştirmek, sonra da bu doğmalardan kurulu sistemler sayesinde zaten baştan bilinir hale gelen sonucun meydana çıkmasını seyretmek." (2)

(1) Hauser, y.a.g.e., s.78

(2) G.Gurvitch, Sosyoloji ve Felsefe, s.70

Diger toplumlarda diyalektik kavramı nasıl anlaşılmaktadır,bu kavram toplumda veya toplumun bazı kesimlerin de nasıl yerleşmiştir,neleri çağrıştırmaktadır? Bu soruların yanıtından bu çalışma habersizdir.Bu koşulda : Türkiye'de diyalektik kavramı,sözcüğü daha yaygınca materyalist düşüncenin öğretileri ile birliktedir denebilir."Oysa,en azından son yıllara kadar,diyalektiğin her türü gerçekten sadece bir yüceltme yolu olarak kullanıldı."(1) denilirken de felsefe ve bilim çevrelerinde bu kavramın yanlış kullanımından bahsedilmektedir.Toplumsal düzeyde etkili olabilen fikir hareketleri kendilerine has sloganları,literatürü,düşünce tarzlarını toplumun bilgi hazinesine yerleştirmektedir.Bu ürünler toplumun bir kesimince olduğu gibi kabuledilirken diğer bir kesimce de olduğu gibi dışlanmaktadır.Doktriner bir anlayışla bu tavırlar tutarlıdır.Bilimsel olma yolunda ilerleme kaygusuyla düşünmede,sosyolojide,onun alt dallarında bu tavırlar baştan bilimselliğini yitirmiş olarak ele alınacaktır.Evrensel olan kavramların bazı gruplara,sınıflara ait kılınmasının nedenleri ayrı bir araştırma konusu olabilir.Çalışmada diyalektiğin siyasal bazda tartışılması yapılmıyacağı gibi,onun bir bilimsel yöntem olarak ele alınması da söz konusu değildir.Bu kavram genelde yöntem çalışmalarının,bilimsel araştırmaların,özelde sanat sosyolojisinin ilerleyeceği yolda bir yol açıcıdır,ön temizleyicidir.

Diyalektik,ayrıca,modern anlamdaki "Fen-Edebiyat" fakültelerinin çekirdeğini hazırlayan "yedi hür sanat " ın biridir.Diyalektiğin bir sanat sosyolojisi çalışmasında ön koşulmuş gibi görünmesi nispeten metodolojik kayguyla da birliktedir; Jane Piaget "Metodolojik anlamda diyalektik; yani, "zaman boyutu içinde gerçekleşen gelişmelerin izahını yapmak

(1) Gurvitch,y.a.g.e.,s.71

hedefini güden bütün bilimsel arayışların aralarındaki benzer ya da farklı çizgileri ortaya çıkarmak amacına yönelik epistemolojik çaba olarak diyalektik" demektedir. Ve " ... Jean Wahl'ın deyimiyle 'diyalektiğin diyalektikleştirilmesi' yani özünde daima göreceli olan 'dolaysız-aracısız olarak görünen, bilinen, elde edilen ' in ötesinde gerçekliğin her an yenilenen ve bitimsiz olan deneyimine yönelmek olacaktır."(1)

2-DETERMİNİZM

"Doğada belirli koşullar altında, aynı nedenlerin daima aynı sonuçları doğurmasına determinizm diyoruz. Ancak bu ilkenin arkasında iki varsayım vardır. Bu varsayımlardan ilki olan tek düzenlilik, doğada aynı türden olan bütün varlık ve olayların aynı özellikleri taşıdığını varsayar. ... İkinci varsayım ise nedenselliklidir. Doğada her olayın bir nedeni vardır ve bu neden kendinden önce gelen diğer bir nedendir."(2) Doğa düzenli işleyen bir kozmik yapı gösterdiğine göre belirli koşullar altındaki aynı olayların sonuçları aynıdır. Doğa bilimleri için durumun böyle olması toplumsal ve beşeri bilimler için geçerlimidir? Bu sorunun yanıtı olarak; eğer toplumsallık ve beşeri olma evreninde meydana gelen olayların tam bilgisine varılmışsa ve bu açık seçik bilgisine varılan olaylar gene açık seçik bilgisine varılan olayları yinelemişse; evet denilir.

Ancak açık seçik, her zaman denemesi olası bilgiye beşerî olaylar evreninde varmak için insan zihninin yapısı ve bu olaylar evreninin yapısı nitelik olarak bire bir örtüşmemektedir? Yani, matematik insan zihninin ürünüdür, evrendeki düzen de matematik olarak ifade edilebilir; zihin ve evren

(1) Bozkurt, y.a.g.e., s.11' de dip not

(2) Tolan, y.a.g.e., s.193

nitelik olarak örtüşür diyen Karteziyen görüş beşerî olaylar evreni için geçerlimidir? Bu sorunun yanıtına, bu çalışma sınırları içinde ve sınırlı bilgilerle, hayır demek gerekmektedir. Nitekim insan ürünlerinden en üst derecede subjektif olan sanatın bilgisine matematik ve mantık yapı içinde ermenin mümkün olmadığı bilinmektedir. Eğer bilimin konusu örneğin, insan yapıp etmelerinin farklı zaman ve mekanda, farklı zihni ve duygusal tonlarda, farklı biyolojik yapılarda tezahürü ve ya kaynaklanmasının anlaşılmasını kapsıyorsa kosmosu bir kaosa yönelmiştir. Bu kaos, belki aslında olmasa bile, insanlığın dağarcığındaki hali hazır bilgi düzeyinde vardır. Şu da bir gerçektir ki insanlığın düşünsel birikimi beşerî olan hakkında Newton'un yerçekim yasası kadar eksakt olmasa da bazı bilgileri oluşturmuştur. Bilgi düzeyindeki yetersizlikler şeklinde özetlenen birinci olumsuzluk diğer bir olumsuzlukla; mevcut olan olgu ve olay hakkında yanlış teşhis koymayla birleşince yeni ve daha boyutlu bir sorun çıkmaktadır.

Özetle hangi olayların hangi koşullarda hangi yeni olayları belirleyeceğinin bilgisi insanın sınırlılığında belirlenmiştir. Determinizmin determiné olması söz konusudur; teşhis, bilgi, yorumlama düzeyinde.

Sanat sosyolojisi toplumu, kendisinden daha çizgisel bir a^ala, sanatla ilişkisinde anlamaya ve anlatmaya soyunmuş bir bilim dalı olarak yukarıdaki problematiğin içindedir. Hedefi beşerî ilişkiler kosmosunun bilgisine tam olarak varmaktır. Varmak işinde diğer disiplinlerle birlikte imece yapmaktır. İmecenin gereğinin somut, geliştirilmiş bir örnek de determinizmle ilişkisi nasıldır? Sanat olgusu da dahil olmak üzere "... açıklanmak istenen her insan gerçekliği her türlü açıklama girişiminin öncesinde, kendi iç kuruluş düzeni ve unsurları arasındaki iç-bağlılık açısından bütünlük taşıyan

bir nesne olarak ortaya konmak zorundadır. Bu nesne, söz konusu gerçekliğin içinde doğduğu koşulları da içerecek bir şekilde, dolayısıyla de içinde doğmadığı durum ve alanlarla kesiklileştirilerek çerçevelendirilecektir; zira bu koşullar, söz konusu gerçekliği belirledikleri anda sahip oldukları kimliğe, gerçekliği ve üretmede olan çabanın etkisi^f ile sahip olmuşlardır. Örneğin, fiilen varolan her bıyık, erkeklerin üst dudak ile burun arasında çıkan kıllar ile açıklanabilir. Ancak böyle bir açıklama, bıyığı doğuş koşuluna indirgemektedir: Bu doğuşu belirleyen unsur (kıllar), doğuşuna yol açtığı gerçekliğin dışında tutulmuş, bu unsurun kendisini bıyığın oluşmasına imkan verecek biçimde etkileyen insan müdahalesi, yani kılların belirlenmişliği hesaba katılmamış olmaktadır. Bıyık, burada genel bir fizyolojik belirleyicilik içine emilmek suretiyle kendi içinden anlaşılacak bir bütün olma şansını baştan kaybetmiş olmaktadır; zira artık "kendisi" yok, erkek suratında çıkan kıllar vardır; elimizde incelenecek nesne olarak kalan, artık "bıyık" değil olsa olsa "erkek suratında çıkan kıllar" dır. Oysa aslında, cosmosun genel yasallığından şu ya da bu derecede farklılaşmış bir beşerî gerçeklik olarak "bıyık" , "bırakılmıştır" ; traş edilebilir olduğu halde traş edilmemişliği ölçüsünde ve aracılığıyla insan belirleyiciliğini içkindir. Ancak bu belirleyicilik, doğal bireyciliğin, -yani, bıyığı "bırakma" yolundaki müdahalenin yapıldığı anda veri olarak zaten mevcut bulunan koşulların- etkisine bırakılacak alanın sınırlarının belirlenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu belirlenişi yakalamak ise, ancak bıyık'ın kendisini kendisinden daha geniş gerçek bir çerçeveye yerleştirmekle mümkün olacaktır. Örneğimizi en basit şekliyle geliştirelim: Bıyıklı fakat sakalsız bir kişinin bıyık'ının beşerî belirlenmişliğinin ortaya çıkması, bu bıyığın, kendisini saka-

lın traş edilmiş bölgesi ile birlikte içerecek bir bütün içine yerleştirilmesiyle mümkündür. Gurvitch'in belirleyicikle rin tespitine yani açıklamaya ilişkin anlayışına ulaştığımız bu nokta, Gurvitch'in bizce de çok haklı olarak büyük önem verdiği bir hususu yakalama imkânını verecektir: Beşerî gerçeklikler üzerinde etkili olan belirleyiciliğin çoğulluğu, dolayısıyla de her bir belirleyiciliğin ancak kısmi, sınırlı ve sürekli olabileceği, ve bu çoklu belirleyiciklerin her bir gerçek bütünde farklı derecelerde önem ve etki sahibi olup kendi aralarında farklı bir hiyerarşi oluşturacakları.

Her bir gerçek bütünü, bir diğerinden nitel olarak farklı kılan temel unsur da işte bu farklı belirleyicilik hiyerarşisi (topyekün belirleyicilik formülü) dir.

"Bıyık" ile " traş edilmiş bölge" nin birlikte oluşturdukları gerçek çerçevede içinde hangi tür belirleyiciliğin hangi kesimde ve ne derecede etkili olacağı-yani, nerelerin jiletlenip, nerelerin doğal belirleyiciliğe ne derecede bırakılıp ne derecede makaslanacağı vb....- bu formülde dile gelir. Ancak daha da önemlisi bu topyekün belirleyicilik formülünün ayakta kalması kendiliğinden gerçekleşmez; sürekli insan çabasını (sakalın traşı aynı zamanda bıyığın da bırakılmasını te kabul eder, dolayısıyla sadece sakalın jiletlenmesi değil, bıyığın bırakılması da insan çabasıyla gerçekleşir) gerektirir ve beşerî olanın doğal olandan kesikliğide işte tam bu noktada gerçekleşir, daha doğrusu yaratılır: İnsan çabasının farklı belirleyicilik hiyerarşilerini fiili geçerlilik kazandırması sonucunda, kozmazun yasalılık esasındaki homojenliğinin bozulup çoğullaşması. Beşerî olanın tarihsel olanla buluşması da bu noktada olacaktır; ancak, bu heterojenleşmenin varlık/astro-nomik hareket katsayısında bir değişmeye yol açmaması şartıyla .Beşerî olan, verilmiş değil, oldurulmuştur; her oldurulmuşluk ise bir önceki duruma göre bir değişmedir, bir son-

raki durum için ise bir veri.(1)

Tanım olarak: determinizm, münferit olguların daima "contingence" (olabilir de olmayabilir de'lik) taşınır halde bulunan çok sayıdaki gerçek (yaşanmış,bilinmiş,inşa edilmiş) çerçeve ya da evrenin içine yerleştirilmesidir;determinizm,bu olguları söz konusu çerçeve anlaşıldığı ölçüde bu çerçeve içinde belirli bir yere yerleştirir,yani onları açıklar.Bu yerleştirme işinin baştan gerektirdiği husus ise,söz konusu "contingert" çerçevenin taşıdığı göreceli iç-rabıtalı -ğin kavranıp anlaşılmasıdır.(2)

3-AMPİRİK OLAN İLE SOMUT OLAN

"Öznenin gerçekliğe,zımmen ya da açıkça uyguladığı zihinsel çerçeveden bağımsız olarak ampirik yoktur.Bir balonu şişiren bazısının gözünde sadece hava iken bir çocuk için babanın gücü" (3) veya annenin sevgisi olabilecektir.Anketçinin "eşinizden dayak yermisiniz ? " şeklindeki bir soruya kadın eşler belki rahatlıkla doğru cevap verirken, erkek eşler gurur meselesi yapıp,eşlerinden dayak yedikleri halde, doğru cevap vermeseler ampirik bulgular,somut gerçekliğin yerine geçeceklerdir.Eşinden dayak yiyen kadınların sayısının genel nüfusa oranı ataerkil bir toplum anlayışına işaret edecekse ampirik ile somutun sosyoloji için sorunlu olma durumları kendini baştan koyacaktır."Somutluk,nesnenin kendi sahip olduğu (ya da olmadığı), yani başka başka nesnelere ya da herhangi bir özneyle ilişkilerinden bağımsız olarak taşıdığı (ya da taşımadığı) bir karakterdir.Oysa herhangi birşe-

(1) Cangızbay, Gurvitch Sosyolojisi, s.4-6

(2) Gurvitch, Déterminismes sociaux et liberté humaine,s.39 dan aktaran;Cangızbay,Gurvitch Sosyolojisi, s.122

(3) Cangızbay, y.a.g.e., s.71

yin, herhangi bir nesnenin, bireysel ya da kollektif bir özney-
le olan ilişkisi dışında yani öznenen bağımsız olarak-ampirik olması söz konusu olamaz; zira ampirik, yaşantıya, deneye, deneylemeye ilişkin olmayı gösteren bir sıfattır." (1)

Sanat sosyolojisi içinde yapılacak çalışmalar, teorik olmadan görgül olmaya doğru yönelirken, bu sorunlarla karşılaşacaktır.

4-GERÇEKLİK İLE OLANAK

Bu çalışmanın bir kaç yerinde insanlığın somutluklardan soyut dizgelere geçişinin önemi vurgulanmak istenmiştir. Cassirer "insanlık kültürü geliştikçe nesneler ile simgeler arasındaki ayırım açıkça duyulmaya başlanır ve bu gerçeklik ile olanak arasındaki ayırımın da gittikçe daha bir açıklıkla dile getirilmesine neden olur." (2) demektedir. "söz yitimine uğramış hastaların özel sözcük öbeklerini kullanma alışkanlığını yitirmekle kalmayıp genel düşünsel tutumlarında da ilginç bir yetersizliğin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu hastalardan çoğu uygulamada olağan kişilerin davranışlarından çok sapma göstermemişlerdir; ama soyut düşünmeyi gerektiren bir sorunla karşılaştıklarında büyük güçlükler çekmişlerdir. Onlar 'gerçek dışı' şeyleri ne düşünebilmişler ne de bu gibi şeylerden söz edebilmişlerdir. Örneğin yarım felç geçiren ve sağ eli felçli olan bir hasta 'sağ elimle yazı yazabilirim' tümcesini söyleyememiştir.... 'sol elimle yazı yazabilirim' tümcesini kolaylıkla söylemiştir. Çünkü, bu onun için koşullu veya gerçek olmayan bir durum değil, bir olgusal önermedir!" (3)

Belirli bir konuda çalışma yapmanın sorunları genellikle mevcut çalışmaların elden geçirilmesi olarak görülmektedir. Oysa bu bizler için bir gerçek durumdur. Olanaklı olanı

(1) y.a.g.e., s.71

(2) Cassirer, İnsan Üstüne Bir Deneme, s.61

(3) y.a.g.e., s.71

zorlamayı da engelleyebilir. Bunu demek, mevcut çalışmaların varlığını olumsuzlamak değildir. Onların bu olanağı üzerine, onların belirleyiciliğinden^Kolabildiğince kurtulmak çabasının gerekliliğini vurgulamaktır.

Yabancı dil bilmenin çalışan, düşünen için önemi yadsınmaz. Ancak, örneğin, sadece Fransızca bilerek bu literatürden, sadece İngilizce bilerek bu literatürden yararlanmaya, farkında olmadan, ağırlık vermek, bu olanağı yüceltmek özürlü bazı durumlar doğurabilecektir.

Halk arasında anlatılan örneklerde de bu sınırlı olma durumunu belirtmektedir. Bir kaç kişi tavuk etinin en güzel yerlerini konuşurlarmış, söz, bir adamın kapısında hizmetkâr olan birine gelince o "etin en güzel yeri kanadının ucudur" demiş. Alaylı gülümsemeleri sezen hizmetkâr; "bana orasını veriyorlar, ben onu biliyorum." demiştir.

BÖLÜM: II

SANAT SOSYOLOJİSİNE DOĞRU

Topluluk halinde yaşamak ve estetik kayguyla birşeyler yapmak ve/ya herhangi bir amaca yönelik etkinlikte, yaşantıda estetik olan yaradılış ögesini kullanmak insanlığın bugüne kadarki eserlerinde kendini göstermektedir. Örneğin, mağara resmi belki av için, belki büyü içindir, ama sanat yönü vardır. Toplum ve sanat birliktedir. Robinson Crusoe örneği toplumsallığın, çirkin, hoyrat fiksiyonlar örneği güzelliğin karşısındadır. Ancak toplum ile sanat tüm bunların dışında vardır ve onların beraberliğinin gözükmediği toplumlar yoktur. Kutsal kitaplar, efsaneler insanla beraber sanatın varlığını göstermektedir. Sanatın ve toplum halinde yaşamamanın çok yaşlı olgular olmasına karşın bilim, felsefe olguları, bunlar genelinde sosyoloji, estetik disiplinleri oldukça gençtir. Sanat sosyolojisi de sosyolojinin bir dalı olarak oldukça yenidir.

Bütün bilim dallarının genellikle Antik Yunan'a, zaman zaman da eski Çin ve Hint düşüncesine varan kökleri vardır. Çağdaş düşüncenin sürekli gelişimini izlemek şimdilik Batı düşüncesinden mümkün olmaktadır. Sanat için de bu böyle görünmektedir. Eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının bugünkü bilim ve sanatlara köken olabilecek, kalıntılarına ilişkin bilgilerin kıtlığı ve yaşamış olsa bile, bugünkü insanın adını bile duyma şansına erişemediği medeniyetlerin kalıntısızlıkları ancak buna elvermektedir. Mısır ve Mezopotamya'da belki, sanata

ilişkin düşünülenlerin^Kbilgisine kalıntılarla varmak imkansız olsa da sanat eseri kalıntılara rastlanmaktadır.Piramitler bunun en önemli örnekleridir.

Şunu hemen belirtmek gerekir;İslâm dünyasında bilimlerin gelişmesine ilişkin birikimi bulmak mümkün değildir? Buna verilecek hayır cevabı insanlığı Avrupalılığa indirgemek olacaktır.Oysa yöntem başlığında da deyiniildiği gibi bilimi geliştiren emek ve koruyuculuk unsurları zaman zaman el değiştirmiştir.Abbasiler'de Beytü'l Hikme örneği gibi.Diğer bir konu sanatın (özellikle görsel sanatların) gelişimini izlemek de Batıya bakılabilecek bir penceredendir.Ancak kaside,mevlid,sema',Bektaşî türküleri gibi sanatlar bir kenara bırakılır ise.Oysa ki; sanat bunlardır da.Bu çalışmada mevlid,kaside, ezan,resim,heykel ile yanyana ise Bartok ve Fuzulî aynı sanatsal olgunun geliştirilmesinde birlikte görülmüşse bunun nedeni bilimin gelişim ve kaynağının Batı etnosantrizminden kurtarılması gereğine olan inançtır.Süpekülatif bir Batı karşıtlılığını sanat sosyolojisinde ve diğer dallarda peşinen kabul etmenin tuzağına düşmek riskinin alternatifi;evrensel bilgi birikimlerinin tümünü kullanarak bir.İslâm sanatı sosyolojisi bir Türk sanatı tarihi çalışmasında bilinçli,tutsaklığı gönüllüce yaşamaktır.

İnsanların toplum yaşamlarına ilişkin bilgilere de onlardan kalan eserler ile varmak mümkün olmuştur.İşte sosyoloji,tarih,felsefe vb. insanlar hakkında edinilen bilgilerin birikimi,dönüştürülmesi,sınıflandırılması,yeniden ele alınarak hatalarından arındırılması ile olmuştur.

Sosyolojinin düşünce dünyasındaki macerasına felsefe olarak başladığı (Aristo),tarih ve toplum felsefesi olarak sürdürdüğü(İbn-i Haldun),bu durumunu adı sosyoloji olarak konulup (Comte) bilimler sınıfına kaydı yapıldıktan sonra da

devam ettiği (Comte,Marx),ustalarca (Weber,Durkheim)geliştirildikten sonra; Yeni Dünya'da çaresi elinden olunan merhem gibi kabullenildiği (suç,sapma,sanayileşme sosyolojileri,Merton),Atlas Okyanusunun batısından doğuya bakıldığında felsefenin tilmizi,doğusundan batıya bakıldığında kapitalist,bürokratik bir organizasyonun kurum doktoru gibi görüldüğü,Doğu Blokunda merkezi planlamacı tekno-bürokratik üst yapıda kendini somutlaştıran materyalizmin hizmetine girdiği bilinmektedir.Entellektüellik düzeyi düşük gelişmekte olan ülkelerde ise genellikle mühendis,doktor,maliyeci,hukukçu olmak istediği halde sınavda başarısız olan öğrencilerin yüksek öğrenimde "olsada olur olmasa da olur" cinsinden okuduğu öğretim proğramı ile kendini tanıtmak istediği durumlarda da sosyoloji vardır.Buna rağmen sosyoloji; toplumsal hayatın,insan gerçekliğinin hergün kendini yeniden üreten toplumsallığının,toplum olarak yaşamanın sorunlarını gene toplum olarak yaşayarak ötelemeye insanın kendi lehine kaydettiklerinin,kaydedemediklerin bilgisine varmaya,bu bilgilerden sistemli bütünlükler oluşturarak yeniden onları insanlığın hizmetine sunmaya yöneliktir.

i .

Bilimin doğasından olarak,yöheldiği varolanı kısmi derinlemesine incelemek isteyen sosyoloji de kendi alt dallarının oluşmasını,toplumsal gerçekliğin yeni yeni görünümelerde bitmeden ortaya çıkmasıyla işe koşarak sağlamıştır;sanat sosyolojisi bu bağlamda ortaya çıkmıştır.Buna benzer gelişmeler diğer toplumsal bilimler için de geçerlidir.Örneğin,sanat tarihi.

Toplumsala yönelen düşünce gelişme,değişme gösterirken sanata,güzele,sanat eserine olan yönelmeler de hem bilgi hem ilgi şeklinde olmuştur.Güzelin,sanatın ne olduğuna ilişkin olarak sorulan soruların ilkçağ düşünürü Platon'da en belirgin olarak ilk defa kendini gösterdiği Aristo'nun da bu konuda eseri olduğu,ancak bu çağda "sanat felsefesinin

siyasanın,değer felsefesinin birlikte ele alındığı" (1) vurgulanmaktadır.Sanat ve toplum felsefesi ile kesişen konular olmasına karşın "sanat tarihine ilişkin çalışmaların olmadığına- kendi günlerindeki sanatçıları anlatan bir kişinin dışında- dikkat çekilmektedir." (2) "İlkçağ felsefesinde sanat öykünmedir (Taklîdî Sanat,L'art Mimesis)"(3) Ortaçağ Avrupasında sanat Hıristiyanlığın hizmetinde bir iletişim aracı görünümündedir.(4) Skolastik felsefenin ünlü temsilcisi Aquino'lu Tomaso (1224-1274) Summa Theologia adlı eserinde Grek estetiğinin kuramsal sonuçlarını toplar,biçim,görüntü vb. kavramları tartışır.Bundan önce Vitrovius (M.Ö. 1 yy) "mimarlık sanatını konu alan ünlü eseri De Architectura' da temel bilgiler verir.Mimari oranlar,düzenler ve tipleri anlatan kitap,kendi döneminden önceki gelişmeleri de verdiği için,Rönesanstan günümüze kadar değerini koruduktan başka sanat tarihi düşüncesine sahip bir yazar tarafından yazıldığı için ayrıca önemlidir." (5)

Doğu ve Batı (Müslümanlık-Hıristiyanlık) dinin kurallarını ve hayatın pratik gereklerini sanat olgusunda tasvir yasağı sorunu ile yaşadı.Doğuda hangi sazların dinlenmesinin dinen caiz olduğu konusu,(Mevlevi ayinlerinde) gündeme gelirken,"Fârâbi (870-950), bir estetik ülküden ziyade bilimsel,bir açıdan musikiyi açıklamayı amaç edinmekteydi. (6)

(1) C.Sena,Estetik,Remzi Kitapevi,İst.1972, s.10

(2) S.Mülayım,Sanat Tarihi Metodu, s.56

(3) O.Hançerlioğlu,Felsefe Ansiklopedisi, "sanat" maddesi

(4) Gombrich,Sanatın Öyküsü, 7.bölümden özetle

(5) S.Mülayım, y.a.g.e.,s.58

(6) C.sena, y.a.g.e. , s.53.Onun eserleri Kitab-al Musiki-al-Kebir ve Kitab-al-Ağânî dir.

Vasari'nin 1563 'de Floransa' da Academia del Disegno' yu kurmasıyla başlayan dönem değişik müze, akademi ve enstitülerin kurulmasıyla günümüze kadar gelmiştir. Artık, sanat tarihi ile ilgili çalışmalar sadece kitaplar düzeyinde kalmaktan, çıkmış yaygın ve örgütlü eğitim düzeyine ulaşmıştır denilebilir.

1542 Vitruvius Akademisi (Roma)

1648 Académie de Beaux-Arts (Fransa)

1666 Académie de France

"17. yüzyıl Fransası'nda sanat tarihinin önemli bir alanı olan bizantinolojinin ilk çalışmaları görülür. ... 18. yüzyıla arkeoloji yüzyılı dense yeridir. Çünkü 1763 ve 1738'de Pompeii ve Herculaneum'da yapılan sistematik kazıların yankıları, arkeoloji adıyla yeni bir bilimin kurulmasına yol açarken sanat tarihi biliminin esaslı bir biçimde şekillenmesine de neden olmuştur. ... Winckelmann (1717-1768) kendi çağı yerine eski sanatı yazmayı denedi." (1) Bu dönemde estetik disiplini de kurulmuştur. Felsefi düşünceler ile sanat çalışmaları etkileşimi daha yetkin anlamda bir sanat bilgisi hazırlıyordu denebilir. Çünkü, bir yanda eserlerin derlenmesi, tanıtılması ve bu somutlukların düşünsel alanı etkilemesi, bir yanda eğitim ve bilim olmanın iç dinamiği söz konusudur. Hegel (1770-1831) gibi sistemci bir filozof sanat tarihi konularını da dikkate almıştır. Her ne kadar sanat tarihi bilgisi az olsa da (2) "bir sanat eserinin biricikliğinin özgün bir yönü olduğundan anlaşılması ve açıklanabilmesi için ayrıntılı ve zengin bir tarih bilgisinin de gerekli olduğuna inanıyordu." (3)

(1) S. Mülayim, y.a.g.e. , s. 64-65

(2) E. Gombrich, "Hegel ve Sanat Tarihi", (Çev. G. Nalbant) Mimarlık, (1983) s. 22-27

(3) y.a.g.e. , s. 23

"İngiliz soylularından Lord Elgin Atina Akrapolünde-ki Partenon tapınağının mermer metoplarını toplayıp İngiltereye getirir." (1800-1803) Bir ülkenin başka bir ülkedeki sanat eserlerini toplayıp götürmesi ve bunlara sahip çıkması, bugün bile görülen bir kapkaççılıktır. Arkeolojide bu olaya, mucidinin adıyla ' Elginizm' denmektedir. " (1) Bugün bile önemini koruyan pek çok müze de o zamanda kurulur^f. Modern Avrupayı hazırlayan tarihi olaylar olması bakımından da önemli olan bu kuruluşlar hem örnek olarak Osmanlıyı ve Genç Türkiye Cumhuriyetini etkilemiş hem de oryantalizm ile birlikte kendilerine malzeme sağlamıştır. Doğuda sanat tarihi için Türk seyyahların, vakanüvislerin, minyatürcülerin , saraydaki müzik çalışmalarında katkısı önemlidir. Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır:

Napolyon'un Mısır'dan getirdiği eserlerle Musée Central des Arts (1789) , British Museum (1759) , Louvre'un çekirdeğini oluşturan Musée des Monuments Français (1795), İmparatorluk Rus Arkeoloji Derneği (1846).

"19. yüzyılın sonuna değin J.Burckhardt (1818-1897), Riegl (1858-1905), Fiedler'den oluşan bir topluluk sanat bilimi (=kunstwissenschaft) terimini benimserler." (2) "Belirli bir çağın duygu ve düşünce yönelişi anlaşılmadıkça, o çağın sanatı ve sanatçısı yorumlanmaz" (3) anlayışındaki ruhtarihi (=Geistesgeschichte) sanat tarihi ile kendini aynı sayar. --

"19. yüzyıl Rusyası'nda teorik sanat çalışmaları ve sanat tarihi metodları, edebiyat ve eleştiri metodlarının estetik eğilimine benzemektedir. ...Çernişevski (1828-1889) toplumsal amaçlı gerçekçi bir estetiği geliştirir. Bieliniski

(1) S.Mülayım, y.a.g.e. , s. 67 ve 10 nolu dip not

(2) y,a,g.e. , s.68

(3) y.a.g.e. , s.71

(1818-1848) ve Dubrolyubov (1836-1861) da sanatı daha çok sosyolojinin dili ile açıklama eğilimindedirler. Yüzyılın sonuna doğru Plehanov (1856-1918) sanat ve toplum hayatını esas tema olarak ele alır ve daha sonra gelişecek olan bilimsel sosyalizm literatürü için etkili olacak önemli eserler verir." (1) "Çeşitli akımların zaman zaman etkisinde kalan Belinski (1847 yılının Rus Edebiyatına Bakış) adlı makalesinde sanatın toplumun meselelerini yansıtmayı, topluma hitap etmesini gereğini vurgulamıştır." (2) Toplumu dikkate alarak geliştirilen bu eleştiri anlayışının Puşkin'i çağının çocuğu, çağının şairi olarak nitelendirerek şairin eserlerinde kendi çağının olaylarını, Rus halkının yaşantısını ve karakteristik özelliklerini yansıttığını ve her zaman Rus gerçeklerine sadık kaldığını belirtmiş ve onu gerçek bir halk şairi, millî bir şair olarak nitelermiştir." (3) Çernişevski, Dubrolyubov ve bazı Rus eleştirmenlerde Puşkin için aynı eleştiri kriterinden hareketle aynı şeyleri söylemektedirler. (*)

Sanat tarihinin gelişimi bu şekilde sanat sosyolojisine doğru yönelimleri kaydederken, sanat sosyolojisi de sanat tarihi, sanat felsefesi alanında kaynaklar bularak kendi olma yolunda mesafe kat etmiştir. Burada, epistemolojik bir gelişim çizgisi verilmek istenmektedir. Sanat sosyolojisi için iki kaynak belirlenip bir de kendisi olarak yapılanlar düşünürlér düzeyinde dikkate alınacaktır. Özetle üç alt baş-

(1) S. Mülayım, y.a.g.e. , s.84

(2) A. Pamir, Vissarion Grigoryeviç Belinski'nin Eleştirisinde Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in Yeri, (yayınlanmamış master tezi) AÜDTCF, Slav Dilleri ve Edebiyatı Bölümü Ank. 1987, s.8

(3) y.a.g.e., s.266-267

(*) Sanat eleştirisinde toplumsal olanı felsefi bir görüşte öne çıkararak yapılan bir çalışma için bkz. Plehanov, Freville, Sosyalist Gözle Sanat ve Toplum, May yay., İst. 1974

lıkta;tarihçilerin çalışmalarında,felsefecilerin çalışmaları, sanat sosyolojisi yapmak için çalışanların çalışmalarında sanat sosyolojisi.

Daha önce Etnoğrafya başlığında sanat ve sanat sosyolojisi için önemi belirtilen Béla Bartok bu kesimin üçüncü alt başlığında da düşünülmelidir.Bartok'un Türkiye'de verdiği konferanslardan hareketle;o her ne kadar kendini sosyolog olarak tanıtmaya da ve diğer onu tanıtıcı kaynaklarda bu bahsedilmesede bu çalışmada o bir sanat sosyoloğu olarak ele alınmıştır.Bunun nedeni müziği ve müzikolojiyi bir fantazi olgu olarak değil,toplumla,toplumlarla,toplumların tarihleri,hareketleriyle,göçlerle,kültürleme ile birlikte düşünmesi ve düşüncesini araştırma düzeyinde kurallara bağlı olarak somutlaştırmasıdır.Diğer düşünürler hakkındaki bilgiler kendi çalışmalarından (İbn-i Haldun'dan alınmalar hariç) alınmamış,ikinci elden bilgilerdir.Doğrudan eserlerden bir çıkarma yapmak hem yabancı dil,hem de yorumlama düzeyi bakımından sınırlı olacaktır düşüncesiyle bu şekilde hareket edilmiştir.Eserlerin sosyolojik incelemesi zaten başlı başına bir çalışma oylumundadır.

A- TARİHÇİLERİN ÇALIŞMALARINDAN SANAT SOSYOLOJİSİNE:

1- İBN-İ HALDUN

Pekçok bilim adamınca siyaset,sosyoloji,ekonomi,tarih felsefesi gibi disiplinlerin kurucularından,öncülerinden sayılan (1) İbn-i Haldun bir tarihçidir. Onun bu kadar çeşitli konuya tarih eserinde deyinmesinin nedeni de "zamanında tarih biliminin henüz birikim (accumulation) bilimi durumun-

(1) Bkz.Mukaddime,Turan Dursun çevirisi,s.11-17

dan bölümlenme-tasnif (classification) bilimi durumuna gelmemesidir.(1) Bu nedenle Haldun tarihçi kategorisinde dikkate alınmıştır. Daha önce Birinci Bölümün 'tarih' başlığında; toplumsal birikimin tarih olarak somutlaşması açısından görüşlerine deyinilen düşünür hukuk sosyolojisinin öncülerinden de sayılmıştır.(2)

İbn-i Haldun'un Mukaddime adıyla bilinen eserinde pekçok konulara deyinilirken sanat konusuna da deyinmektedir. Yalnız onun sanat kavramı bugün zanaat, tıp, mühendislik, mimarlık, şarkı, dans, ebelik, müzik denilecek olanları kapsamaktadır. Mimarlık hem yapı eserlerine hem de şehir planlamasına yöneliktir. Ve önemli ölçüde devletlerin refahı, mimarî eserin olduğu yörenin uzun zaman yerleşik düzende iskânıyla ilişkili görülmektedir. Kentleşmeyle ve refahla ilişkisinde çeşitli mekanların iç bezemeleri, bu mekanlarda kullanılan günlük malzemede sanatsallık, bu hüner ve sanatların toplumda kalıcılığında refaha ve ilgiye bağlı istihdam ve bunun doğurduğu alt yapı konularına da deyinilmektedir. Sanatsal olanın ekonomik-siyasî olanla ilişkisinden başka şarkının, müziğin (=gına=tegânni) dinî vecibelerle uyumu konuları, (örneğin Şafî ve Malikî mezheplerinin kiraatda müzükte bağdaşmamaları), hat sanatının, matemetiğin eğitim açısından önemi Haldun'un toplumla ilişkisinde ele aldığı hususlardır. Onun genel görüşleri hakkında farklı yorumlar olduğundan bu konuya girilmek istenmemiş, bu çalışmanı 'tarih' başlığında ve 'kültür' başlığında deyinilenlerle yeti- Sanatlar konusu Birinci kitabın dördüncü bölümü fasıl:1,3-10,17-19, Birinci kitabın beşinci bölümü fasıl:16-23,25,

(1) Ümit Hassan, İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi, AÜSBF yay., Ank.1977, s.6

(2) H.Topçuoğlu, Hukuk Sosyolojisi, I, AÜHF yay., Ank.1960

30-33'de işlenmiştir. Sanat açısından temasettiği konulardaki sosyal hayata ilişkin yukarıda deyinilen noktalar ancak onun çalışmasının bütününe yön veren bilmsel tutumuyla daha anlamlı olacaktır.

Amiran Kurtkan onun çalışmalarının tarihî metoda dayalı olduğunu, sosyal değişmeyi maddî ve manevî faktörlerin determinesine bağladığını, tarihî metodu uygulamada düşülecek hataları ikaz ettiğini belirtmektedir.(1) Haldun ile ilgili yazılarda, kitap önsözlerinde genellikle bilgiler bulunmaktadır. Ancak onu açıklamada genellikle izlenen; bilinen bir düşünüre benzetmek gibi (Marx, Montesquieu).(2) bir epistemolojik kolaylıktır. Burada yapılacak olan vurgu, onu kendinden öncekine değil, kendinden sonrakine benzetmenin hatalı olacağıdır. Kent ve köylerin farklılaşmalarına, bunların müziğe yansımalarına ilişkin düşüncelerinde Bartok-Haldun benzetmesi yapılabilir. Hatta Bartok Kuzey Afrikada bu konuda çalışmalar da yapmıştır.(3)

2- JACOB BURCKHARDT: (1818-1897)

Sanat tarihinin genel gelişimi 19 yy'ın sonlarına doğru 'sanat bilimi' (=alm. kunsthwissenschaft) terimini benimseyen bir grup tarihçiyi kaydeder. J. Burckhardt da bu gruptadır. " Bu araştırmacılara göre, sanat tarihçiliği bir tarihî düşünce okulu olarak gelişmelidir. ... En iyi sanat

(1) A. Kurtkan, Sosyal İlimler Metodolojisi, Filiz Kitabevi, 1st. 1982, s. 54-64

(2) Ümit Hassan, y.a.g.e., 2. bölüm

(3) Bêla Bartok, Halk Müziği Hakkında, (konferanslar), Ankara Halkevi neşriyatı, Ar Şubesi, Ank. 1937

tarihçisi de, katı bir bilimselcilikle, kişisel zevki olmayan kişidir."(1) Sanat tarihine araştırma metodu olarak katkısı olan "Burckhardt'ın en dikkat çekici özelliği; kendi görüşünden çok, tarihsel kaynakları okuyucunun kafasında bir ortam yaratacak şekilde seferber edip belirli bir çağın tablosunu oluşturabilmesidir. Bu metoda göre, sanat eseri; sanatçı yaşantısının içinde bulunduğu koşulların ürünü olarak ele alınırken sanatçı da daha geniş bir akışı içinde yerini bulur. Sözgelimi, eserin yapıldığı yılda ortaya çıkan bir siyasî olayla, bilimde elde edilen bir başarıyla, söz konusu eserin ilişkisi kurulur. Yazarın bu anlayışla kaleme almış olduğu İtalya'da Rönesans Kültürü adlı eser hem köklü bir sanat tarihi araştırması, hem de Rönesans dünyası ve insanını ayrıntılarıyla belirleyen bir kültür tarihi niteliğindedir."(2) "Burckhardt, yapıtında Rönesans hareketini kültür yenilemesi olarak yorumluyordu. Ona göre bu yenilik Ortaçağ sanatına göre bir devrim sayılmalıydı. Ortaçağ toplumunun özelliği insanın cemaat yaşayışına bağışmasıydı. Rönesans ise kişinin bunun üstesinden gelerek kendini kurtarması kişiliğinin hürriyetini ilan etmesiydi. Böylece yeni bir yaratıcı güç ortaya çıkmıştı."(3) Yaratıcılığı bireysel özgürlüğe dayandıran genel anlayışa katılarak; sanattaki yaratıcılığı cemaatçi olmayan bir yapıya indirgemek her zaman taraftar bulmayabilecektir. Bu gelişmeci bir görüş olabilir. Çünkü sanat her toplumda vardır. Ancak genel bir zihniyet panoraması vermesi bakımından onun görüşü sosyolojik olarak dikkate değerdir. Bireyselciliği toplumculuğa yeğlediği için eleştirilebilecek bu anlayışta Rönesans insanı: "Ak-

(1) Mülâyim, y.a.g.e., s.68

(2) y.a.g.e., s.70

(3) Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Anadolu yay., cilt:3 s.1172

lın hesapçı soğukkanlılığına sahip ve her aracı pervasızca kullanan insan; cesur değil, fakat sonsuz derecede maharetli, herşeyi kendi isteğine boyuneğdirmeye düşkün insan; hak etmeksizin, herhangi bir din sevgisi duymaksızın, gününü gün etmeye bakan ve tüm davranışlarını buna uyduran, üstelik görkemli bir atalar gururu besleyen ve ateşli bir şöhret ihtirası ile yanan insan; serbest düşünür, yıldızlara inanır buna rağmen sakin bir dindarlık güden ve tanrıya salt bir iteat gösteren insan; zevk ve sefaya doymaz, fakat bilgi ve sanata da aynı derecede tutkun, her güzel şekle vurgun ve her güzel karşısında kendinden geçen, bizzat kendisi bitmez tükenmez, yorulmak bilmez bir temaşaa olan insan."(1)

Onun sanat tarihindeki yeri şöyle de vurgulanmaktadır. "19.yy'ın başında Almanyada sanat tarihi konular kataloğu şeklinde ele alınıyor ve ressam ve heykeltıraşın artistik ve resimsel uslubu reddedilerek sanat eseri sadece konuya göre değerlendiriliyor Burckhardt ise ilk kez sanat tarihini uygarlık tarihi içinde ele alan kişi oluyordu."(2)

Hem İbn-i Haldun hem de Burckhardt tarih çalışmalarına yöntem olarak yaptıkları katkılarla sanatın toplumsal olan yanına deyinmişlerdir. Sanatı toplumun, uygarlığın bir parçası, onlarla bağlantılı bir gidişat olarak görmüşlerdir. Yani, sanat tarihi bilgisinin kaynağını, sınırlarını hesaba Katarak (epistemolojik alan) sanat sosyolojisine katkıda bulunmuşlardır.

-
- (1) J.Burckhardt, İtalya'da Rönesans Kültürü, I, (çev.Bekir Sıtkı Baykal), Devlet Kitapları, Dünya Edebiyatından çeviriler, Alman Klasikleri 88, Şerefli Koçhisar, 1974, s.XII Bu kitap iki cilt olarak yayınmıştır.
- (2) F.Yenişehirlioğlu, Sanat Tarihimi, Sanat Sosyolojisi mi?, (konferans notları), Türk-İngiliz Kültür Derneği. 26.2.1987

B- FELSEFEDEN SANAT SOSYOLOJİSİNE DOĞRU

Bu başlıkta sanat felsefesi yaparken toplumsal olanla felsefelerini,estetik kuramlarını temellendirenlerden,sosyoloji yapmak için değil felsefe yapmak için yola çıkıp toplumsala değinenlerden Guyeau ve Taine söz konusu edilmiştir. Her iki düşünürün eserleri birinci elden okunmamış,onlar hakkında bilgi veren kaynaklardan sınırlıca hareket edilmiştir.Ancak bu iki örnekten başka örnekler de vermek mümkündür. Hatta sanat ve güzellik felsefelerinin siyaset ve ahlak felsefeleriyle birlikte ele alındığı durumlardan hareketle yepyeni bir çalışmada bu konu işlenebilir,genişletilebilir kapsamda görülmektedir. Toplumsal sanat anlayışlarındaki subjektiflik ile sosyolojinin varmak istediği objektiflik;yani sanatın felsefesi ile sosyolojisi arasındaki genel anlayış farkı bu başlıkta izlenebilecektir.

1- JEAN MARIE GUYEAU (1854-1888)

Genç yaşta ölmesine karşın önemli çalışmalar yapan düşünürün (*) genel felsefesi şöyle özetlenebilir: "O bireylere fazla değer vermemiş,genel olarak canlı varlıklara değer vermiştir.Bireylerin sosyal tarafını ele almakla sağlam bir ahlâk,sanat ,din kurmayı arzu etmiştir.Bütün felsefe meselelerini sosyoloji ile açıklamayı savunmuştur.Tüm bilimler toplumsal çağ (=ere sociologique)'da ilerlemeler kaydedecektir.Hayat onun için bir genişlemedir ve sosyal bir kabiliyeti vardır.Hayatın bu sosyal kabiliyeti,onun gelişmesi kudretlerin,fikirlerin,duyumların,iradenin ta benliğin ötesine

(*) L'irreligion de l'avenir ve Education et Héredite adlı çalışmalarının İstikbalin Dinsizliği ve Terbiye ve Vera-set adlarıyla Dr.Abdullah Cevdet tarafından Türkçeye çevrildiği belirtilmektedir. bkz.Sena,Büyük Filozoflar Ansiklopedisi,Nebioğlu yay.,İst.1957,cilt:2,s.306.

kadar yayılmasını sağlama şeklindedir. "En geniş yaşayış diğerleri için yaşamaktır. Hayat ancak genişleme şartıyla devamedebilir. Hayat istese bile bencil olamaz. Varlığımızdan ayrılmayan öyle âlîcenaplıklar vardır ki bunlarsız yaşanılmaz ."(1) Guyeau'nun anlattığı güzel hayat tarzında ahlaklılık bir sınırlama, bir kural değil, bir dolgunluk ve aşırı bolluktur. Sanatta hayatın bir genişlemesidir. L'Art an Point de vue Sociologique (Sosyoloji Bakımından Sanat) adlı çalışmasında Guyeau sanatın kaynağı, amacı ve özü hatta iç kanunu itibarıyla sosyal olduğunu savunur. Sanatın kaynak ve amacını sosyal sayan düşünürler olmuştur fakat sanatın özü itibarıyla sosyal olduğunu ilk açıklayan Guyeaudur. Ona göre sanat, içinde hayatın en büyük yoğunluk (intensité) ve yaygınlığa ulaştığı ideal bir cemiyet yaratır. Sanat toplumsallığın en yüksek bir şekli ve geliştirdiği evrensel sempatidir. Aynı eserde "sanat duygu vasıtası ile cemiyetin bütün tabiat varlıklarına hatta tabiatı aşmış telakki edilen vasıtalara veya nihayet beşeri hayal gücünün yarattığı yapıntılı (fictif) varlıklara genişlemesidir. Şu halde artistik heyecan, esaslı bir surette sosyaldır. O bireysel hayatı daha geniş ve evrensel bir hayata karıştırmak suretiyle büyütme gibi bir sonucu yaratır." demektedir. bireysel duygularla duyguların temelinde ilgisizlik ve uyumsuzluk (discordance) vardır. Bununla beraber sanat bunlardan ya bütün insanlarda veya bir çoğunlukta bir sevinç çağrışımı yaratır; ve bu sevinçlerin karakteri bencil hazlar, gibi bir birinin dışında kalmak değil bir dayanışma (solidarité) vücuda getirmektedir. Şu halde sanat da metafizik ve ahlak gibi, ferdi lanlız fikirler ve inançların veya irade aksiyonlarının bir biriyle mün-

(1) C.Sena, y.a.g.e. ,s.306

sebette bulunmalarıyla değil duyum ve duyguların karşılıklı münasebetleriyle evrensel hayatı yaşatmak üzere yükseltir. Sanatın bu duygular cemiyetini iyi gerçekleştirmek için iki şartı gereklidir. 1-Sanatın bütün bir fertler zümresinde özdeş bir hale getirdiği duyumlar ve duyguların en yüksek bir tabiatte olmaları, 2-Üstün duyum ve duyguların sempatisini vücuda getirmesi. Bu üstünlük en yegîn ve yayımlı ^F(expansif) ve bu sebepten de en sosyal olandır."Sosyal dayanışma en karmaşık ve en yüksek olan estetik prensibidir." (1) Guyeau'nun ifadelerinden hareketle sanatın henüz bilgisine varılarak yapılmadığı mağara resimlerindeki güdüleyici unsur incelenebilir.Avin iyi gitmesi için yapılan resimde (o ne için yapılırsa yapılsın sanattır) cemiyetin tabiat varlıklarına, büyüye, tabulara yenik olmayı istememesi yatmaktadır denebilir.Toplumda ulaşılan duygu birliği, duygudaşlık düzeyi sanatta sanatçıyı aşip toplumsal bir fonksiyon,yaşama alanı kazanmıştır.Avlanmanın,büyüye inanmanın önemliduygusal ve pratik belirleyiciler olduğu toplumsal düzende sanatın nedeni, onun ortaya çıkışı tam anlamıyla açıklanmasa da o toplumun yapılaşmasını belirleyen unsurlar arasında sanatın girmişliği kendine yaşama şansı bulmuş olması, görülebilir.Örnek açıklamaları çoğaltmak mümkündür.Ancak bu görüşün bir felsefi görüş olduğunu,sosyolojinin sanata tüm ilgisini açıklayabileceğini önceden belirtmek mümkün değildir.Sanatın toplumsal fonksiyonları veya toplumun sanatsal fonkiyonu konularında Guyeau'nun görüşleri dikkate değer belirlemelerde bulundurabilir.

(1) C.Sena, y.a.g.e. "Guyeau" maddesinden özetle hazırlanmıştır.

2-ADOLPHE-- HIPPOLYTE TAINE (1828-1893)

Daha ileriki, Sanat Sosyolojisinin Konusu, bölümünde ele alınacak olan pozivitizm-realizm-naturalizm ilişkisinde genellikle Felsefe-Sanat ilişkiliğine deyinilmek istenmiştir. Hatta bilimde işin içindedir. Orada izleneceği ve Haldun, Burckhardt'da değinilen metodolojik katkıda belirtildiği gibi düşünsel yönelimlerde yeni bir yöntem, yeni bir ilgi alanının da kapılarını zorlamaktadır. Bu husus ayrıca yöntem başlığı içindeki bilgilerle de birlikte düşünülmelidir. İşte Taine de Comte'un izleyicilerinden olarak sanat felsefesinde bir amaç gütmektedir. "Onun sanat felsefesinde güttüğü amaç; estetiğe deney ve tarih metodlarını uygulamak ve bu bilgi koluna bilimsel bir karakter vermektir. Onun deyimiyle; türlü kavimler ve türlü dönemlerin sanatlarını incelemek suretiyle, tabiatını tarif etmenin ve her sanatın varoluş şartlarını göstermenin mümkün olacağını farzediniz: Bu taktirde güzel sanatları ve genel olarak sanatı tam olarak açıklayabiliriz; yani estetik denilen şeyi elde ederiz." (1) "Büyük eleştirci edebiyat, sanat ve kurumlarda beliren insan hareketini ırk(rece), ortam (milieu) ve zaman (temps)'ın üçlü etkisiyle açıklar. Bu ırk, ortam ve zaman üçlüsü bir asrın tüm yazarlarında ortak olan ortak olan 'basit ahlak hali' (=l'etat mdral élémentaire)nin kaynağını oluşturur. Büyük insanlar bu kuvvetlerin farklı sentezlerini sunarlar." (2) Daha önceden beri oluşagelen, pozitivistimin toplumsal bilimlere açıklamadaki yetersizliğine dair eleştiriler bu konuda Taine için de geçerlidir. Taine ve bazı başka filozoflara genel bir eleştiri de bir ana düşünceyi felsefelerinde egemen kılmalarıdır.

(1) Cemil Sena, Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, 4.cilt 'Taine' maddesi.

(2) Murtaza Korlaelçi, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, İnsan yay., İst.1986, s.153

"Her filozof Taine'nin 1'idée maitresse (=ana düşünce) diye adlandırdığı kaynağı ve ana yetiyi bulmuş olduğuna inanmaktadır.Ama,bu yetinin öz yapısının açıklanmasına sıra geldiğinde tüm bu açıklamalar birbirlerinden ayrılırlar;giderek birbirleriyle gelişirler. Her düşünür bize insan doğasına ilişkin kendi görüşünü verir.Tüm bu filozoflar karalı deneycilirdir:Onlar bize yalnız ve yalnız olguları gösterirler ama deneysel kanıt yorumları daha başlangıçtan keyfi bir varsayımı içerir. Bu keyfilik kuram geliştirip ayrıntılı ve karmaşık bir görünüm kazandıkça daha çok su yüzüne çıkar. Nietzsche,güç isteğinden söz eder,Freud dikkatleri cinsel içgüdüye çeker Marx ise en yüksek yeri ekonomik içgüdüye verir. Her kuram içinde deneysel olguların önceden tasarlanmış bir örneğe uymak üzere zor ve baskı gördüğü bir ortam haline gelir."(1)

Taine bu felsefesindeki öğelerle sanat sosyolojisine içeriğe ilişkin katkıda bulunurken hem de felsefesini bilimselcileştirerek bilim yoluyla metoda ve genel bilim anlayışına katkıda bulunmaktadır. Determinizm ve pozitivizm anlayışıyla kendinden sonraki düşünceyi etkilemiştir.

Burada deyilmeyip bu bölümün başındaki kısımda deyinilen Rusya'daki eleştiri zihniyetini de felsefeden sanat sosyolojisine bir yol olarak,eleştirileriyle birlikte,düşünmek mümkündür.

(1) Ernst Cassirer,İnsan Üstüne Bir Deneme,s.30

C- SANAT SOSYOLOJİSİNDE BAZI İSİMLER

Sanatın sosyolojisi için dikkate değer tarihi ve felsefi çalışmalar olması ve bunların çağrıştırdıkları, sosyolojinin gittikçe uzmanlaşma gerektiren alanlara yönelmesi toplumda sanat olgusunun incelenmesi durumunu ortaya çıkartmıştır. Bazı sosyologlar, eleştirmenler, bazı felsefeciler, tarihçiler toplumla sanat ilişkisini açıklamaya doğrudan yönelik çalışmalar yapmıştır. Sanat sosyolojisi olsun diye yapılan çalışmaların ilk örnekleri bunlardır denebilir. Peşinen belirtmek gerekir ki sanat sosyolojisi düşüncesinin bir tarihini vermek gereği her zaman kendini hissettirecektir. Burada genel bir iki isimden bahsedilecektir.

"Herbert Read, ilk sanat sosyoloğu olarak Isaiah Berlin'i göstermekle birlikte, bu alanın 1930-40'larda İngiltere ve Amerikadaki tarihî materyalizm hareketiyle canlılık kazandığını görüyoruz." (1) "Lalo, Sorokin ve Hauser gibi sosyologlar ve Croce sanatla sosyal yaşayış arasında bir takım mekanik, mücerret münasebetler göstermeye çalışmış iseler de onların denemeleri gerçek sosyolojinin hedeflerine yaklaşmamışlardır. Bir nesil evlâkilerin 'zihnî ve donmuş' fikirlerine bağlıdırlar. Günün sanatkarlarının geçirdikleri değişimlere ve yaşadıkları tecrübelerle yabancıdırlar. ... Alman Estetik sosyoloğu Lukacs iki önemli noktaya deyinir: sosyal hayat ve tezahürleri, sanatkarın yaratıcı olan hayatları. ... Onun klasik estetik sosyolojisine verdiği bu yeni istikamet kolletif Traité de Sociologie'nin "sanat sosyolojisi" bölümünü deneyen Piere Francastel tarafından da takfiye edilmektedir. Ona göre sanatkarın yaratışı daha başlangıçta

(1) Mülayim, y.a.g.e., s.142

'bir kollektif ve ferdî aksiyon olup birlikte sanatkarın tecrübesine tesir eder ve hakimiyeti altına alacağı bir dünyanın teşekkülünü hazırlar.... Kısacası, sanattaki yaratışın oluşu, soyal hayatın oluşu demektir. Bu SOSYAL HAYAT ise tek ferdin düşünüş ve yaratışında kendi değişmesinin hareket verici prensibini bulmaktadır. ... Kanatı şu ki bugünün artistik yaratışı göz önüne alınmadan bir sanat sosyolojisi demek imkansızdır'." (1) "Francastel sanat eserini incelemek için devamlı ortaya yeni sınıflandırmalar koymayı sorun çözücü bulmaz. Sanat eseri onun için bir işaret bir imgedir, sanat eseri onu yaratanla ona bakan arasında oluşan çifte ilişki sonucu ortaya çıkar. Francastel'in 1950'li yıllarda toplumdan değil fakat sanat eserinin çözümlenmesinden çıkarak oluşturduğu sanat sosyolojisi toplumdan sanat çözümlemesine değil sanattan toplum çözümlemesine gider!"(2)

Hauser, sanatı toplumun ürettiği bir üst olgu olarak görür. Onun için toplumların belli tarihsel süreçlerde belli sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri vardır. Sanat ise bu özelliklere göre biçimlenir, anlam kazanır. "Hauser'in yöntemi genellikle toplumlardaki sosyal ekonomik ve politik öğeleri sınırlamak ve buna göre sanatın nasıl biçimlendiğini göstermek olmuştur. Francastel ise Hauser'in çalışmalarının sanat yapıtının incelenmesine girmeden yapılan bir sanat tarihi incelemesi olarak kabuleder. Böyle bir yaklaşımda sanatçı içinde yaşadığı toplumun ortak dünya görüşünü öznel bir dille ifade eden kişi olarak tanımlandığını söylemekte, bu yöntemle ne sanat eserinin ortaya çıkaran sanatçının özgül psikolojik yapısı ne de sanat eserinin ortaya çıktığı ortama onu bağlayan ilişkilerin sonsuz değişkenliği gözönün-

(1) Z.F.Fındıkoğlu, İçtimaiyat Dersleri -sosyoloji doktrin ve kolları-, İÜİF yay., İst.1971, s.319-320

(2) y.a.g.e.,

de olur der."(1).

Jean Duvignaud'nun sanat üzerine yapılacak çalışmalar için önerileri:

- Kapalı bir grubun psikolojik ve sosyolojik yaşantısına iştirak olarak sanat,
- Ayrıcalıklı kimselerin ve din adamlarının hoşnutluğu ve eğlencesi olarak sanat
- Bir din olarak sanat
- Yaşantının süslenmesi ve güzelleştirilmesi olarak sanat,
- Grubun ya da toplumun geleneksel yaşantısına bir törel karşıtlık girişimi olarak sanat.(2)

-
- (1) F.Yenişehirlioğlu,Sanat tarihimi, Sanat Sosyolojisi mi?, (konferens notları)
- (2) Doğan Ergun,100 soruda Sosyoloji El Kitabı"Gerçek yay., İst.1973,s.1120

Her sınıflandırma bir "bahse girme" dir; sonucu, deneyim içinde her an yeniden sınanan bir "bahis".

GURVITCH

BÖLÜM:III

SANAT SOSYOLOJİSİNİN KONUSU

Bir resim sergisindeki resmi veya bir konser salonunda seslendirilecek konçertoyu veya bir şairin kasidesini incelemek durumunda olmak toplumsala, sanat sosyolojisine ilişkin bazı bilgileri tüketmeyi getirecekse bu sanat eserinin incelenmesinden dolayı olacaktır. Böylece sanat eserinin incelenmesinde sosyolojik bazı kavramlar, akıl yürütme tarzları kullanıldığından sanat sosyolojisine yaklaşılmış olunacaktır. Ama bu sanat eseriyle nispeten sınırlıdır.

Bir reel varlık olarak resim; tual, boya, çerçeve ve diğer resimsel malzemeden oluşmuştur. Ancak onun bu reel var olmasının gerisinde insana, insanlara mesajlar veren bir alan daha vardır. Bu geri alanda, örneğin, bir savaş sahnesinin duygusal ve entellektüel birikimle algılanmasını sağlayan ifadeler ve semboller bulunabilir. Bu eseri açıklamada savaşla ilgisinde sosyolojik ifadeler kullanılabilir. Bu kadarlık sosyal ilgi, yani eseri açıklamada toplumsal olan, bu çalışmada, sanat sosyolojisinin konusunu oluşturmada yetersizdir.

Bir resim sergisini, sergisindeki tabloların dışında; sergiye gelen izleyicilerin kendiliğinden gelenlerden oluşmuş bir meraklılar topluluğunu olduğu, sadece parası olduğu için kendisinin statüsüne yükseltmek için resim alanlarını olduğu, serginin düzenlenmesini bir devlet kuruluşununmu yok-

sa bir holdinginmi üstlendiği, bir siyasi partinin bu sergi-
deki sanatçıları destekleyip desteklemediği gibi konularda
birlikte düşünmek gereklidir.

Savaş konusu, örneğin, bir ciğer sanat dalında, "Çanak-
kale Şehitlerine " adlı bir şiirde de var olabilecektir. Bura-
da da kelimelerin sintaks diziliminde somutlaşan reel alanın
gerisinde duygusal ve entellektüel birikimler bulunacaktır.
"Bu taşındır diyerek Kabeyi diksem başına" veya "Ne zillet -
tir ki, nakus inlesin kabrinde Osman'ın" mısraları bir müslü-
man inanışlı toplumda ve kendini Osmanlı yadigarı sayan, Os-
manlı büyüklerinin anısında duygulanan insanın entellektüel
ve duygusal fonunda anlam bulacaktır. Akif'de duygulanma-
nın ulusal bir dayanışmaya yöneldiği söylenebilir. Evrensel
bir toplum mevcut olmadığına göre, bu kısmidir denebilir.

Oysaki o, "tauna da zuldür bu bela" diyerek insanın a-
teşi kendi zararına kullanmasındaki yabancılaşmayı vurgulaya-
rak, emperyalizme karşı olmayı destekleyerek prometeuscu bir
tutum göstermektedir.

Şunu da belirtmek gerekir; aynı savaş konu alan Geli-
bolu filminde bir Yeni Zellandalı genç atlet Türkler tarafın-
dan öldürülerek üzüntülü bir sahne, hatta son yaratılmaktadır.
Bu filmde sporcu bir insanı öldürmek gibi bir olumsuzluk ev-
rensel değerlere dayanmaktadır. Ancak onun sinema sanatı ve
propaganda açısından önemi düşünülürse Mehmet Akif'den daha
evrensel olmama gibi bir eleştiriye maruz kalabilecektir.

Şiirdeki anlam, reel olanın, kelime dizilerinin ötesindedir
ve toplumsalla açıklanabilecektir. Bu açıklamalar da bu çalış-
manın anladığı anlamda tam bir sosyolojik yeterlilik yoktur.
Buna bir şey daha katmak gerekecektir; Safahat'ın eklemek ve
şeker bulmanın sorun olduğu günlerde baskı üstüne baskı yap-
masıdır. Akif'in şairliğin yanında cami kürsülerinden cemaate
vaazlar vermesidir. Eğer onun asıl mesleğinin veterinerlik

olduğu düşünülürse; tüm bu sayılanlar daha da anlam bulacaktır. Eğer sosyoloji, insanın kendini sınırlayan doğal ve beşerî engellerle mücadelesinde, kendini bu belirlenmişlikle yeniden özgür kılmasında toplumsal olanı araştırıyorsa; sanat sosyolojisinin konusu Akif'in şiirine, şiirindeki toplumsal, entellektüel, duygusal fona eğildiği kadar Akif'in mesleğine yazdığı kitabın basılıp satılma konusuna da itibar etmesi gerekecektir,

"Bethoven 9.Senfonosinde Schiller'in "Neşeye Özgü" adlı şiirindeki insan sevgisini ve insanların kardeşliği düşüncesini işlemektedir. ... eserin dördüncü bölümünün ikinci kısmı tam bir mehter müziğidir. Bestecinin Viyana önlerine kadar gelen Türk ordularının mehter müziğinden etkilendiği söylenir." (1) Bu bilgiler Osmanlı'nın Avrupa içlerinde bulunmasını, bir bestecinin bir şairin Schiller eserinden ilham almasını, bir sanat eserinde verecektir. Ancak siyasi ve sanatta ilişkin bu bilgilerin üzerine Bethoven'in tarihçi Hammer'den Osmanlı müzik eserlerinin notalarını istediğini Hammer'in bestecinin bu isteğini Osmanlı'da nota yazımına geçilmediği için karşılayamadığını eklemek mümkündür. (2) Sanat sosyolojisini bu durum da müzik eğitim, eserlerin belgelenmesi ve toplumsal düzeyde müzik birikimi ilgilendirecektir.

Uzun araştırmalar, zahmetli kazılar sonucunda bir mağarada bulunan duvar resmindeki av sahnesi avlama öncesi veya sonraki hallerin doğa üstü güçlerce denetlenmesini sağlamak için yapıldığı söylenebilir. Nedir ki bu toplumların yapılaşmasında önemli olan şeyin (bir fert olarak var-ölmek, bir büyüyle sigorta olmak) ne olduğu da sosyolojiyi ilgilendirecektir.

(1) İ.Tunalı, Sanat Ontolojisi, s.171

(2) H.Şimşek, Pazar Konseri, (dizi TV programı) TV.I programı, 1986-87 kış dönemi

nî, büyüsel güçlerin resim yapımını güdülediğini belir-
yebilmek hatta bu yoldan tarih felsefesine ışık tutmak
emli olacaktır.

Yukarıdaki örnekler sanat sosyolojisinin konusunu
luşturan durumlarda iki ana bölümün seçilmesini kolaylaştı-
rmak amacıyla verilmiştir. Birinci bölüm doğrudan sanat
olanı, ikinci bölüm sanat olanla ilgili-ilişkili olanı kap-
lamaktadır. Örnek tekrarlanırsa; resim sergisindeki bir e-
ser 'sanat olan' bölümünde konu edilecek, resim sergisine
gelen izleyiciler, resim sergisini düzenleyenler ise 'sa-
natla ilgi-ilişki olan' bölümünde konu edilecektir. Bu iki
konunun ayrımını belirleyen çizgiler zaman zaman belirgin-
liğinden, koyuluğundan taviz verebilecektir. Bunun nedeni;
ilgisiyle, kendisiyle, ilişkileriyle sanat olgusunun bir
bütün olmasındandır. Örneğin, mevlid, bir törenin bir şiir
türünün adıdır. Onun oluşum ortamında sanata doğrudan il-
gili olan da katılabilmektedir (Selavati şerife getirerek,
ilahi okuyarak). Oysaki, resim sanatında, kasidede, heykel-
de sanatçının dışında eserin reel bir varlık olarak var-ol-
masına katılan doğrudan müdahale yoktur.

Bu ayrım, sanat eseri ve sanat eserine ilginin dere-
celeri olarak da yapılabilirdi; yakın ilgi, uzak ilgi veya
sanat eseriyle doğrudan ilgi, dolaylı ilgi. Bu yapılmamıştır.
Çünkü, sanat ile ilgi ve ilişkinin çeşitli zamanlarda, çeşit-
li toplumlarda, gruplarda farklı ortaya çıkışları söz konusu
olacaktır. Bu ayrımların yapılmasındaki bir neden de tanımlı ve-
rilmek istenmeyen, ancak, bir genel görünümü sağlanmak iste-
nen sanat olgusunun betimlenmesine, konu edilişiyle de, kat-
kıda bulunmaktadır. Özetle, bu bölümde iki ana başlık belir-
lenmiştir; sanat ve sanatla ilgi-ilişki.

İlk ayırımın birinci bölümü olan sanat başlığı altında da üç ayrı öbek belirlenmiştir.Öbekler sadece epistemolojik olup sanatı şu ya da bu yanına,fonksiyonuna,ögesine indirmeden kaçınmak istenmiştir.Bu öbekler şunlardır; bilgisiye sonradan varılan sanat,bilgisiyle yapılan sanat,sanat dışı etkinliklerde gerçekleşim ve katkı olarak sanat.

Eğer,sanatçı eserini büyü için,av için yapıyorsa ve ancak insanlık ona sonradan tarihin belirli bir aşamasında bulup,ona bu sanattır diyorsa bu eserler evreni birinci öbeği,eğer sanatçı yaptığı sanat eserini onun bir sanat eseri olduğunu bilerek yapıyorsa bu sanat eserlerinin evreni ikinci öbeği.oluşturmaktadır.Üçüncü öbekte sanat,ilk bakışta bir başka şeymiş (dini ayin,spor gösterisi vb.) gibi görünen ancak o görünenin içine herhangi bir siyasî,ekonomik,dini gidişattan ve/ya karardan dolayı giren kültür ürünüdür,insan yapmasıdır.Örneğin,makamla okunan ezan,spor yarışmalarındaki buz,su balesi gibi .

Bu üçlü ayırımın alternatifi olarak; ilkel ve gelişmiş dinlerde iletişim olarak sanat,bilim ve sanayileşmeyle ilgili olarak sanat veya laik sanat,dini sanat denebilir. Bu tür bir ayırım tercih edilmemiştir çünkü sanat,ona yönelen objenin onun bir yönüne (laik,dini) ağırlık vermesiyle indirgenmiş olacaktır.Oysa sanat topyekün,bir bütün olarak vardır; onun dini,hukuki olanla,ekonomik olanla bazı dönemlerdeki yoğun ilişkileri ezeli-ebedîbelirlemede,açıklamada yetersiz kalacaktır. Hele ki sanatın yaratıcısı olan insanı bile bir yönüne-yanına indirgeyerek (homo economicus),onun sanatını da bu indirgenmişlikle birleştirerek sanata iki kez indirgenmişlik sıfatı veren açıklamalar daha da tehlikeli görülmüştür.Homo economicus'un yaptığı veya yaptırdığı mezar taşıdaki bitkisel süslemelerdeki naturalist-realist etkinin konu edilmesi gibi.

Farklı zaman ve toplumlarda sanat ne şekilde tezahür ederse etsin, hangi toplumsal yapılaşma unsurunun egemenliği altına girerse girsin onun bir bütün olarak ele alınması ve bu ele alınmada ölçütün onun bütünlüğünü bozacak şekilde olmaması zorunlu görülmüştür. Ayrım koymak gerekirse; bunu analitik olarak koymak, zihin düzeyinde koymak sanatın bütünlüğünün, indirgenmemişliğinin gereği bakımından önemli olacaktır.

SANAT SOSYOLOJİSİNİN KONUSU

Sanat Olan	Sanata ilgi-Sanatla İlişki
* Bilgisine sonradan varılan sanat	* Sanat-Sanatçı
* Bilgisiyle yapılan sanat	* İnsanların kendiliğinden ilgileri
* Sanat dışı etkinliklerde gerçekleşim ve katkı olarak sanat&	* Kurumlaşmış ilgiler ve ilişkili olma halleri
	- sanat-devlet
	- sanat-felsefe
	- sanat-din
	- sanat-teknoloji vb.

A- SANAT OLAN

1- BİLGİSİNE SONRADAN VARILAN SANAT

İnsanlar Babilliler zamanına gelene kadar kendi bilgi ve eylemlerini bir soyut sisteme bağlayamamışlardır. Ancak Babilliler dil, matematik sistemleri hakkında soyut bilgiler oluşturmuştur. (1) Bunu vurgulamanın birinci nedeni; insanın, yapıp ettiklerinin ne olduğuna geriye dönüp bakmasındaki, yeniden anlatabilmesindeki anlamdır. Oldukça felsefi

(1) Cassirer, y.a.g.e, s.51-52

bir ifadenin sanat sosyolojisinde bir ölçüt olmasının neden gelmektedir? İnsan kendi bulunduğu evrenin sorunlarını çözüp, toplumsallığını bu sorunlu olmadan kurtulma çabalarıyla yaşamaktaysa ve sosyoloji de insanın tarih olarak somutlaşan, seçkinleşen etkinliklerinin bir dokusuyla; insanın ne olduğunu bilerek kendisine müdahalesi ve/ya müdahale öncesi bilgi birikimi sosyolojik olandan uzak tutulmamalıdır.

İnsanın, daha ilk günlerinden beri, taklitler yapmış olacağı, duvarlara, kaplara resimler, bezemeler yaptığı tüm sanat tarihi kitaplarında belirtilmekte ve örneğin mağra duvarlarındaki resimlerinin yapılmasındaki güdünün dinî, büyüsel olabileceği eklenmektedir. "Bu ilkel avcılar belki de oklarını ve baltalarını kullanarak elde ettikleri avlarının yalnızca resmini yapmakla, gerçek hayvanların da kendi güçlerine boyun eğeceğine inanıyordu." (1) Onların sanat yapmış olmak için (ister sanat sanat içindir, ister sanat toplum içindir olarak yorumlansın) sanat yapmadıkları, ancak günlük deyimle "işlerin rasgitmesi" için sanat yaptıkları etkisi uyanmaktadır. Öyleyse, insanlık, yüzyıllar sonra atalarının yaptıklarını etiketlemektedirler. Yani, bu başlık altındaki sanatın analitik ayırıcı vasfı; onun sonradan tanınmış olmasıdır. Olgunun sosyolojik yanı da rast gitmesi gereğine inanılan işlerin toplumsal yapılaşmayı ne derece belirlediğidir. Örneğin, 20.yy'ın toplumunda işlerin rasgitmesi (kalkınma, gelişme) sanayileşmenin derecesiyle orantılıdır ve bilim, teknoloji yeni bir yapılaşmada ülküdür. İlkel insanın ülküsü de toplayıcı bir toplum olarak kalabilmesidir. Sosyoloji de avlanma düzeyinde hayati önemi olan toplumsal olguda sanatın yaşama şansı bulduğunu izleyebilecektir.

(1) Gombrich, Sanatın Öyküsü, s.22

Genellikle,primitif sanat diye adlandırılan bu sanatları anlatmak için primitif sanat başlığı burada da kullanılabilir görünmektedir.Ancak bugün insanının belki makyaj, belki yemek diye yaptığı şeler uzun yıllar sonra sanat diye yorumlanabilecektir. Öyleyse,bilgisine sonradan varılmış sanat başlığı kronolojik bir kısıaca alınmamalıdır.Ayrıca öncekilerin yaptığı yeni etkinlikler de ortaya çıkıp sanat diye etiketlenebilir. Bu başlıkta onun nesnesine herhangi bir değer atfedilmeden (örneğin,ilkel) sadece insan bilgisi ölçütünde ele alınması,felsefî değil,özellikle daha objektif olarak sanat olgusunu ortaya koymayı zorunlu kılmıştır.

Bu tür sanatların tanınması jeolojik incelemelerle, arkeolojik kazılarla ve hiç hesapta olmayan (köprü yapımı) bir iş sırasında ortaya çıkan verilerle olabilecektir.

2- BİLGİSİNE VARILMIŞ OLARAK YAPILAN SANAT

Bu ayırmda çevrelenen sanat ne büyü olsun diye ne ayın olsun diye ne de spor olsun diye yapılmıştır.Sanatçı yaptığıının bir sanat eseri olduğunu,olacağını bildiği için veya kendisine bir sanat eseri sipariş edilmiş olduğu için eser yapmıştır,yapmaktadır;sanatçı ne yaptığıını,yaptığı nesnenin adı düzeyinde en azından,bilmektedir.

Örneğin zaman zaman'sanat toplum içindir','sanat sanat içindir' ilkeleri tartışılmaktadır.Her iki düşünce de sanat yaptığıını biliyorsa bu iki anlayış daha pek çok sanat prensipleri,sanat ekolleri,sanatçı felsefeleri ışığında yapılar sanat bu başlıkta birlikte toplanabilecektir.Daha kısa bir ifadeyle bu kısım bilinen anlamda sanat tarihinin konusuyla bire bir örtüşe bilmektedir.Böyle bir ayırım tüm sanatsal etkinlikleri kapsamaktadır; roman,şiir,müzik,resim, heykel,mimari,bale vb. gibi.

Sanat tarihinin gelişim çizgisi ilkel sanatlardan sanayi dönemi insanının sanatına kadar evrim denebilecek (veya kronolojik de denebilir) durum arzetmektedir bazı sanat tarihi çalışmalarında genel bir sanat tarihi yerine mimarlık tarihi, resim sanatı tarihi, divan edebiyatı tarihi, gibi daha sınırlı alanlar sergilenmiştir. Daha başka bir sanat tarihi çalışması da; Hristiyan sanatı, İslâm sanatı, Budist sanatı veya Bizans sanatı, Hun sanatı, Türk Sanatı gibi dinî, coğrafi, siyasî ayrımlarda şekillenebilecektir. Sanat sosyolojisi de sanat tarihi gibi bu ayrımlarda çalışma yapabilecektir. ancak yeterli koşul olarak sanat sosyolojisi yapmak yerine sanat tarihi yapmak durumuna düşmesini engelleyecek birikimdir.

Sanat felsefeleri sanat tarihinin verileriyle ve fiktif yapılarla oluşmakta; modern sanat, realist sanat, demokratik düzenlerde sanat, totaliter düzenlerde sanat gibi ayrımları yapmaktan da geri durmamaktadır. Bu tür ayrımlarda sınırlanan sanat çalışmalarında da sanat sosyolojisi çalışma yapabilir ancak, felsefenin etkisinde kalıp sanat felsefesi yapmamalıdır.

Bu çalışmada sık sık felsefenin ve sanat tarihinin sosyolojisi, Batının Doğuyu gölgeleme sorunundan yeri geldikçe bahsedilmekten kaçınılmadığı dikkati çekecektir. Şunu da tekrar etmek gerekir; sanat tarihi çalışmalarından çeşitli dillere çevirilenler özellikle sanat, sanatın öyküsü, sanatın toplumsal tarihi gibi adlardır. bu çalışmalarda Eski Yunan'dan 20. y.y. sanayileşmiş Amerikan sanatına doğru bir çizgi izlenmekte, Doğu Sanatı, Budist Sanatı gibi Batı'nın dışında kalan milletlerin, ümmetlerin, coğrafyaların sanatları az değinilerek geçiştirilmektedir, ama bu sanatların ele alındığı çalışmalar özellikle, sanki Batı ve Doğu, Hristi-

ve Budist aynı dünyada değillermiş gibi Doğu çalışmaları, Afrika çalışmaları, İslâm sanatı gibi, çalışmanın kapağında, belirtilmektedir.

Böyle bir etnosantrizmin ve sempatizanlığının gerekçesi olarak; Batı'da resim, heykel, müzik gibi sanatların gelişiminin homojenlik göstermesi sanatların değişim çizgisinin düzeliliği söylenebilmektedir. Bu gerekçeye herhangi bir itirazda bulunmak imkansızdır. Ancak bir gelişim çizgisinin olup olmadığı, Doğu ülkeleri, ulusları arasında sanat gelişiminin homojen olmadığı incelemeler sonucunda anlaşılacaktır. Her ne kadar Batı dünyası Doğu üzerinde çalışmalar yapsa da bu çalışmalara Doğunun, Doğulunun bilinçli olarak, çağdaş bilimin tüm gereçleri ve hesaplaşmışlığı ile donanmış olarak katkısı gerekli olacaktır. Doğulunun bilincinden; Batı ile aynı dünyada yaşamış olmanın idraki ve ileri de Doğu etnosantrizmi yapmayacak evrenselcilik kastedilmektedir. Bilimin etnosantrik olduğu peşinen kabuledilmektedir. Ancak çalışmanın kültürel oluşu sanat için de geçerli olup sanat sosyolojisi bu somutluklardan soyut kavramlar ve bilimsel çalışmalar oluşturacaktır.

Özetle , bu başlıkta bir Doğu sanatı, Osmanlı sanatı, Bizans sanatı, Türk sanatı olarak aruz vezni, mimari bir Batı kaynaklı sanat olan resim sanatıyla, çok sesli müzikle birlikte ele alınmalıdır. Onların sanat oluşları coğrafyaya, ümmetçiliğe indirgenmemelidir. Böylece Batı'da erişilen sanat, bilim gelişiminin homojenliğine kontrastı az da olsa tüm dünya genelinde varılmış olabilecektir.

Bu başlıkta ele alınan sanatın belirgin özelliği kendinin dünyanın neresinde olursa olsun sanat olarak yapıldığını icracının, sanatçının bilmesidir. Genelleme de zaten bu noktada yakalanmaktadır.

KASİDE (*)

Tasvir yasağı uygulaması Musevî, Hristiyan, Müslüman dinlerinde sanatın gelişmesini, değişimini etkilemiştir. İleride 'din-sanat' başlığında buna değilinecektir. Burada, İslâm dünyasında tasvirin yasaklanmasıyla ilişkili olarak şiir sanatının, hat sanatının geliştiği varsayılmıştır. Örneğin, aruz vezni ile yazılan kaside tarzı şiir tüm İslâm dünyasında yayılmış, değişik kültürlerde değişik durumlar göstermiştir. Saraylarda sanatçı koruyuculuğu bu sanat tarzına gönül verenlerle hükümdar arasında fonksiyonel hale gelmiştir. Ayrıca içerik bakımından değişimler gösterirken toplumsal değişmeden, politikadan da uzak kalmamış dili bakımından yöneticilerce yönlendirilmiş, hatta milliyetçilik akımlarının kendini gösterdiği bir sanat dalı olmaktan da nasibini almıştır. Hatta onu bu gibi özelliklerinden dolayı Batı sanatlarından biriyle nitelik olarak aynı tutmak gerekir. Yalnız değişimin, etkilemenin, etkilenmenin derecesi, niceliği farklı olabilir. Resim sanatının, roman sanatının toplumsal bakımdan ele alındığı, incelendiği, eleştirildiği, örneklerle ek olarak bu çalışmada kaside tarzının gelişimine sanat sosyolojisi açısından bakılmak istenmiştir.

(*) Bu bölümün hazırlanmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır.

F. Krenkow, "Kaside" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:6
İst. 1977.

F.Krénkow, G.Lecomte, C.H. Fouchésour, Abdülkadir Karahan,
R. Russel, 'Kasida, The Encyclopadia of Islam, E.J. Brill,
Leiden 1978.

Neşet Çağatay, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı,
AÜİF yay.,4.baskı , Ank. 1982

Fakir İz, EskiTürk Edebiyatında Nazım, II.cilt,İst.1967

Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, TTK yay.,Ank.1966

Fuad Köprülü " Aruz (Türk) maddesi, İslâm Ansiklopedisi,
cilt:6

Mehmet Çavuşoğlu, "Kaside" Türk Dili (Türk Şiiri özel sayısı II, Divan Şiiri),sayı:415-416-417(1986)
Ank.1986

Günlük bilginin daha ağır bastığı teknik bilginin özenildiği bir toplumda rölati düşünce modern resmi anlaşılabilirliği az bir boya, figür toplamı olarak görmektedir. Bu düşünce için kaside ve genelde divan edebiyatı, hatta sözleri divan edebiyatından alınan sanat müziği de aynı anlaşılabilirlik düzeyindedir. Osmanlı sarayının halktan kopmasının sembolü olan divan edebiyatı ve aruz deve yürüyüşünün ritmi ile özdeşleştirilerek ; gelişmeyi engelleyici bir rehaveti simgelemiş olarak düşünülebilmektedir. Abbasi ve Gazneli saraylarında yüzlerce kişinin kaside yazarak geçimini sultanın bahşişine bağladığı durumlarda dalkavuk koruyuculuğu sanat koruyuculuğuna eşit kılınmıştır. İslâm dininin yayıldığı tüm ülkelere yayılan kaside Arapça'nın bu ülke dillerine edebiyat alanında nüfuzunun doğmasına da neden olmuştur.

Yukarıda sıralanan olumsuzluk yüklü genel inanışların yanında kasideyi ve aruzu diğer bazı olaylarla ve olgularla da düşünmek gerekmektedir.

Kaside Osmanlı'nın son dönemlerinde Namık Kemal'de hürriyet fikrinin savunulduğu bir şiir formu olurken onun sultan tarafından ödüllendirilmesi bir yana, sürgüne gönderilmesini sağlamıştır. İran'da Firdevsî İslâm dini ile diğer kültürlerin dilini etkileyen Arapça'nın egemenliğinden kurtulunabilen bir milliyetçilik akımını Şeyhname'de diriltebilerek kaside ile gelmiş görünen dil emperyalizmini yıkmıştır.

Hürriyet Kasidesi örneğine dönüldüğünde form değişmeden öz, ifade değişimini kasidede görmek mümkün olmuştur. Hatta sonradan Türk edebiyatında değişen nazım formları yeni düşünce ve ifade değişimini her örnekte aruz kadar sağlayamamıştır. Aruz vezniyle günlük hayatın anlatımı (Mehmet Akif, Küfe), duygulanmaların, metafizik olguların (Y. Kemal, Sessiz Gemi) ifadesi verilmiş,

Türk Millî marşı da aruz vezniyle yazılmıştır. Kısacası, form sabit kalarak içerik, ifade değişimi sağlanmıştır. Toplum değişmesini sürdürürken aruz vezni, Batıdan gelmedi diye, özgürlükçü Kurtuluş Savaşının sonundaki marşa form olmaktan geri kalmamıştır. Bu ustaca kullanımın serbest nazıma geçişi engellememiştir.

Gombrich modern heykel ile klasik heykel arasındaki farkı "taştan bir kadın yapmak istemiyor, kadını sezindiren bir taş yapmak istiyor." (1) şeklinde Henry Moor'un sanatında örneklendirmektedir. Bundan esinlenerek; yeni formuyla şiir sanatı duygulanmayı düşünceyi anlatırken eski ifadeye, konuya benzemek; eski formuyla şiir sanatı yeni duygulanmaları, düşünceyi verirken modern olana benzemek halini yaşayabilecektir denebilir.

Eski şiir sanatı geleneği ustalığını son zamanlarında yeni reformların toplumsal olayların anlatımında kullanırken örneğin, yeni olan heykel sanatı hem form hem ifade, içerik olarak aynı zamanlarda başarısızlıklar yaşayabilmiştir. Heykel sanatında görülen bu yetersizliğin nedenini şair Ahmet Haşim "Büyük anıt, heykel dikecek yerde bugün için bir mermer kütlesi veya bir külçe bronz koyalım, altına 'Türk Sanatçısı Yetişene Kadar' yazalım şeklinde belirtmiştir." (2) Resim sanatı Batıda Kilisenin, Aristokrasinin hizmetinden kurtulup günlük halk hayatın konu edinmeye başladığı gibi aruz vezni ve divan edebiyatı da sevgilinin, padişahın, metafiziğin etkisinden kurtulup günlük hayatı konu edinmiştir. Gene Batıda resim ve romanın bir felsefeye bağlı olarak kendilerini belirlemelerine, felsefi görüşün didaktik amacına hizmet etmelerine raslandığı gibi,

(2) Rüçhan Arık, "Günümüz Türkiyesinde Güzel Sanatlara 'Genel Bir Bakış', Erdem (1986), cilt:2, sayı:5, Ank.1986, s.385

(1) Gombrich, y.a.g.e., s.467

divan edebiyatında 'hikmetin' konu edinilmesine, okuyucunun etik değerler doğrultusunda eğitilmesine yönelilmiştir. Fuzuli'nin rüşveti, Nef'i'nin zulmü yerdiği de aruzun, kaside-
denin işlediği toplumsal konular olarak bilinmektedir

Görülüyor ki kaside sanatı diğer tüm sanatlar gibi estetik sorunları geçiştirirken çağın gelişimlerinden de etkilenmektedir. Sanat sosyolojisi kaside olgusuna diğer olgular gibi eğilirken bu konu bu başlık dışında sanat-koruyucu, sanat-din başlıklarında da ele alınabilir.

3- SANAT DIŞI ETKİNLİKLERDE GERÇEKLEŞİM, KATKI OLARAK SANAT

Bundan önceki ayrımlardan farklı olarak her iki diğer öbeğin de özelliklerini bu başlıkta anlatılan sanat taşımaktadır. İlk bakışta sanat olarak ortaya koymayan bir olguda o olgunun anaözelliğine sızmış daha önce her hangi bir toplumsal bir olayla yasaklanmış, siyasi, ekonomik, dinf gidişata faydalı görülmemiş sanatlardır. Ya da sanat bu gibi uygulamalarla yatak değiştirmiştir. Doğrudan sanat tarihi içinde olmayıp dinler tarihinde örneğin, aydınlatıcı bilgisi bulunabilir toplumsal, estetik, dinf, siyasi gidişatlardır.

Bir ölçüye kadar, yasaklanmasalar bile toplumdaki genel, resmî sanat anlayışından ayrı olarak kendilerine yaşama şansı bulan, devlet propagandası için kendilerinin dışında bir şeyle birlikte olan faaliyetlerde bu sanat ayırımına girebilir. İleride bu konudaki çalışmaların çeşitli alanlarda ilerlemesi ile yeni örnekler elde edilebilecektir.

'Sanatla ilgili-ilişki' öbeğinde din-sanat ilişkisinde de ele alınacak bilgi ve örneklerle bütünleşecek olan bu başlıktaki açıklamalar için en tipik örnekler ezan, mevlid, sema ayini, buz dansıdır.

Ezan müslümanları namaza çağırmada kullanılan bir

seslenmedir, davettir. Hz. Muhammed zamanında süslemesiz olarak söylenen davet sözleri zamanla makamla okunmuştur. Bugün için ise İslâm'ın ehli sünnet dört mezhebinden Hambelî mezhebi süslemeyi namaza davette caiz görmezken üçü bu uygulamayı sürdürmektedir. (1) İşte ezanda Hambelî mezhebini dine uygun görmediği şey müzikle, makamla okumak; dinî olanı dinin uygun görmediği şekilde uygulamaktır. Bu nedenle bir sanat türü olan müziğe uygun seslendirme ezan içinde gizlenmiş olarak düşünülmüştür veya dinî ibadete davetin en etkili şekilde olması sürecinde sanat kendine bir faaliyet alanı bulmuştur, sanatın kendini başkibir faaliyete katılıp gerçekleştirmiştir. Dinlerin yaşama ilişkin kurallar bütünü olduğu ve ümmet sayısının artması ile güçlendiği bilinmektedir. İslâmın , ilk yıllarında, yöneldiği halk arasında müzik, eğlence gibi dinin uygun görmediği alışkanlıklara ve yayılma döneminde diğer başka ülke insanların alışkanlıklarına tolerans göstermesi, dini daha sevecen kılması gerekli olunca sanat da dinî alanın içinde kendini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur.

Dansın, aletlerle çalınan müziğin, Allah ile kul arasına giren her türlü aracının yasaklandığı bir dinde Mevlevî tarikatı ibadet ayinlerini yasaklarla sürdürmekte hatta bu uygulamayı dinen yumuşatıcı fetvaların alınmasına siyasî nedenlerle, toplumsal heterojenliğin kaynaştırılması nedenleri ile gidilmiştir. Oysa, Mevlânâ Konya'da bir din büyüğü olarak ziyaret edilmektedir. Onun ayininde dinî olarak ortaya konulan aslında sanattır. Sanatın dinî alana sızmış, orada gizlenmiş, kendini kalıcı kılmış gerçekleştirmiş halidir(2)

(1) Th.W. Juynboll, "Ezan " maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:3,

(2) Tahsin Yazıcı, "Sema " maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:10 ve Abdülbaki Gölpınarlı, "Mevlevilik" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:8

Dini bir davranış olarak bilinen mevlid okutma daha ilk uygulamalarından beri güzel sesle okumayı, törenlerde raksı gündeme getirdiği gerekçesi ile defalarca yasaklanmış ancak bazı toplumsal koşullar dikkate alınarak kurallara bağlanmıştır. Sanat mevlide de sızmıştır, kendine yaşama şansı bulmuştur denebilir. (1)

20. yüzyılda hemen her fırsatta rekabetten geri durmayan dünya devletleri bu rekabeti üretim, tüketim, savaş durumlarında sürdürürken dostluk, barış adına yapılan spor etkinliklerinde de ortaya koymaktadırlar. Sanat alanında yapılan çalışmalar da bir yandan ulusların genel dünya klasmanındaki yerini etkilemektedirler. Sergiler, film festival-leri, konserler gibi. Devletlerin kendilerini en iyi temsil ederek kendi propagandalarını yapmaları yolunda uyguladıkları özel çalışma programları, özel ödüller spor alanında da devam etmektedir. Zaten ya teknolojik ilerleme ile endüstri dizaynına doğru giden ya da devlet ideolojisini tanıtarak toplumcu sanat yoluyla propagandaya dönüşen sanat buralardaki yaşamaşansına ilaveten yeni bir seçkin, önemli alanda da kendine yaşama şansı bulmaktadır.

Cennete gitme yolunda gerekli olanların önemi ile uluslararası platformda egemen olanın önemi düşünüldüğünde dinen kendini gerçekleştirerek dînin yayılmasına, kalıcılığına destekte bulunan sanat, spora da, spor yoluyla propaganda, insan tatminine katkı ile gerçekleştirmiştir. Ama bir olimpiyat oyununda görüleceği için spor olarak ilk önce göze çarpacaktır.

Sanatın kendini başka bir etkinlikte gerçekleştirim ve katkı olarak sokması ve bu etkinlikçe kabul edilmesi inceleme konusu olacak toplumsal olguları, değişimleri gözden

(1) Necla Pekolcay, "Mevlid" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:8

geçirmeyi zorunlu kılar. Sanat sosyolojisi bu alanda din ve siyaset sosyolojileri ile, tarihleriyle disiplinlerarası yaklaşımı gerçekleştirmelidir.

B- SANAT OLANA İLGİ VE SANAT OLANLA İLİŞKİ

III.bölümün bu başlığında sanatla ilgili ve ilişkili olan durumların konu başlıkları verilecek, bazı başlıkların açıklamalarının sonunda da deneme mahiyetinde bir çalışma yapılarak genel bilgilerin bir uygulaması örneklendirilecektir. Ayrıca buradaki başlıkların sayısı ve isimleri özel ilgi alanlarına, toplumsal yapılaşmayı etkileyen bazı öğelerin önemli görülmelerine göre değişecektir. Zaten bu bölümü önceki bölümde anlatılanların somutlaşması için bir alt bölüm olarak da düşünmek mümkündür. Örneğin, ezan sanat-din ilişkisinde buzdans sanat-teknoloji ilişkisi içinde ele alınacaktır. Kaldı ki, sinema, fotoğrafçılık hem teknoloji-sanat ilişkisinde hem de bilgisiyle yapılan sanat başlığında değerlendirilebilecektir.

Baştan da belirtildiği gibi; ayrımların zihni düzeyde olmasına dikkat edilmesi sanat olgusunun onun tek bir yönüne indirgenmesini engellemek istemektendir.

1- SANAT - SANATÇI İLGİSİ

Sanatçının sanata olan ilgisiⁱ ve ilişkisi, sanatın sanatçı bazında subjektifliği dikkate alınır, daha çok psikolojik görünmektedir. Başka birdeğişle, sanatın yaradılıştan gelen yönünün ağır bastığı görüşler dikkate alınır, sanat bireyselliğin yeni bir var-olani ortaya koymada en üst düzeyidir. Durum böyle olunca, sanat sosyolojisinin irdeleyeceği şey sanatçının bir sanatçı olmasında bireyselliğinin ötesinde, onun sanatçılıkta yetişmesini sağlayan, sonradan edindiklerinin toplumsal yanıdır. Eğitimi, meslek örgütlenmeleri gibi.

İster kendiliğinden ister kurumlar düzeyinde olsun sanatçının eğitimi ve sanatçı olduktan sonra hem yeni sanat-

çıların yetişmesi, hem kendi mesleki gelişmeleri ile sosyal güvenceleri bakımından örgütlenmeleri ilk bakışta sosyolojinin ilgileneceği konular gibi görünmektedir.

Sanatçı örgütlenmelerinin tarihi gelişimi ve bu gelişimin diğer toplumsal organizasyonlar ve kurumlarla ilgisi de sosyoloji için araştırma konusu olabilecektir.

- Hemen her gece öylesine
Tıkanıp geriliyorki ruhum
Musiki tatlı yaadlerle yatış-
tırmasa
Yerle bir olur bilincin derme
çatma surları

T.OFLAZOĞLU

2- İNSANLARIN KENDİLİĞİNDEN İLGİSİ

Bu kavramdan sanatçı ve sanat eseri üzerinden herhangi bir ekonomik, siyasi kazancı olmayan insanların sanata olan ilgileri kastedilmektedir. Bu insanların bir sergiye, konsere, müzeye, sinemaya gitmeleri, bir romanı okumaları kendiliğindendir. Ekonomik ve siyasi bir kazançla güdülenmedikleri gibi bir yasal otorite tarafından da yönlendirilmemişlerdir. Tam anlamıyla sanata, sanatçıya ilgi ve destek olma düzeyinde temeli oluşturur.

Toplumun genel eğitim düzeyinin yükselmesi, kalkınması gibi global olgulardaki gelişmeler kendiliğinden insan etkinliklerini etkileyecek gibi görünmektedir.

Kendiliğinden yönelimler sanatçı örgütlenmelerini, sanat eserlerinin sergileneceği binaların yapımını, kitle iletişim araçlarındaki yayınlarda sanatsal olanın konulmasındaki sıklığı belirleyecektir. Hatta bu hizmetlerin kamu hizmeti niteliğine dönüşüp kalıcılığını sağlayacaktır. Dev-

letin fonksiyonlarının artması bakımından etkili olacaktır.

Oluşumun kendiliğindenliği uzun zamanda kalıcılığını sağlayacaktır, toplumsal düzeyde kendiliğinden bağlanmalara has dokunun oluşmasını da sağlayacaktır.

Sanat eserlerinin alınıp satılması ve bu alım-satı -nın zaman zaman göstermelik tüketim düzeyine erişmesi, kendiliğinden ilginin bir devamıdır. Ancak bu farklılaşma koleksiyonculuk ve sanat koruyuculuğunun da çekirdeği olarak düşünülebilir.

3- KURUMLAŞMIŞ İLGİLER ve İLİŞKİLİ OLMA HALLERİ

Bu başlıkta devlet, din, bilim-felsefe gibi uzun yıllardır sanat olgusuyla aynı kültür katagorisinde bulunan kurumlar sayılabilir. Burada bu ilişkili olmanın bir kaç örneği ele alınacaktır.

a- DEVLET-SANAT

Halkın yönetilmesi, hizmetlerinin karşılanması devletin temel görevidir ve bir devlet yönetimini benimsemiş halk ancak kalıcı olabilecektir. Onun görevleri zaman zaman hizmet, zaman zaman istibdat olarak algılanabilecektir. Belirtilmesi gereken şudur: Devletin istibdatı her hangi bir dönemde olabilir, sahneye çıkabilir ancak onun hizmetleri, fonksiyonları sürekli artacaktır.

Fonksiyon ve istibdat ayrımında sanatla ilgili olabilecek devlet, sadece fonksiyonları dikkate alındığında; sanatsal gereksinmelerin (kamu hizmetlerinin) karşılanması ve sanat eğitimi, sanat koruyuculuğu olgusuyla kendini gösterecektir.

İstibdat söz konusu olduğunda; sanatın bazı dallarının yasaklanması, yasaklanmalara bağlı olarak sanatların yeni bir yatakta ortaya çıkmasını sağlayabilir. Devletin din görevini üstlendiği örneklerde tasvir yasağı buna bir örnek-

tir.Fatih Sultan Mehmet,III.Selim ve diğer bazı Osmanlı sultanlarının sanat koruyucu olarak etkileri,orduyu yetiştirmek için hazırlanan kurslar,yurtdışı eğitim programları , yurtdışından^Kgetirilen yabancı subaylar Mızıkayı Hümayun vb. sayılabilir.Bu konuların hepside başlı başına sanat sosyolojisi açısından ele alınabilir.

Cumhuriyet döneminde yapılan en uzun vadeli^F değişme çabalarında sanat da kendi iç dinamiğiyle ekili olacak, etkilenecektir.

b- FELSEFE ve SANAT

Felsefe ve sanat insanlığın oluşturduğu bir potansiyelden yani,her yönüyle beşeri olan kültürden süzülen,süzüldüğü ölçüde genele has ama tek bir kişide somutlaşması durumunda bireye has olan ayrıcalıklı insan ürünleridir. Bunun uygulanması onları birbirine eşitlemeyi çağrıştırmamalıdır.Sanat ile felsefe-bilimin de etkileşimde bulunacağı dikkate alınarak;sanatın bu ilişkiliğini açıklamak gerekmektedir.Sanat nasıl din denilen,kendiliğinden yaşantılar ve önceden belirlenmiş kurumsal önlem ve sistemliklerle ilişki içindeyse;felsefe-bilimle de (teknoloji ile bağlantısı,onu hazırlayışları da dikkate alınır) bir kültürel ilişki içindedir.Sanat ayrıca uzun zamanlardan beri "estetik" denilen felsefi disiplinin konusudur.Ve 'sanat ontolojisi' adlı bir çalışma alanı da sanata felsefe ile bakılmadır.Her ne kadar sanat eserinin bilinen bazı bilgi türleriyle açıklanması olanaksızdır,o bir sevgi işidir dense de bazı sanatçılar bazı felsefi anlayışlarla kendini zaman zaman bağıntılı kılarlar: "Sanat sanat içindir","sanat toplum içindir" "Sanatçı gerçekçi olmalıdır." gibi.Bilim ve onun pratikte uygulanması olan teknoloji, endüstride sanatla ilişki içindedir.Bu ilişkinin neler olduğunu söylemek endüstri sosyolo-

jisi,kent sosyolojisi konularını içeren söylevleri getirebilecektir.

Sanat sosyolojisine giriş denemesi olabilmeyi isteyen bu çalışmada felsefe-sanat etkileşimlerinin tümünü kuşatacak bir söylevde bulunmanın olanaksızlığı dikkate alınarak;pozitivizm,realizm-naturalizm bağlamında bu ilişki örneklendi - rilmek istenmiştir.Pozitivizmin seçilmesindeki gaye onun bilimden kalkıp felsefede tutulan,ama tekrar felsefeden bilime ve sanata giden yollara sapmasıdır.Bilim teknoloji bağlamında 20.yy.'ın endüstrileşmesi ve bu olgunun toplumsal yapılaşmayı belirleyen unsurlar hiyerarşisindeki yerinin önemli görülmesi pozitivizm akımının ele alınması kararını etkilemiştir.

Her sanat anlayışında felsefi görüşler benzeri bazı şeyler sanat ile felsefeyi özdeşleştirmeyi gerektiriyormuş izlenimini vermektedir.Sanat felsefe değildir.Sanatçının felsefesi dünya görüşü olabilir (sanat toplum içindir),sanatçı bilim adamı olabilir (Leonardo da Vinci),sanatçı felsefeci olabilir(Goethe),sanatçı belirli bir dünya görüşünü benimsemiş politikacı olabilir (Helmut Schmit) ama sanat ve felsefe varlıklarının bilgisini veren objeler bakımından, ortaya konuluşlarındaki hasbîlik bakımından farklıdırlar.

Sanat sosyolojisi için felsefe; hem toplumsal yaygınlaşmayı belirleyen öğeler niyerarşisindeki yeri (pozitivizm-bilim-teknoloji)bakımından hem de sanat sosyolojisine giden yolda önemli 'sanatı toplumsal,sosyolojik olanla açıklama' çabalarının sanat sosyolojisinden seçilmesi için gereklidir. Sanat sosyolojisi çalışmalarında bilgilerin eleştirisini yapmada felsefe önemlidir.Örneğin,roman eleştirciliğinin toplumsal gerçekçilik açısından yapılması ile oluşturulan çalışmalar gerçekçilik anlayışının yayılmasının sanat-toplum-sanatçı açısından sosyolojik sonuçları olabilir.

Bu çalışmanın kısmılığı içinde; felsefe sanat etkinmişse,örneğin sanatçı "ben realist sanatçıyım" diyerek sanat yapıyorsa bu bilgiyle beraber yapılan sanat için de bir örnektir.Neyi ne için yaptığının bilgisinde olan toplumsal sınıflar,zümreler,gruplar toplumsal bilinç açısından a ayrıca önemlidir.

f

Düşeceğimi bildin öleceğimi de bilirsın.

NASRETTİN HOCA

POZİTİVİZM-REALİZM-NATURALİZM

Felsefe ve sanat diğer beşerî yapıp etmeler gibi kültürdür ve kendileri dışındaki yapıp etmelerin ortamında onlarla birliktedir.Kültür entellektüel göstergesi olan felsefe ve bilim ile tarih olurken; diğer yandan da tarih olma şansını sanatçı yaratıcılığının bir sanat eserinde kendi kozmosunu ortaya koymasında yakalayabilecektir.

Kökleri kronolojik olarak yıllar öncesine,hesaplaşmışlık düzeyi az olsa da, sade halkın yaşantılarına inebilen felsefi tavır alışları belirli çalışmaların sınırlarında düşünmek epistemolojik olarak zorunlu olmaktadır.Hele ki sanat gibi bilgi olarak tam hesabının verilmesi oldukça güç bir ifadeler bütünüdürün bir felsefi düşünceyle belirli bir dönemde tanışıklığını anlatmak daha da önceki sınırlılıkları getirecektir. "Öğretilerin doğuşunun temelindeki düşünceyi tarihsel açıdan araştırmak,ortamın ve dönemin etkisini saptamak,bir düşünürün oluşmasına,bıçımlemmesine katkıda bulunmuş olabilecek çeşitli sistemleri belirtmek; bütün bunlar çok önemlidir,ancak bir öğretinin içeriğini

kendi içinden anlama konusunda hiçbir sonuca götürmezler. Bir öğretinin içeriği doğuşuna (doğduğu ortama,içinde doğduğu koşullara) indirgenemez...Bundan şu sonucu çıkartabiliriz ki,fikirlerin tarihini,bu fikirlerin doğuşlarına ilişkin her türlü değerlendirmeden bağımsız bir biçimde, yani bu fikirleri sadece sistematik olarak ve kurulma biçimleri açısından inceleyebiliriz; bunun tersine bir yol ise,ancak araştırılan nesneyi kaybetmeye götürür." (1)

İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerden birisi onun soyut dizgeler yaratıp bunlara bağlanabilir fitratıdır. Her ne kadar bu geçerli ise de;insanlar,somut olana soyut olanlardan daha fazla iltifat etmektedir.Bu nedenle 313 yılında İmparator Konstantin,dönemi hristiyanlığının ortodoksa kurallarından taviz vermiştir.(2) Somut resim ve simgelerin tanrıyı çağırttığı insanlarca kullanılmasının dinin yayılması için elverişliliği teokratik-otoritenin gözünden kaçmamıştır.Dönemin politikasının belirlenişinde söz sahibi hukukî otorite hristiyan Ümmetinin ibadetini,ekonomik hayatını etkilerken sanat da kendine bu gidişatlar içinde taraftar bulmuş,dinin taraftarlarının oluşmasında da iletişim aracı olmuştur.

19.yy.'a gelindiğinde: Üretimde söz sahibi olan burjuvazimin Avrupa aristokrasisini kenara itmesi yakınçağın başlangıcına işaret eden Fransız İhtilalinde; dinî reformlarla başlayan zamanı ve maddeyi rasyonelce kullanma zihniyetinin üretimde yansımaları endüstri devrimindi;Galileo, Kepler,Newton ve Descartes'in çalışmalarınca kaydedilen bilim ilkerine özenin pozitivizmde somutlaşması kendini göstermektedir.Endüstri çağı,atom çağı,uzay çağı diye betimle-

(1) K.Cangizbay, y.a.g.e., s.1

(2) Gombrich, Sanatın Öyküsü, 6. bölüm

nen 20.yy'ın tüm toplumlarında bilimsel olanı, bilime dayanan teknolojiye yönelme toplumların kültürlerinde bazı değişimleri oluşturmaktadır. Nasıl ki; sanat bugün sanayileşmeyle bir ilişkililik halinde ise sanayileşmeyi hazırlayan dönemde de bilim ve bilimsel olanla ilişkilidir-^fteknolojinin bilimin uygulamada kullanılması olduğu unutulmamalıdır.

Doğa yasalarının anlaşılma düzenli olma halleri ve bu hallerin "hesaba kitaba gelir" liği dönem düşünürlerinin çoğunu cezbetmiştir. Artık, neyin olacağını kestirebilmek ve bunda yanılmamanın kıvancını yaşamak istemek toplumsal konularla ilgilenenlerin de gün tutulmasının açık seçik bilgisi gibi bir bilgiye varmak istemesini motive etmiştir. Nasrettin Hoca'nın ağaçtan düşeceğini (yerçekim yasası) bilen kişiye "Düşeceğimi bildin öleceğimi de bilirsin diye" sarılmasını çabıştırmaktadır.

Modern pozitivistizmin doğmasında deney bilimlerinin son yüzyıllardaki gelişmelerinin büyük yeri olmuştur. 18. yüzyılın sonlarıyla 19.yüzyılın başlarında Fransız bilginleri kimya ve fizyoloji alanlarında büyük ilerlemeler sağlamışlardı. Yeni çağ başlarında önce Kepler ile Galile'nin sonra da Newton'un getirip yerleştirdikleri bilim ilkeleri ve yöntemleri yavaş yavaş bütün doğa alanlarında uygulanmıştı. Modern doğa biliminin bu kurucularının astronomi ve fizik alanlarında yaptıklarını şimdi Lauoisier ile Bichad kimya ile fizyolojide gerçekleştirmişlerdi. Bütün bu gelişmelerin dünya ve hayat görüşümüz bakımından ne gibi bir anlamı vardı? "Artık doğanın bütün alanları pozitif bilimlerle işlendiği için, bundan böyle insanın dünya ve hayat görüşünde ancak pozitif bilimlerin bilip doğruladığı tasarımları kullanmanın zamanı geldi denmiştir. Yalnız, kültür hayatı üzerine bir ilim kurmak genel olarak pozitivistizmin, özellikle de modern pozitivistizmin kurucusu A.Comte'un başlıca bir işi ola-

caktır.Descartes ile Rousseau yanında Fransız felsefesinin en önemli düşünürlerinden biri olan Auguste Comte,bir yandan kültür bilimini pozitif bir bilim yapmaya çalışmış, öbür yandan da bütün pozitif bilimlerin başlıca olgularını, yasa ve yöntemlerini belirtmek işine girmiştir."(1) A.Comte'un pozitivistce tutumu Monsieur-le Prince sokağındaki evinin kapısına "Directeur du Positivisme" levhasını asma-sında oldukça belirginleşmektedir.Benzer ruh halinin Res-sam Courbet'de (1819-1877),yansıması şöyledir:Ressam Courbet dünya resim sergisinden dönen resimlerini 1855 yılında "La Réalisme" yazılı bir tabela astığı pavyonda sergilemiş-tir.

"Pozitivizm (olguculuk) : İnsan için olumlu ve yapıcı olanın sadece olguları gözlemleyerek betimlemek olduğunu i-leri süren öğreti"(...) Comte'un terminolojisinde pozitif deyimi,kök anlamıyla yıkıcı (Latince Negatio) anlamındaki negatif deyimi karşılığı olarak yapıcı anlamını dile getirir.Comte,bu deyimiyle,kurduğu sistemden önceki bütün fel-sefelerin yıkıcı ve olumsuz olduklarını,ancak kendi siste-minin yapıcı ve olumlu olduğunu ileri sürmektedir."(2)(*) Realizm (gerçekçilik) ; "sanatı; gelişmesi içinde nesnel gerçekliğin yansıtılması olarak gören sanat anlayışı."(...) "Naturalizm (doğalcılık); her olayı doğa yasalarına indirge-yen görüş.(Doğa tapımı,özlemi ve hayranlığını dile getiren doğalcılık-naturizm ile karıştırılmamalıdır).(3)

Realizm ve naturalizm çoğu zaman aynı akımlarmış gi-bi anlaşılmıştır."Realizmin daha aşırı ve ileri bir şekli

(1) M.Gökberk, Felsefe Tarihi, s.465

(2) Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi, "olguculuk" maddesi, cilt : 4

(*) Pozitivizmin farklı kullanımları için bkz.M.Korlaelçi, y.a.g.e.,I.bölüm. L.Lévy-Bruhl, A.Comte Felsefesi ve Sosyolojisi,(çeviren ve ekler Z.F.Fındıkoğlu),İst.1970

(3) Hançerlioğlu,Felsefe Ansiklopedisi, "doğalcılık" maddesi, cilt : 1

olan naturalizm Emil Zola'nın deyimiyle deneysel roman sistemidir.19.yy'ın ikinci yarısını dolduran bu akım H.Taine'nin felsefesinin yanlış değilse de eksik ve fena bir yorumundan çıkmıştır.(...) Bu akımı hazırlayan nesnel nedenler şöyle özetlenebilir: Bu yüzyılda pozitivizmin dinsel imandan üstün bir değer kazanmış olması (...) (1),realizmi açıklarken de " XIII yüzyıldan sonra beliren pozitif bilim akımının sanata yapmış olduğu etkiyi,realizm,yani gerçekçilik şeklinde görürüz.(...) Bunların ana ilkeleri,gerçekten,gerçeklikten ayrılmamaktır.Emil Zola' nın deyimiyle kişisel yaratılış merceğinden geçirme şartıyla,olabildiği kadar nesnel gözlemler yapmak(...) "(2) Realizm ile naturalizmi aynı anlamda telakki eden diğer bir görüş: "... Taine edebiyatta realizmin kurulmasını sağladı.1861'den itibaren bir romanın deneyler yığınınından başka bir şey olmadığını doğruladı.Daha sonra roman yazarının "iyi seçilmiş,önemli, anlamlı,rahatça anlaşılan,titizce not edilmiş küçük vak'a (fait) ları" derlemek mecburiyetinde olduğunu belirtti.Goncour ve Zola'nın realizme tatbik ettikleri değişmez kaide budur."(3) Zola,Roman Experimental, 1880 adlı çalışmasında Bernard'ın fizyolojide yaptığı çalışmaya öykünmüş görünmektedir :Romanın bilime aykırı saydığı her hangi bir ahlak kaygusuna kapılmadan,gerçeği olduğu gibi yakalamasını ve kişiyi kalıtım ile ortamın belirleyiciliğine bağlayan bir deneyleme olması gereği.

Edebiyatta durum böyle iken, resim sanatında Gustave Courbet mülkiyet kavramı sorunuyla uğraşmakta realizmini resimde toplumsal konuları işleme şeklinde gündeme getirmektedir."Sanatçı arkadaşlarım çok uzun zamandan beri sanatı

(1) C.Sena, Estetik, s.247

(2) y.a.g.e., s.247

(3) M.Korlaelçi, y.a.g.e., s.154

kendilerine özgü bir usluup durumuna getirdiler,artık ona halk beğenisine uygun bir içerik kazandırmak zorundayız."(1) diyen kendi kendine realizm icazetli Courbet,Proudhon'un da tanıdığıdır.Flaubert'in yalnızca eksiksiz bir anlatımı düşünmeliyiz." sözleri ile Courbet'nin "resmi;algılanabilen şeyleri bir ayna gibi iletme " sanatı olarak görmesi ve görevinin "yalnızca gerçeği ve gerçekte var olan şeyleri" canlandırmak olduğunu söylemesi birbiriyle uyumludur."Ben hiç melek resmi yapmadım,çünkü hiç melek görmedim" cümlesi de Courbet'nindir.(2)

Pozitif bilimlerin kaydettiği gelişimin sosyal bilimlere,sanatla ilgili çalışmalara bir katkısında Estetiğin deneysel temellendirilmesi çabasıdır. "Estetiğe pozitif bilimlerin disiplini içinde özel bir şekil vermeye çalışmış olan Gustav Theodor Fechner (1801-1887) deneysel estetiğin kurucusudur.O, estetik haz ve esenliği yaratan değişmez bir 'altın kesim' (section d'or) ile açıklamış,öznelli nesnelle, niteli nicelle ifadeye çalışarak estetiğe psikofiziğe uyguladığı yöntemi uygulamıştır.(3)

Felsefi görüşler,sanat akımları kültür tarihinin kuramsal ürünleri yanında deneysel olan ürünlerinin bir sonucu olarak da ortaya çıkar.Ortaya çıkan yeni uygulamalar tekrar daha değişik kuramların, uygulamaların oluşmasını sağlayabilecektir.Akımlar arasında bir gelişme bağı kurulabilse de,(pozitivizm-realizm gibi) bu zincirin en son halkası ile ilk halkalarından çok farklı belki de onun özüne oldukça ters olabilecektir.Pozitivizm sanatı uygulayanlara,bilime yönelenlere hatta ülke yönetimine soyunan kişi ve

(1) Sanat Tarihi Ansiklopedisi,Görsel Yayınlar,1981,c.3, s.604

(2) y.a.g.e.,s.603-604'den özetle

(3) C.Sena,Büyük Filozoflar Ansiklopedisi'Fechner'maddesi c.2, ve M.Aykut,Soylu Resim Yolları,Ankara Sanat Dergisi Yayınları,Ank.1978,s.80-97

partilere etkide bulunmuş(*), etkilerinin yeni sonuçlarından kaynaklanan anlayışlarla da bitimsiz kültürel dokuyu beslemiştir.

Pozitivizmin bilgisiyle ondan sonrasını olduğu gibi açıklamak mümkündür."XIX.yüzyılın büyük Fransız ressamlarıyla (Delacroix,Courbet,Corot,E.Manet vb.sanatçılarla) Paris'de incelenmiş bir sanat duyarlığı uyanmıştı.Bu duyarlılık onları (Fransız Expressteyonistleri) konuya yaslanmaktan biçimlendirmede aşırılığa düşmekten kurtarıyordu." (Daha pek çok akım kendini 19.yy'ın geleneğinden kurtarmaya çalışıyordu.) Bu akımlar arasında naturalist sanat geleneğini kırarak yeni bir biçim-dili yaratan sanat akımı Kübizm oluyor. Rönesans'dan bu yana sanat,doğanın-duyularla algılanan-dış görünümünü yansıtmıştı.Duyulara "güven" olamıyacağı için, Kübistler naturalist sanatı bir aldatmaca olarak görüyorlar. Onlar nesnelerin dış görünümünü değil,özünü,değişmeyen yapısını vermek istiyorlardı. "Nesnelerin değişmeyen yanı duyularla algılanamazdı,ancak akılla kavranabilirdi.Batı düşüncesinde Descartesten beri köklenmiş olan Akılcılık,felsefe tarihinde olduğu gibi bu kez sanat tarihinde devrim yapıyordu: Naturalizm doğrultusunda gelişen beşyüzyıllık bir gelenek Kübizmle yıkılıyor ve Apollinaire'nin 'Düşün Ressamlığı' ya da 'Kavram Ressamlığı' (peinture conceptuelle) dediği yeni bir çağ uslubu doğuyor." (1)

(*) Bkz.M.Korlaelçi, y.a.g.e.,2.kısım, Brezilya Bayrağı buna en belirgin örnektir.

(1) N.İpşiroğlu,M.İpşiroğlu,Sanatta Devrim (Yansıtmacılıktan oluşturmaya doğru),Ada Yayınları,İst.1978, s.30

Nasıl ki yazı,okumasını bilenin işine yarıyor,resim de ne okumasını ne de yazmasını bilenin işine yarar.

PAPA GREGORIUS MAGNUS

C- DİN-SANAT

Sanat ve din,bu iki toplumsal olgu zaman zaman birbirinin karşısına konulan,biri diğerini gölgeleyen ya da gerileten şeylermiş gibi gösterilmektedir.Dine muhafazakarlığı,sanata değıştiriciliğı,ileri götürücülüğü yükleyen anlayışlar zaman zaman da milliyetçilik-sanat,dikatomilerini de kurmaktadır.Bu çalışmada bahsedilen dikatomiler birbirinin karşısında değil,bir biriyle aynı ortamda ama her zaman karşılaşmayan şeylerdir.Sanat sosyolojisi bu karşıtlıkları,zıtlıkları peşinen kabulettiğın de sanat felsefesi ideoloji yapmış olacaktır.Bu dini veya sanatı önde tutanın işidir.

Din sanatın karşısında olsaydı Ayasofya Kilisesi yapılmazdı,sanat dinin karşısında olsaydı Meryem,Hz.İsa tasvirleri olmazdı.Ulusalcılık sanatın karşısında olsaydı,Rus Beşleri diye bilinen grup müzik çalışması yapmayacaktı.Dini olanla milli olan da sanatta her zaman karşıtlık oluşturmaya bilir.Mehmet Akif hem dindar bir şairdir hem millî bir marş yazmıştır.Sanat bazında karşıtlıkları ortaya koymak sanat için değil felsefe için olabilecek bir tavidir.

Sanat ve din ilişkisi iki ayrımda olabilir:Dinin yayılma dönemlerinde,kaynağındaki etnolojik,sanatsal unsurlarla yayılması (kaside); dinin her hangi bir coğrafyada veya kültürde yerleşmesiyle beraber oradaki mevcut sanatsal,dinsel,(ekonomik,siyasi) öğelerle yeni sentezler meydana getirmesi.(Semâ,İspanyol halk müziğinde etki)

Gizlenmiş sanat ve diğer bazı başlıklarda değinilecek

örnekler din-sanat ilişkisinde ele alınacağı gibi din-devlet-sanat ilişkisine örnek olarakda düşünülmelidir. Dinî lider ile devlet liderinin aynı olduğu zamanlarda (Din-Devlet)-Sanat, devlet liderinin tanrı olduğu durumlarda (eski Mısır'da kral-tanrı) (Din-devlet)-Sanat ilişkisi düşünülebilir,

Din-Sanat ilişkisine örnek olarak Endülüs, Emeviler zamanındaki etkilerden bahsedilebilir. Araplar İber yarımadasında devlet kurdukları zaman ezan okumanın halk müziğini etkilediği belirtilmektedir. Çünkü daha sonra İspanyol müziğindeki milliyetçi akımlar Arap müziğinden geçen geometrik bölüme uymayan sesleri İspanyol müziğinden ayıklayacaklardır. (1) Dinin beraberinde dili de etkileyerek sözlü ve yazılı edebiyata etkisi de düşünülmelidir. Portekizce-Arapça karışımı 'Elkhamiado' adlı bir eski dilin varlığından da bahsedilebilir. Bu islâm dinin İber yarımadasında yayılmasının bir sonucudur. (*)

Bir ülkedeki mevcut dinin sanat ürünleri de modern sanatları etkileyebilecektir. Yunus Emre Orotoryasındaki ilahilerin havası, ressam Zafer Gençaydın'ın çalışmalarında (dini) hat sanatının etkisi sezinlenmektedir. Orotoryada, zaten mistik bir şair olan Yunus Emre imajının sağlanması ilahi etkiyle verilmek istenmiştir. Gençaydın yurt dışında çalışmış Batı Tarzı Türk resim sanatının önemli bir ismidir. Özellikle resimlerindeki ana figürün geometrik oylumu hat sanatındaki yazı kütlesinin levha üzerindeki oylumunu oldukça andırmaktadır. Bartok, halk türküsünü taklit etmeden onun havasında bir kompozisyon yazarak sanatta bir geliş-

(*) Aydın Sayılı özel bir konuşmasında 1938|1941 yıllarında ABD'de bir Portekizlinin bu dil üzerinde çalıştığını belirtmiştir.

(1) Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, "Falla" maddesine ek 'İspanyol Müziğinde Ulusal Hareketler' bölümü

mişlik aşaması yaratmayı belirtiyorsa, Gençaydın da hattı taklit etmeden, onun tali bir malzeme olarak kullanmadan çağdaş Türk Sanatına eser vermektedir.

Kültürün bir unsuru olan dini gene kültürün bir unsuru olarak sanatı birbirinden ayrı olarak düşünmek mümkünse de bu iki unsur toplumsal yapı denilen oluşumun ve değişimin içeriğidir. Sanat sosyolojisi bu yapılaşma sürecinde sanat-din ilişkisini genel sosyolojinin şimdiye kadar geliştirdiği ve şimdiden sonra da geliştireceği metodla ele almak durumundadır.

Aşağıdaki ek başlıkta sanat-din ilişkisi devlet, ekonomi gibi olgularında bulunduğu bir kültürel ortamda ele alınmıştır.

DİNDEN VERİLEN ÖDÜNLER

Dinlerin, mezheplerin yayılma dönemlerinde ve belirli bir yörede ve halkta kabul edildikten sonraki dönemlerde (bu da yeni yetişen kuşuklara yayılmadır) kolayca anlaşılabilirliğini sağlamak gerekmiştir. Oldukça soyut öğretiler, emirler, tavsiyeler bütünü olan dinlerin, inanç ve soyutlukları anlayabilirlik düzeyleri farklı derecelerde olan insanlar arasında, yayılması pratik sorunları gündeme getirmiştir. Pratik sorunlar en başında bir önceki inanma formunun, tapınma gereç ve dizgelerinin, günlük yaşantılarla iç içe girmiş ayinlerin yerine yenilerini yerleştirmek ama bunu yaparken de halkı incitmemek, yenilikten ürktürmemek gelmektedir. Din bir tür eğitim süreci olarak kabul edilirse ki ; öyledir de ; kişide kendi yaşantısı yoluyla istendik davranışlar oluşturma (1) nın bütün güçlükleri din için geçerlidir. Davranışların kalıcılığını sağlamak da önemlidir.

(1) S. Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, s.12

Dinin yayılması çoğu zaman bir kavmin, bir devletin, bir devletler (uluslar) arası koordinasyonun yükümlülüğündedir. İsrailoğulları, Kureyş Kabilesi, Bizans Devleti, Romalılar, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlılar, Haçlılar dinin yayılması, korunması, ihya edilmesi olgusunda ortaya çıkan somut tarihi tezahürlerdir. Kendiliğinden bağdaşmalar ya da üst-yapısal resmi bağdaştırmaların yaptırımı ile bir arada eylemde bulunmalar zaman zaman salt dini olmanın ötesine de taşmakta örneğin, birliğin malî sorunları dinî amacı gölgeleyebilmektedir. Devlet olarak var olmanın gereği zaman zaman her hangi bir dini kabulü ve ya korumayı da gerektirmiştir. (*)

Devlet adamı ve tebaa arası, din adamı, ümmet arası ilişkilerin bozulmamasının iç güvenlik için önemi de dinî hususlarda ortodoks kurallardan tavizi gerektirmiştir. Toplumsal yapılaşmayı sağlayan unsurlar olarak ekonomik mücadele, devlet gücü, din, hukuk, adet ve geleneklerin ortak ke-siştikleri alandaki canlılık sanat denilen estetik kaygulu beşeri etkinliğin sızabileceği çatlakları, boşlukları yaratmıştır. Bu çatlak ve boşlukların doldurulmasında yönetim gücünün olumsuzlamadığı hatta kendi bekası için olumlu bulduğu din ulemalarının, papazlarının mezhep oluşturucularının veya ardıllarının dinin diğer insanlara iletilmesi için faydalandığı (ehven-i şer) bir çimento vardır. Genelde kültür denilen bu çimentoda sanatın kendine özgülüğü şiir, resim, mimari, müzik, dans, edebiyat, retorik gibi dallarda varolagelmıştır. Burada sosyolojiyi ilgilendiren; sanatların varolmasını, değişmesini, korunmasını, dışlanmasını, gizlenmesini sağlayan oluşmalar, bozulmalar, yeniden oluşmalardaki toplumsallıktır. Daha sonraları sanat, felsefe, bilim, tekno-

(*) Hazar Türklerinin Museviliği gibi.

loşinin kesiştikleri ve toplumsal yapılaşmayı belirleyen ilişkilikte kendine yer bulabilmiştir; realizm,natüralizm, pozitivizm,endüstri tasarımı,sanayileşme.

Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları döneminde ve bu hükümlerliklerin sürdüğü dönemin sonrasında bu coğrafyadaki halka Hristiyanlığın soyut tanrı kavramını,dini buyruklarını,önde gelen liderlerini,peygamberin mucizelerini belletecek simgeler gerekli görülmüştür.Bu simgelerin daha önceleri halkın inandığı somut putları çağrıştırmak korkusu da gündemdedir. "Tanrının evinde,Kutsal Kitabın suçladığı putlara ve bunlara çok benzeyen heykelciklere yer verilmesi gerekirdi. ... Yoksa,daha yeni Hristiyan olmuş puta tapıcı insanlar eski inançlarla yeni öğreti arasındaki ayırımın nasıl farkına varırlardı ? ... Ama hemen tüm inançlı Hristiyanların insan boyutlarındaki heykellere karşı olmasına rağmen,bu kişilerin resimler konusundaki düşünceleri oldukça değişikti.Kimileri resimleri eğitimle verilenin anımsanmasında ve kutsal öykünün anısını uyanık tutmada topluluğa yardımcı oldukları için yararlı görüyordu."(1) VI.yy'da yaşamış Papa Gregorius Magnus'un görüşü: Nasıl ki yazı,okumasını bilen işine yarayan resim de ne okumasını ne yazmasını bilen işine yarar" (2) Nüfusun okuryazarlık oranının düşük olmasından dolayı aksayan pek çok hizmetin günümüzdeki olumsuz etkilerinin giderilmesi için eğitime verilen önem düşünüldüğünde Papanın kararı oldukça önemli ve çarpıcıdır.Daha sonraki zamanlarda Bizans'da bu iletişim tekniği daha farklı anlamda kullanılmıştır.Ama neticede dini unsurların,efsanelerin somut bir hale gelmesi gerçekleşmiştir.Devlet ve kilise uyruğun ve ümmetin dini

(1) Gombrich, Sanatın Öyküsü, s.95

(2) y.a.g.e.

iletişim problemini çözerken Teokratik (teokratik olma zorundaki) devlet varlığını sürdürmüştür. Sanatçı ve insandaki sanat potansiyeli bu iletişim probleminin çözülmesi sürecinde kendini varetmeyi, hem kendi dini olma yolunda değişirmiş hem de dini ortodoks olanın uygulanmasını da pratikler ve dünyasallaşma yolunda değiştirmeye katılmıştır. Put kırıcılığı akımına rağmen dinle var olan sanat Hristiyan Roma (Bizans)'dakine benzer bir durumu İslâm dünyasında göstermiştir. Bu iki dinde sanatın benzerliği sadece epistemolojik olarak soyutun somut, otantik naiv olanın süslemeli ve çekici hale getirilmesindeki pratik iletişim faydasından dolayıdır. Dine olanı yaygınlaştıran yaygınlaşan dini öğeleri kalıcı kılan, kalıcı olduğu sürece uniform insan tipini oluşturan, uniform insantipini oluşturdukça idare kolaylığı sağlanan teokratik toplumun yapılaşmasında sanat diğer kültür unsurlarının aralarına ve içine sızmıştır. Tasvir yasağına karşın mozayikte varolan İsa ve Meryem; raks yasağına karşı sema' ayininde varolan müzik, dans; çeşitli fetva ve uygulamalarla yasaklanmasına karşın mevlid sayılabilir örneklerdir.

i .

Daha önceleri başka dinin inançların yaygın olduğu coğrafyalarda yeni ümmetlerin oluşması sadece bu yeni dinin taviz vermeyen kurallarıyla mümkün değildir. Eğer eski inançlarla yeni inancın günlük yaşama ilişkin kuralları aynı ise yeni bir dine gerek olmazdı; eğer yeni dini yaymakla yükümlü cihad devletinin varlığı insanları uyruk olarak tutmayı ümmetlikten taviz vermeden becerebilseydi mezhepler ve tarikatlar olmazdı. İnsan bir yandan değişen bir yandan da değiştirmenin failidir; sanat, din, bilim, devlet insanın eseridir.

Panteizme inanıp Zeus ve/ya Afrodite'nin heykelleri

resimleri, şiirleri ve efsanleriyle büyüyen bir insan topluluğu . neden Hz.Meryem'i, İsa'yı ve Musayı onların menkıbeleriyle somutlaştırmak istemesin. Veya bu gelenekte (hristiyan) veya başka inançlarda (şamanist, budist, mecusî) yetişen insanlar neden Hz.Muhammed'i, diğer peygamberleri, halifeleri neden minyatürde, türküde, dinî iletişime katkı olarak da olsa, konu etmesin? Kaldıkî; sanat insanın özünde nitelik olarak olsun ve sanatçı sanatçı olmayan ayrımı nicelik olsun. Her zaman yaptığı her güzeli sergilemek (sanat) günlük işlerde başarı kaydetmek (bilim), bir şeye inanmanın verdiği gönül rahatlığını yaşamak (din), kendi kendinin eserlerinde ve evrende olup bitenleri sorgulamak (felsefe) insanda vardır, ondan bir parçadır.

İnsandaki potansiyelleri bilen dinî, ulusal, yerel liderler onlarla olanları kendi için olanla birleştirmek, bir bileşke güç elde etmek isterken sanat da, bilim de, felsefe de güçlünün yapılaştırmacı düzeninde kendini gerçekleştirecek yeni yeni olanaklar bulacaktır. Mevlîd, sema' bunlardan bazılarıdır. Din-sanat ilişkîliliğinde sosyolojiktirler.

"Mevlîd halkın dinî ihtiyacına bir karşılık olduğu kadar, Sufî hareketinin kuvveti neticesinde, peygambere karşı duyulan tazimin muhteşem bir ifadesi olarak bütün İslâm dünyası içinde mevki kazanmıştır. Fakat onun her zaman şiddetlî bir aksül'amel ile karşılaştığını da ilave etmek lağzımdır." Mâlikî alimleri Tac al-Din al-Fakihai mevlîd merasimini tembeller ve tufeylîlerin ihdas ettiğini, mevlîd toplantılarının, aile nezdinde yapıldığı taktirde, makruh ve mevlîd okutmak maksadı ile yapılan umumî toplantılar esnasında zahidlerin tegannî ve raks etmelerinin kadınların gençler ile bir arada toplanmalarının haram olduğunu söyle-

mekte,bid'atin mübah olmadığına icmâ-ı ümmet bulunduğunu kaydetmektedir."(1) Bu fetfanın verilmesinde en önemli neden olarak da "Salah al Din (Eyyubî)'nin eniştesi Al-Malik Muzaffar al-Din Kök-Böri'nin Haçlı Seferleri ile sarsılmış olan saltanat devri"(2) nde ilk kez başladığı söylenen (1207-1208 / H.604) mevlid merasimi uygulamasındaki dinî olmayan unsurlardır. Örneğin,"Ata-bey evveliden ziyaretçileri bu maksat ile kurulmuş ve hususi surette tezyin edilmiş ahşap kubbeler içine yerleştirmek ve onları mûsikî, şarkı ve her nevi elenceler ile meşgûl etmek endişesinde-dir."(3) denilmektedir. Peygamberin doğum günü (mevlid) törenlerinin devamında Suffilik hareketinin etkisi dikkati çekerken,Nasranî,Nesturî etkiler de döneminin tarihçilerince sezilenmiştir.(4)

Sufilik hareketi,Hristiyanlıktan etkiler,sanat,eğlence,siyasî statünün yeniden kazanılması gibi ortak bir alanda mevlid bir törendir.

Mevlid, günümüzde,Türkiye'de daha çok önemli dinî günlerde ve kişiler için önemli olan olaylarda okunan Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât (kurtuluş yolu) adlı şiirle özdeşleşmiştir.Daha önceleri Fatimilerden başlayarak (Asr-ı saadet,Emeviler,Abbasiler mevlid töreni yapmamışlardır) yapılan mevlid törenlerinde dans ve müzik gibi sanatsal etkinlikler kendilerine yer bulurken Süleyman Çelebi'nin eseri bizzat bir sanat eseridir.Bu sanat eserinin ilk hali henüz okunun mevlidlerin özünü teşkilederken toplumdaki dinî duygulanmalar,dinî entellektüel birikim bu sanat eserini bugünkü okunan haline değiştirmişlerdir.

(1) Necla Pekolcay, "mevlid" maddesi, İslâm Ansiklopedisi,

(2) y.a.g.e.,

cilt:8

(3) y.a.g.e.

(4) y.a.g.e.

Ayrıca sanat eseri olarak "Vesiletü'n necât"ın yazılmasında duygulanma toplumsal kökenlidir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Anadolu Selçukluları'nın son dönemlerinde teokrasinin geçerliliği ve Anadolu insanların dirliğinin önemi dikkate alınır; Mevleviliğin sema' ayinlerindeki dans, müzik, eğitim, ibadet bütünlüğü ve Mevlanın "... ne olursan gel" demsinde somutlaşan Anadolu dirliği özleminin yönetici güç için pragmatik önemi ortadadır. Mevlevî olmanın gereğinin 1001 günlük aşamasındaki ekonomik faaliyetlere bakıldığında; "kırkar gün hayvanları tımar etmek, ortalık süpürmek, su çekmek, yatakları sermek, odun kesmek, mutfakta çalışmak, pazara çıkmak, meydan odasında hizmet etmek ve teftiş." (1) Sınıflı toplum tipinin yansımaları görülmektedir. Oluşagelmış ibadet ve eğlenme tipleri sadece bir oluşum olmakla kalmayıp, dinin, her ne kadar özünden uzaklaşsa da, iletilmesini sağladığı gerçektir.

Tekrar sema' ayinine dönüldüğünde; nasıl hristiyan papazlar resim sanatı için iletişimi kolaylaştırıcı etkisinden dolayı, İslâm alimleri mevlîd okumanın, okutmanın toplumsal dayanışma için öneminden dolayı "caizdir" dedilerse sema aininin yapılması da benzer amaç içindir ve bazı koşullara bağlanmıştır. "Başlangıçta sadece güzel ses dinleme ile rakstan ibaret olan semanın türlü mahsurları görüldüğü veya yanlış anlaşıldığı için bir takım esaslar kabul edilmiştir. Bu esasları tesbit için önce dinî bakımdan musiki aletleri üzerinde durulmuş ve bunların hangilerinin dinlenmesinin caiz olacağı, hangilerini dinlemenin günah sayılacağı gösterilmeye çalışılmıştır. (al-Sarrac, Kitab al-luma fi'l-tasavvuf, yay. R.A. Nicholson, Leiden, s. 277) Buna göre,

telli sazlar ve nefesli sazların dinlenmesi haram sayılmıştır. Bu arada mübah sayılan sema'ı da şu esaslara dikkat

(1) Clément, Huart, Mevleviler Beldesi Konya, (çev. Nezh Uzel),

edilmiştir;zaman,mekan,ihvan (dostlar). Yemek hazır oldu-
ğu zaman namaz vakti,düşmanca bir davranış,sıkıntı duyul-
duğu zamanlarda sema yapılmamalıdır; aynı şekilde,işlek
bir caddede,pis bir yerde veya insanın kalbini şanrıdan
başka bir şeyle meşguleden eşya bulunan yerde de sema' caiz
değildir. Bunun gibi sema' aleminde bulunan,meclâse ağırlık
veren mütekebbir kimselerin ve sahte vecd halleri göteren
Suffîlerin ve semanın değerini taktir etmeyenlerin huzurun-
da da sema etmek doğru değildir!(1)

Sanatla dinî olanın birlikte izlendiği tarikat düze-
yinde bir olgu da türkülerdir.Özellikle Alevilik,Bektaşî-
lik gibi mezheplerin üyeleri arasında saz çalmak,türkü söy-
lemek oldukça yaygındır.Bu yaygınlık belki şamanistik bazı
etkilerin devamı olarak gelmiş olabilir de.Ancak önemli
sazlı sözlü eğlencelerin yaygın olduğu toplumlarda,toplu-
luklarda din büyüklerinin,dinî olayların,efsanelerin sazla
söle ifade edilmesi ve eğlence rahatlığı içinde dinî olanın
iletilmesidir.Zamanla da sanatta dinî olanı,tarikata has
olanı içeren deyişlerin,nefeslerin,samahların,ilahilerin
oluşmasıdır. Kırsal kesim-kent olgularında tarikat müzik-
lerinin oluşmasının farklı olduğunu da belirtmek gerekir.

Türkü ve ilahilerdeki konuların hem Batı mozaik ve
resminde hem minyatürde işlendiğini belirtmek dinî iletişim
ve sanat beraberliğini evrensel boyutlarda belirleyecektir

"Elinde ejderha olurdu asa
Bozlak kavmi ile cenk eden Musa" ... (2)

Tercüman 1001 temel eser,İst.1978,s.131.Bu eserde
"Şhakers ve Paris Diyakosu gibi hristiyan tarikatları-
nın Mevlevî danslarına benzer hallerinden bahsedilmek-
tedir.

- (1) Tahsin Yazıcı,"sema" maddesi,İslâm Ansiklopedisi.cilt:10
(2) Ali Ekber çiçek,"Dünya Onuruna Meylini Verme",Geldim
Şu Aleme,(teyip kaseti),Şah Plak,İMÇ ,Unkapanı-İstanbul

diye devam eden müzik parçasındaki Musa ve asasının mucizesi "The Passage of the Red Sea" (Kızıl Denizden Geçiş) adlı erken V.yy. Roma mozağında da vardır.(1) Hz.Muhammed'in mih-raca çıkması da hem türkülerde hem de minyatürde(2) ele alınmaktadır.

Ali bizim şahımız
Kâbe kiblegâhımız
Mihraçdaki Muhammet
O bizim padişahımız (3)

Hız. İsa'nın balık ekmek mucizesi,Nuh'un Gemisi, Veda Yemeği vb. pekçok konu hristiyan sanatında işlenmiştir. Hatta yakın zamanların hafif müzik çalışmaları da Hız. İsa'ya ilişkin temaları işlemektedir. Jesus Crisis adlı uzunçalar buna bir örnektir.

İran şer'i yasalarla idare edildiğini bildiren bir İslâm devletidir. Ancak savaş günleri yaşayan İran'ın cep-helerinin ve sokaklarının liderin resimleri ile dolu olduğu televizyon programlarından izlenmektedir. Tasvir yasağının İslâmi bir kural olduğu düşünülürse konumuz açısından önemli bir örnektir.

Toplumun kendini yeniden üretmesinde veya en azından kalıcı olmasında önemli görülen öğelerin işlerlik kazanması dinî olsa bile sanata ödün vermektedir. Veya sanat kendini başka bir toplumsal etkinlikte yapılması gerekenin içine sızmaktadır.

-
- (1) Jean Lassus,(ed.), The Early Christian and Byzantine World, Hamilyn, London1966,resim:24
 (2) Ernst J.Grube, The World of Islam,Hamilyn, London 1966, resim:58-59.Ayrıca bkz. M.Ş. İpşiroğlu, İslâm'da Resim yasağı ve Sonuçları, İş Bankası Yay., Ank.1973.
 (3) Arif Sağ,"Şahımız", İnsan Olmaya Geldim, (teyip kaseti) Sembol Plakçılık, İMÇ ,Unkapanı İst.

D- TEKNOLOJİ-SANAT

Sanat eseri, sanat olgusu, sanat eserleri ile ilgili olma durumunda ayırdedilebilinen sınırlardan birazının içinde sanat ve koruyuculuk ilişkisinden bahsedilebilir. Genel paradigma olarak belirlenen; sanatın toplumsal yapılaşma unsurları içine, aralarına sızmış ya da bu egemen yapılaşma unsurlarınca kontrol edilmek istenmiş olması tekrarlanırsa: Modern zamanlarda teknolojinin tek tek toplumlarda kalkınmışlık ölçütü olarak planlanıp, desteklenmesi; dünya genelinde ise teknolojiyi en yetkin kullanmanın diğer güçlü olma donanımlarını kapsadığı somut olarak görülür. Hem bugün yaygın olarak hem de tarihe bakıldığında

- 1) Şuan teknolojik düzeyleri diğer milletlere oranla daha ilerde olan milletlerin sanatları dünyaca daha çok bilinir.
- 2) Bu milletlerin eski zamanlardaki sanatları, teknolojiye bağlı olmasa da daha çok tanınma şansına sahiptir,
- 3) Şuan teknoloji düzeyleri yüksek olmasada önceki zamanlarda dünyadaki diğer uluslar veya uygarlıklar arasında söz sahibi olanların sanatlarının tanınabilirliği, yeniden ele alınıp modern sanatlar oluşturmaları daha çok mümkündür. Sanat nasıl ki, bugün gelişmiş ülkelerde teknolojiye sızmış, endüstri tasarımı diye bir uğraş alanına katkıda bulunmuşsa, sanayileşmiş ülkelerin sanayileşme öncesi dönemlerindeki sanatlarının tanıtımını en iyi şekilde yapmışsa. Osmanlı Sanatında ve İslam Sanatında dinî yapıtlar ve dinî bezeme üslupları, dönemlerindeki dünya için önemleri oranında, tanınır, bilinir kılınmışlardır. Osmanlı veya Orta Çağ Avrupa Sanatı olsun genellikle dinî olanla beraberdir. Çünkü, zamanın toplumsal yapılaşma öğeleri içinde dinin yeri önemlidir. Oysa ki, bugün, sanat, toplumsal yapılaşmada önemli olan sana-

yileşme, siyasal, bürokratik örgütleşme gibi süreçler içine ve aralarına sızmış yada onlarca taltif edilerek birliklikler oluşturulmuştur. Sanat koruyucularının Mikelangelo' dan Sistine Kilisesi için resim yapmasını isteyen papa ile resim sergileri düzenleyen DYO boya sanayine kadar geniş bir skalada görebilmek mümkündür.

Özetle, toplumsal yapılaşmada önemli rol oynayan unsurlardan teknoloji her toplumda değişen ölçüde sanatla ilişkili olma durumundadır. Aynı zamanda teknoloji ile ilişkili olma durumundaki diğer yapılaşma unsurlarının sanatı etkilemesi de gene bu unsurların yapılaşmadaki önemi hiyerarşisinde değişen ölçüde olmaktadır.

Avrupa'da sanayileşmenin başlamasıyla, özellikle, toplumun siyasi düzenini belirleyen güçleri kontrol altında tutan tabakalar, zümreler toplumun genel gidişatındaki olubitenleri, süregelenleri daha geniş bir anlayışla izlemeye koyulmuşlardır. Kar amacına yönelmede tüccar ve basit düzeyde üretici olma halinin yerini rasyonalizm ışığında zamanı ve çereyi en hesaplıca kullanmayı hedeflemiş protestanca, prütanistce, dinselleştirilmiş zihniyet almıştır. (1) Dönemin iş adamı, girişimcisi çevresindeki sanat olaylarıyla da ilgilenmiştir.

Kilisenin ve aristokrasinin sanat koruyuculuğu şeklinde tezahür eden davranış tüketimi modern bir hâmi ile devamlılığını sürdürebilme fırsatı bulmuştur. Sanat koruyuculuğu nöbetini nispeten devraldığı söylenebilen sanayileşme sanatla ilişkiliğini buna ilaveten bizzat bir yaşantı tarzı olarak, düşünüş belirleyicisi, yönlendiricisi olarak da

(1) S.Ülgener, Zihniyet ve Din, s. 17.

sürdürmektedir.

Bir sanayici bir tablo alarak ya da roman yarışması düzenleyerek sanatla ilişkili olurken biryandan da estetik kaygu ile ürettiğini etkileyerek pazar bulmak için endüstri tasarımcılığını zorunlu görmekte; sanata yeni bir yaşama alanı sağlayabilmektedir. Artık sanat; teokratik devlet adasının veya ruhbani liderin siparişiyle kilise duvarında, salon süsleyen tablolarla, felsefi akımlarla birlik olarak romanlarda olduğu gibi sanayileşmeyi konu edinmede, sanayi artıklarını kullanmada, elektronik gereçlerle sesler çıkarmada sanayi fuarlarının afişlerinde, önemli firmaların desteklediği, düzenlediği yarışmalarda da vardır. Kapitalist düzenlerin sanatı uluslararası propaganda da kullanmadığını söylememek mümkün değildir. Kapitalizmde sanat kendine yaşama şansı verecek çatlaklara sızarken merkezi planlamacı marksist-sosyalist, faşist ve totaliter toplumlarda resmi ideolojinin propaganda aracı olarak edebiyatta, uluslararası gidiş-gelişlerin olabildiği sporda kendine yer açmaktadır. Bu ayırım yapılırsa da sanat her iki yapıda da kullanılması söz konusudur.

Osmanlı saraylarında daha çok müzik, minyatür olarak raslanılan sanat Osmanlı öncesi ve dönemi kırsal bölge örgütlenmelerinin hayati önem taşıdığı yapılaşma sürecinde ayinlerde, dinî mimaride canlanırken ya da gizlenirken Cumhuriyet sonrası, kapitalizmi de hedeflemiş, dönemde bankaların, sanayi kuruluşlarının kültürel etkinlik programlarındadır.

Sanayi ve teknolojinin hazırlayıcı unsuru olan bilimin yeni çağlarda gösterdiği gelişme sürecinde de sanat natüralist, realist etkilere kapılmıştır. Özetle, sanayi ile tanışıklığı sadece bu güne indirgenerek açıklanamayacak

anat,günümüzde;sanayinin hem malzemesini kullanarak,hem lanaklarıyla kendinin yeniden kalıcı,iletilebilir kılmayı ağlayarak(sinema,tv,video) hem de kendine bir koruyucu ularak sürdürmektedir.

Yeniden kalıcı ve iletilebilinir kılmaktan kastedilen daha çok sinema,video vb.tv.dir.Bu sanatlar ayrıca mimari gibi veya bilimde mühendislik ve tıpın olduğu gibi teknoloji ile daha yakındır.

Buraya kadar ele alınan örneklerde sanat ile kurumlaşmış dört genel gidişatın ilişkisine deyinilmiştir.Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bunların hepsine deyinilmemesinin nedeni çalışmanın sınırlılığıdır. Tüketim sosyolojisi açısından,özel hukuk açısından (telif hakları),eğitim,koruyuculuk açısından,ulusallaşma çalışmalarından sanat sosyolojisini ilgilendiren başlıklar seçilebilir.

SONUÇ

İnsanın bugüne kadar kaydettiği başarılarından pek çoğu bir sınıflandırılmaya konga ateşi, tekerleği bulmak, atomu parçalamak ön sıraları alır. Onun, bu çalışmada özenle vurgulanmak istenen, önemli bir başarısı da kendi neyaptığının bilgisini verebilecek düzeye erişmesidir. Cassirer, Babil-lilere gelene kadar günlük kullanılan sayılar ve dilden bir sisteme gidilemediğini, uzun ve delişmen bir ırmağı kanosuy-la başarılı bir şekilde geçen kıvılderilinin bu işi başkasına bilgi olarak veremediğini söylemektedir. Yani somut günlük kullanımlardan soyut dizgelere varıp bu soyutluğun bilgisini de yeniden günlük hayatta işe koşmanın önemi.

Sanat sosyolojisine ilişkin bazı bilgileri diğer konular arasından seçip bir disiplinin ön bilgisine varmak, sanat sosyolojisinin konusunun ayrımlarını ve sınırlarını da belirtirken insanın sanat yapmış olduğunun bilgisine varmasını da onun için bir aşama sayarak hareket etmek. Bunlarla beraber erişilen nispeten soyut dizgelerin gene somut insan eserleri ile yeniden ele alınıp değişebileceğini, dönüşeceğini unutmamak önemli görülmüştür.

Deneysel, ampirik çalışmaların hem doğa bilimlerinde hem kültür bilimlerindeki önemi daha teknoloji yoluyla bilimin insan hayatının çeşitli deneyimlerine etki etmesinden-dir. Ancak deneyin, somut bulguların bilimsel çalışmalar için vaz geçilmez bir sonuç gibi görülmesinde ileri gitmemek de gereklidir. Çünkü somuta, ampirik olana ulaşmak isteğinin zihinsel egemenliği bağdaştırıcı soyutlamaları engelleyebilecektir. Simyacılar pek çok deney yapmışlardır; oysa ki kimya biliminin ortaya çıkması için simyacının örtük ve efsa-

nevi literatürün yerine açık tanımlamalar, hesaplaşılmış kavramlar gerekmekteydi.

Sanat sosyolojisi de somut bulgulara erişmeyi ihmal etmeden kurulma aşamasında ve sonrasında kendi bilim olabilirliğini sürekli gözden geçirmelidir. Bu aşamada felsefi bir vaaz görünümü alan çalışmalarda çıkabilir. Eğer bu çalışmalar sanat sosyolojisi özelinde bir bilim felsefesi ise ve ampirik sosyolojiye sırt çevirmiyorsa sürmelidir. Bu çalışmada felsefi açıklamalara baş vurmanın nedeni sanat sosyolojisi çalışmalarını önleyeceği düşünülen bir deneme olmasından dolayıdır. Ampirik veriler elde etmeye gidilmesi çalışmanın sınırlı olmasındandır.

Bundan sonraki çalışmalar için bir öneri olarak sanat sosyolojisinde gözleme yönelik çalışmaların ön düzenlemeleri ve sorunları söylenmelidir, düşünülmelidir.

Günlük alelâde başarılı düşünceden disiplinli bir çalışma sürecinden geçerek birikimler oluşturmuş bilimsel düşünceye kadar, geniş bir skaladaki çalışmaların nitelik olarak bilimsel olması, "Her işin bir yolu yordamı vardır" ata sözünden bilim felsefesine giden yolda, gene nitelik farkı olmadan izlenebilen her çabanın özü itibariyle yöntem olması, günlük hayattaki fıkralarla, deyimlerle dokulanıp önemli sistemlerde akademikleşen, evrenselleşen düşüncenin nitelik olarak felsefi olması, çevrede merak uyandıran sergilenmeye değer etkinliklerden geliştirilmiş yenden ele alınmış sanatlara kadar sanat olarak kabuledilmesine dikkat edilmiştir. Ancak bu niteliklerin nicelik, derece farkları gözden kaçırılmadan ele alınmasına, sanat sosyolojisi için örneklendirilmesine, işe yarar kılınmasına çalışılmıştır.

Dünyada ve Türkiye'de genelde bilimsel çalışmaların henüz bulunduğu bir düzey vardır. Sanat sosyolojisi özelinde de bu söz konusudur. Bilim kendisini açık seçik "ben böyleyim" diyenin kolaylığına kapılarak değil, kendi bilgisini tam olarak vermeyen saklının, gizlinin peşinde olduğu sürece geliştirici olmuştur. Sanat sosyolojisi adına yapılan bu çalışma da bütün laboratuvar ve ölçme donanımlı fen bilimlerinin cazibesinden kaynaklanan göreceli cılızlığa rağmen olumsuzlukları, yetersizlikleri ve bilinmeyenler alanının sınırlarını bilinenler alanına katana değin gidecek bir çaba içindedir. En temelde de; fen bilimlerinin düzeyine erişmeme korkusunu üzerinden atmıştır.

Genellikle teorik çalışmalar için önemli görülen kaynaklara sahip olma durumunda olumsuzluklarla işe başlanmıştır. Yabancı dilde sınırlı kaynakların Türkiye'de bulunabilmesi, mevcut olanların sınırlı alanlara yönelmiş olmaları sanat sosyolojisine giriş düzeyindeki bu çalışmanın en önemli güçlüğü olmuştur. Bu konuda öneri; kurum ve kuruluşların piyasa çıkarı gözetmeksizin bazı konuların temel kaynaklarının Türkçemize kazandırılmasının gereğine inanan bir anlayıştan yardım istemeyi zorlamalarıdır.

Üniversitelerde sosyoloji ve sanat programları veren bölümlerin bu konudaki derslerini yaygınlaştırarak öğrencinin de düşüncesini dersler yoluyla bir kaç merkezde toplayarak, sanat sosyolojisinin gelişimini sağlayacak potansiyele erişmek bir diğer öneri olarak belirtilmelidir.

Toplumsal yapı, toplumsal değişme gibi konularla sanatın ilişkisini kurmayı sağlayacak bu temel kavramların çerçevelerinde olguyu biraz daha sosyolojinin içine çekerek ampirik çalışmalarının ön hazırlıklarını sağlamak, açılacak

derslerin,yapılacak çalışmaların felsefe,edebiyat.ilahiyat, sanat tarihi,ana sanat dalları gibi konuyla ilgili bölümlerin ilgili öğrencilerine de açık tutarak disiplinler arası yaklaşımın pratik sorunlarıyla tanışık olmak,yukarda değinilen tercüme gereğinin giderilmesini çeşitli dilleri birlikte düşünerek karşılamak vurgulanmalıdır. f

Önemli güçlükleri olmasına rağmen bu çalışmaya yeltenmenin nedeni;kaynak yokluğundan,benzer örneklerin olmayışından çekinerek,pasivize olmak değil bu konuda hatalı olanın bir daha yapılmaması için "hatalı olan böyle idi" demek suretiyle yeniden benzer hataların tekrarlanmasını önleyecek gönül rahatlığını duymak, bu etik değerın tüm yeni çalışma alanlarında çalışanlar tarafından duyulmasının gereğini vurgulamaktır.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, 2. baskı, TDK yay. Ank. 1979
- ALTUNA, Sadun, Emprestyonist Ressamlar, 2. baskı, Hayat Kitapları
İst. 1970
- AND, Metin ve diğerleri, Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar,
Türkiye İş Bankası yay., Ank. 1981
- ARIK, Rüçhan, "Günümüz Türkiye'sinde Güzel Sanatlara Genel Bir
Bakış", Erdem, AKDİTYK Atatürk Kültür Merkezi Dergisi
(1986), cilt: 2, sayı: 5, Ank. 1986
- ASTER, Ernst von, Bilgi Teorisi ve Mantık, (çev. Macit Gökberk),
İst. 1945
- AYKUT, Mazhar, Soylu Resim Yolları, Ankara Sanat Dergisi yay.,
Ank. 1978
- BATUHAN H., GRÜNBERG, T., Modern Mantık, 3. baskı, ODTÜ yay., Ank. 1984
- BLOOM, S. Benjamin, İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme, (çev. Dur-
muş Ali Özçelik), MEB yay. Ank. 1979
- BOLAY, Süleyman Hayri, Felsefî Doktrinler Sözlüğü, 4. baskı, Akçağ
Yayın Pazarlama, Ank. 1987
- BOZKURT, Ömer, Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı, TODAİE yay.,
Ank. 1972
- _____, "Toplumsal Bilimlerde Yöntem Kavramının Alanı",
TODAİE Dergisi, (1973), sayı: 4, Ankara
- BRAUDEL, Fernand ve diğerleri, Tarih ve Tarihçi, (çev. Ali Boratav),
Alan Yayıncılık, İst. 1985
- BURCKHARDT, Jacob, İtalya'da Rönesans Kültürü, (çev. Bekir Sıtkı
Baykal), (2 cilt), Devlet Kitapları, Ank. 1974

MARTOK, Béla, Halk Müziği Hakkında, (konferanslar), Ankara Halke-
vi Neşriyatı, Ar Şubesi, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ank.
1937

CANGIZBAY, Kadir, Gurvitch Sosyolojisi, Değişim yay., Ank. 1985
CASSİRER, Ernst, İnsan Üstüne Bir Deneme, Remzi Kitabevi, İst. 1982
CLEMENT, Huart, Mevleviler Beldesi Konya, (çev. Nezh Uzel), Ter-
cüman 1001 Temel Eser, İst. 1978
ÇAĞATAY, Neşet, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, 4. bas-
kı, AÜİF yay., Ank. 1982

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (ed.), Ölümünün 400. Yılında Nef'î: Hayatı ve
Eserleri, AKDİTK Atatürk Kültür Merkezi yay. Ank. 1987
_____, "Kaside", Türk Dili Dergisi, (1986), sayı: 415, 416, 417,
TDK yay., Ank. 1987
ÇİÇEK, Ali Ekber, Geldim Şu Aleme, (teyip kaseti), Şah Plak ve
Kasetçilik, İMÇ 6. Blok 6441, Unkapanı, İstanbul

DEONNA, W., Sanatta Ritimler ve Kanunlar, (çev. Süleyman Kazmaz),
Remzi Kitabevi Kültür Serisi, İst. 1974

ERTÜRK, Selahattin, Eğitimde Program Geliştirme, Yelkentepe yay.,
2. baskı, Ank. 1979

ERKAL, Mustafa, Sosyoloji (Toplumbilimi), 2. baskı, Filiz Kitabevi
İst. 1983

ESCARPİT, Robert, Edebiyat Sosyolojisi, (çev. Ali Türkay Yazıcı),
Remzi Kitabevi, Kültür Serisi, İst. 1968

Exposition organisée à l'Ambassade de France, La Peinture en Turquie-Le choix des collectionneurs, (resim kataloğu), Ank.1983

INDIKOĞLU, Z. Fahri, İçtimaiyat Dersleri, I. cilt, Sosyoloji Doktrin ve Kolları, İÜİF yay., İst.1971

İŞEK, Nusret, (ed.), Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişimi, H.Ü. yay., D-11, Ank.1971

FRAYER, Hans, İçtimai Nazariyeler Tarihi, (çev.ve ek Tahir Çağatay), 2.baskı, AÜDTCF yay. Ank.1968

GENÇAYDIN, Zafer, Sanat Sosyolojisi Ders Notları, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı, Ank.1986

GOMBRICH, E.H., Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, İst.1980

_____, "Hegel ve Sanat Tarihi", Mimarlık, (1983), Ank.1983

GÖKBERK, Macit, Kant ile Herder'in Tarih Anlayışı, İÜEF yay. İst.1948

_____, Felsefe Tarihi, 4.baskı, Remzi Kitabevi, İst.1980

GÖLPINARLI, Abdülbâkî, "Mevlevilik" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:8

Great Artist Collection, (20 cilt), Encyclopaedia Britannica, Germany, 1970-71

GRUBE, J. Ernst, (ed.), The World of Islam, Paul Hamlyn, London 1966

GURVITCH, George, sosyoloji ve Felsefe, (çev.ve ed. Kadir Can-gızbay), Değişim yay., İst.1985

HANÇERLİOĞLU, Orhan, Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü, Kavramlar ve Akımlar, (7 cilt) Remzi Kitabevi, İst.1976-1980

HASSAN, Ümit, İbni Haldun'un Metodu ve Siyaset Teorisi,

AÜSBF yay., Ankara 1977

HAUSER, Arnold, "Diyalektik Kavramı", (çev. Ahmet Cemal),

Yazko Felsefe Yazıları, 3.kitap, İst.1982

_____, Sanatın Toplumsal Tarihi, (çev. Yıldız Gölönü),

Remzi Kitabevi, İst.1984

HIZIR, Nusret, "Sembolik Mantık ve Tarih", VI. Türk Tarih

Kongresi Bildirileri (20-26 Ekim 1961), TTK yay.,

Ank.1967

_____, "Bilim ve Bilimsel Disiplinlerin Evrimi Üstüne",

Yazko Felsefe Yazıları, 1.kitap, İst.1981

İBNİ Haldun, Mukaddime, (çev. Kadirî Ugan) 2 cilt, Maarif Ve-

kâleti yay., Dünya Edebiyatından Tercümeler, Şark-

-İslâm Klâsikleri, İst.1954

_____, Mukaddime I, (çev. Turan Dursun), Onur yay., Ank.1977

İPŞİROĞLU, M.Şevket, İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları, Tür-

kiye İş Bankası yay., İst.1973

İPŞİROĞLU, Ş.M., İPŞİROĞLU, Nazan, Sanatta Devrim-Yansıtma-

cılıktan Oluşturmaya Doğru, Ada yay., İst.1978

JUYNBOLL, Th.W., "Ezan" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:4

KAHYA, Esin, Onsekizinci Yüzyılda Tabii Bilimler, AÜDTCF yay.,

Ank.1982

KELEŞ, Ruşen, (ed.), Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem,

TODAİE yay., Ank.1976

KORLAELÇİ, Murtaza, Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi, İnsan yay.,

İst.1986

KÖPRÜLÜ, Fuad, "Aruz (Türk)" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:I

- KÖSEMİHAL, Nurettin Ş., Edebiyat Sosyolojisi, İÜEF, Sosyolo-
ji Dergisi sayı 9'dan ayrı basım, İst.1967
- KRENKOW, F., "Kasîde" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt :6
- KUÇURADİ, İoanna, Etik, Ank.1977
- _____, Sanata felsefeyle Bakmak, Şiir Tiyatro yay., Ank.1979
- KURTKAN, Amiran, Sosyal İlimler Metodolojisi, Filiz Kitabevi
İst.1982
- KÜYEL, Mübahat, "Bilimsel Üzerine", Bilim Kavramı Sempozyumu
Bildirileri, AÜ Rektörlüğü yayınları, Ank.1985
- LASSUS, Jean, The Early Chistian and Byzantine World, Paul
Hamlyn, London 1966
- LEWIS, Bernard, "Faith and Learning", Istanbul and the Civili-
zation of the Ottoman Empire, University of Oklahama
Press, 1963
- LOMMEL, Andreas, Prehistoric and Primitive Man, Paul Hamlyn,
London 1966
- MAZIOĞLU, Hasibe, Fuzulî ve Türkçe Divanından Seçmeler, Kültür
ve Turizm Bakanlığı yay., 1000 Temel Eser dizisi,
Ank.1986
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, Felsefeye Giriş, Remzi K tabevi, 3.baskı,
İst.1983
- MENGİ, Mine, Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi
Nâbî, AKDİTK Atatürk Kültür Merkezi yay., Ank.1987
- MÜLAYİM, Selçuk, Sanat Tarihi Metodu, Anadolu Sanat yay., İst.
1983
- OFLAZOĞLU, A.Turan, IV.Murat, (Tragedya: 3 perde), İst.1981

- OZANKAYA, Özer, Toplumbilime Giriş, 3.baskı, AÜSBF yay., Ank.1979
- ÖNER, Necati, Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı, AÜİF yay., Ank.1967
- _____, "Bir Bilgi Türü Olarak Sanat", Suut Kemal Yetkin'e Armağan, H.Ü.Armağan Dizisi, Ank.1984
- _____, Klasik Mantık, 5.baskı, AÜİF yay., Ank.1986
- ÖZÖNDER, Cihat, Kültür Sosyolojisi Ders Notları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı, Ank.1984
- PAMİR, Ayşe, Vissarion Grigoryeviç Belinski'nin Eleştirisinde Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in Yeri, (yayınlanmamış master tezi), AÜDTCF Slav Dilleri ve Edebiyatı Bölümü Ank.1987
- PEKOLCAY, Neclâ, "Mevlid" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, cilt:8
- PLEHANON, G., FREVILLE, Sosyalist Gözle Sanat ve Toplum, 3.baskı, May yay., İst.1974
- RANDALL, John Herman, BUCHLER, Justus, Felsefeye Giriş, (çev. Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi yay., İzmir 1982
- SAĞ, Arif, İnsan Olmaya Geldim, (teyip kaseti), Sembol Plâk ve Kasetçilik, İMC 6.blok 6320, Unkapanı İst.
- Sanat Tarihi Ansiklopedisi, (4 cilt) Görsel yayınları, İst.1981
- SANDER, Oral, "Tarihte Yöntem", Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem, TODAİE yay., (ed.) Ruşen Keleş, Ank.1976
- SAYILI, Aydın, "Bilim Tarihi Perspektivi İçinde Bilgi ve Bilim" Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri, AÜ Rektörlüğü yay., Ank.1985

- _____, Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri, AKDITYK, Atatürk Kültür ve Merkezi yayını, Türk Kültüründen Görüntüler Dizisi:I, Ank.1985
- ANA, Cemil, Büyük Filozoflar Ansiklopedisi,(44cilt) Nebioğlu Yayınevi, İst.1957-1969
- _____, Estetik, Remzi Kitabevi, İst.1972
- JLEYMAN, Çelebi, Mevlid, (haz.Faruk Timurtaş) 3.baskı, Kültür Bakanlığı yay.,İst.1980
- İMŞEK, Hikmet, Pazar Konseri,(dizi televizyon programı), TV I programı, 1986-1987 kış dönemi
- TOLAN, Barlas, Toplum Bilimlerine Giriş-Sosyolojisi ve Sosyal Psikoloji, II.yazım, I.baskı, Savaş yay.,Ank.1983
- TOPÇUOĞLU, Hamide, Hukuk Sosyolojisi, cilt 1, AÜHF yay.,Ank.1960 Ank.1960
- TUCKER,Marcia,(tanıtıcı yazı),Paradise Lost/Paradise Regained: American Visions of the New Decade,(sergi Katoloğu), New Museum of Contemporary Art,New York City,1984
- TUNALI,İsmail,Estetik,Cem Yayınevi,İst.1984
- _____, Sanat Ontolojisi,İÜEF yay.,İst.1984
- _____, Felsefenin Işığında Modern Resim,Remzi Kitabevi, İst.1981
- TURAL,Sadık K.,"Okuyucu Zümreleri Açısından Safahat'ın Gördüğü İlgi",Türk Dili Dergisi,(1986),sayı:420,Ank.1987
- TURANİ,Adnan, Resimde Geometri,Türkiye İş Bankası yay.,Ank.1972
- _____, Çağdaş Sanat Felsefesi,Varlık yay.,İst.1974
- _____, Sanat Terimleri Sözlüğü,4.baskı,Toplum yay.,Ank.1980
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi,(10 cilt),Anadolu Yayıncılık,İst.1983

UYGUR,Nermi, Kültür Kuramı,Remzi kitabevi,İst.1984

ÜLGNER,F.Sabri,Zihniyet ve Din-İslâm,Tasavvuf ve Çözölme Dev-
ri İktisat Ahlâkı,Der yay.,İst.1981

ÜLKEN,Hilmi Ziya, "İnsanî İlimler Mümkünmüdür?",Sosyoloji
Dergisi,(1947-49),sayı:4-5,İst.1949

_____, Sosyoloji Sözlüğü,Talim ve Terbiye Dairesi yay.,
İst.1969

ÜNAL,Serap, Türk Resminde Natürmort Geleneği Araştırması-Cum-
huriyet Öncesi,(yayınlanmamış master tezi),AÜDTCF
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü,Ank.1987

WEIL, "aruz" maddesi,İslâm Ansiklopedisi,cilt:1

YAZICI,Tahsin, "Semâ'" maddesi,İslâm Ansiklopedisi,cilt:10

YEDİYILDIZ,Bahaettin,"Fernand Braudel ve Annales Ekölü",
AKDTYK Bülteni,2, (Nisan 1986),Ank.1986

YENİŞEHİRLİOĞLU,Filiz, Sanat Tarihimi Sanat Sosyolojisi mi?,
(konferans),Türk-İngiliz Kültür Derneği,26.Şubat
Ankara 1987

YILDIRIM,Cemal, Bilim Felsefesi,Remzi Kitabevi,İst.1979

DİZİN

siler,156
Allah Cevdet,112
t Haşim,132
École de Beaux-Arts,104
de France,104
n kesim,147
arac,157
rik,97-98
rizm,60

Annales ekolü,75
Aquino lu tomaso,103
Arapça,131
Arkeoloji,76-79
Aristo,4,45,53,88,101
aruz,130-133
asabiye,19
Aydınlanma Düşüncesi,52

,J.S.,85
n,45,53
ş Manço,82
garten,A.,24,41-42
a Bartok,6,82-87,107,150
nski,105-106
nekler,52

Bethoven,L.V.,122
Beytül Hikme,52,101
bilim,23-33,47,48-50
bilişsel giriş davranışı,8
biricik olma(unique),69-72
Bizans,17,154
Braudel,50,75
British Museum,105
Bruckhardt,J.,105,109-111

sirer,E.,70,164
Bernard,54
te,A.,24,54,71,101,142-148

Courbet,145
Croce,B.,117

akkale Şehitlerine,121

Çernişevski,105

iel Defoe,73
cartes,45,53,55,148
erminizm,95-97
let,139
,133-137,149-160
cours de la Methode,55

disiplinlerarası yaklaşım,78
diyalektik,88-93
Dokuzuncu Senfoni (Bethoven),122
Dubrolyubov,106
Durkheim,102
Duvignaud,J.,64,119

diyât sosyolojisi,72-73

Elginizm,105

- ado,150
 er,156
 Zola,54,146
 nlu emrah,29
 k,41-43
- ,103
 u,131
 er,147
 Fe,14,23-33,140-148
 vsî,131
- e,50,143
 51
 olu (filim),121
 klik-olanak,98-99
 ich,132
- Seferleri,152,156
 Elî Mezhabî,134
 er (tarihçi),123
 Devrimi,71
 n Reşid,52
 er,Arnold,117-118
 l,51,88,104
- i Haldun,19,74,101,
 107-109
 n,158
 l sanat,81,123-127
 n birliği,54
 ncılık,19-20
 niyetçilik,20
 ah Berlin,117
- talizm,18,162
 de,130-133
- etik,33-40,167
 epistemoloji,4-5,47-48
 epistemolojik alan,60-61
 Ezan,124,134
- Flaubert.G.,147
 folklor,79-81
 Francatel,P.,61,117-118
 Freud,116
 Fuzûlî,82,133
- Gothé,82
 Gulliver,73
 Gurvitch,64
 Guyeau,112-114
- Helmüt Schimit,141
 Henry Moor,132
 Herberd Read,117
 heykel,132,154
 holdingler,18
 Hürriyet Kasidesi,131
- İran,159
 İsa Peygamber,155,159
 İslâm'da Bilim,53
 İspanyol Halk Müziği,150
 İstiklâl Marşı,132
 İtalya'da Rönesans Kültürü,
 110
- Kitab al-luma fi'l-tasavvuf,
 157

tin,143
v,82
yapı,24-25

kunstwissenschaft,105
kültür,10-23,79

7
rie,54
er,41
les de la Methode
gique,55

Leyla ile Mecnun,82
lojik alan,61-63
Louvre Müzesi,105
Lukacs,117

Üziği,82-87
Meshebi,155
43-47
,51,88,116
s Universalis,25
e Expérimentale.,54
Akif,121,149
122
102
oji,45,48-66
ojik alan,63-66
,152
ayını,151-159
135-136,155-157

Mezopotamya Uygarlığı,100
Michelangelo,B.,62
MihriDede,20-21
Milandola,19-20
Millî,13,131,149
mimarî,18,32
Mimar Sinan,62
modern mantık,46
Murat IV (padişah),33-41
mozaik,153-159
Mukaddime,74,107-109
Musa Peygamber,158-159
Muzaffar al-Din Kök Börî,156
mühendislik,30

emal,131
in Hoca,89-90,142,144
izm,115,142-148

Nef'î,33-41,133
Newton,55,143
Nietsche,116

19,

on,30
vation,30
lu,Turan,37

Ontoloji,15
Ozankaya,Ö.,64
Osmanlılar'da nota yazımı,122

i,61
regorius Magnus,
9-153

Phrénologie,54
Piaget,92

Platon,88
 Plehanov,106
 Pozitivizm,115,142-148
 praxis,21
 Prens Said Halim Paşa,69

psikoloji,44,66-68
 Puşkin,106
 Püritenizm,73-74,161

raks,151-159,108
 Realizm,115,142-148
 resim,126,142-148
 Robenson Curuse,73

Roman Expérimentale,54,146
 Rus Arkeoloji Derneği,105
 Rus Beşlileri,82,149

Safahat,72,121
 sanat,23-33
 sanat tarihi,76-79
 Schiller,122
 sema',149,151-159
 sinema,32,162
 Sokrates,47,88

somut,97-98
 Sorokin,117
 spor,135,162
 Stravinski,85
 Sufilik,155-157
 Swift,j.,73

Şamanizm,155
 Şehrazat (senfonik şiir),82

Şehname,131
 şiir,72,121,132

Tac al-Din al Fakihai,153
 Taine,H., 61,115-116
 tarih,4,16,68-76
 teknoloji,32,160-163
 teokrasi,18,154

tıp,32
 tinsel varlık alanı,15
 toplumsal yapılaşma,12,17-19,
 26,29,126,136,152
 Toriçelli,55
 totaliter rejimler,162

Ulusal,13,131,149
 Umran,19

uygarlık,13

vals,82
 Van-Gogh,36-37
 Vasari,104

Vesiletü'n necat,157
 Vitrovius,103
 Vitrivius Akademisi,104

,93
c, 50, 102

Winkelmann, 104

a Kemal, 131
hür sanat, 92

yöntem, 48-66

c Gençaydın, 150-151
Paşa, vi

Zoltan Kodaly, 82

